

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Elena Rattur

**RAAMATUKOGUDE DIGITAALSETES KOGUDES TEKSTI- JA
ANDMEKAEVE TEGEMISE ÕIGUSLIKUD PROBLEEMID**

Magistritöö

Juhendaja
prof Aleksei Kelli

Tartu
2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
I TEKSTI- JA ANDMEKAEVE OLEMUS.....	12
1.1. Teksti- ja andmekaeve mõiste.....	12
1.2. Teksti- ja andmekaeve eesmärgid	13
1.3. Teksti- ja andmekaeve meetodid	16
II TEKSTI- JA ANDMEKAEVE KUI AUTORIOIGUSEST TULENEVATE AINUÕIGUSTE KASUTAMINE.....	20
2.1. Teksti- ja andmekaeve autoriõiguslikud tagajärjed	20
2.1.1. Teose autoriõiguslik kaitse.....	20
2.1.2. Teksti- ja andmekaeve kui autori varaliste õiguste rikkumine.....	25
2.2. Autoriõiguslik teksti- ja andmekaeve ning teadustöö erand kui teose lubatud vabakasutus	30
2.3. Teose vabakasutuse lepinguline piiramine	39
III TEKSTI- JA ANDMEKAEVE TEGEMISE VÄLJAKUTSED EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU DIGITAALSETE KOGUDE KASUTAMISE KORRAL	48
3.1. Säilituseksemplari seaduse alusel säilituseksemplaride loovutamise ja säilituseksemplaride kasutamise õiguslikud alused	48
3.2. Autoriõiguse direktiivi eelnõu teksti- ja andmekaeve erandist tulenevatest probleemidest Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude kasutamise korral.....	49
3.3. Kehtiva autoriõiguse seaduse teksti- ja andmekaeve regulatsiooni probleemid Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude kasutamise korral	54
KOKKUVÕTE	59
LEGAL ASPECTS OF TEXT AND DATA MINING IN USING LIBRARIES DIGITAL RESOURCES. Summary	64
KASUTATUD LÜHENDID	71
KASUTATUD KIRJANDUS	72
KASUTATUD NORMATIIVAKTID	77
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	78

SISSEJUHATUS

Euroopa Liidus puudub ühtne autoriõiguse raamistik, see tähendab, et ei ole olemas Euroopa Liidu autoriõiguse seadust või koodeksit. Seetõttu on igas Euroopa Liidu liikmesriigis kehtestatud enda autoriõiguse õigusraamistik. Sellele vaatamata on Euroopa Liidus kehtestatud mitmeid ühiseid reegleid erinevate direktiivide näol, mis on liikmesriikidele täitmiseks kohustuslikud, kuid jätavad igale riigile vaba valiku vahendite valimiseks seatud eesmärgi saavutamisel. Liikmesriikide autoriõiguse seaduste ühildamise eesmärk tuleneb Euroopa Liidu toimimiselepingust, mille eesmärgiks on ühisturu loomine, et tagada kaupade ja teenuste vaba liikumine. Eelnevast tulenevalt on Euroopa Liidu liikmesriikide autoriõiguses päris palju ühiseid jooni, kuid samal ajal ka mitmeid siseriiklike erisusi.¹

Vaatamata sellele, et suurem enamus Euroopa Liidu liikmesriikidest on enda siseriiklikusse autoriõigusesse üle võtnud kopeerimise erandid isiklikuks kasutamiseks, on erinevate riikide erandid üpris erinevad. Selline õigusselgusetus võib viia olukorrani, kus lõppkasutajad võivad ühe ja sama tegevuse eest ühes riigis vastutada õigusrikkumise eest ning samal ajal teisel riigis võib tegemist olla õiguspärase kopeerimisega. Kasutajate vabadus teoseid kopeerida on veelgi enam selgusetu digiteerimise korral. Väga keeruline on eristada õiguspärast kopeerimist isiklikul otstarbel ja mitte-äriks eesmärgil digitaalses keskkonnas.² Euroopa Liidu autoriõiguse harmoniseerimise üheks suurimaks väljakutseks on see, et liikmesriikide siseriiklikud autoriõigused ei erine üksteisest mitte ainult teatud regulatsiooni osas, vaid ka autoriõiguse süsteemi visiooni osas. See väljakutse kasvab koos Euroopa Liidu kasvamisega.³ Õigusraamistik peab arvestama ühiskonna vajadusi. Kasutajate huvid ja ootused käivad kõrvuti autorite õigustega. Reeglid ei saa olla ebapraktilised, ebakindlad või põhjendamatud tavakasutaja jaoks.⁴ Seoses Eesti kuulumisega Euroopa Liitu, on Eestis kehtiv autoriõiguslik regulatsioon mõjutatud Euroopa Liidus kehtivast seadusandlusest.

Majandusturu efektiivseks toimimiseks on vajalik, et eraõigus pakuks üldist õigusraamistikku ja efektiivseid vahendeid. Digitaalse ühtse turu (edaspidi DSM) loomine on Euroopa Komisjoni üheks prioriteediks. Euroopa eraõiguse harmoniseerimine on suureneva tähtsusega väljakutse.⁵

¹ M. Martin-Prat. The future of copyright in Europe. - Columbia Journal of Law & the Arts 2014, No 1, pp 29-48.

² S. Karapapa. Private Copying. London; New York: Routledge, 2012, pp 2-3.

³ A. Ramalho. The Competence of the European Union in Copyright Lawmaking. Cham : Springer International Publishing, 2016, pp 2.

⁴ D. Inguanez. Considerations on the modernization of EU copyright: where is the user? – Journal of Intellectual Property Law & Practice 2017, No. 8, pp. 660-668.

⁵ A. Franceschi. European contract law and the digital single market. The implications of the digital revolution. Cambridge [etc.]: Intersentia, 2016, pp. 1-2.

Tehnoloogilised, majanduslikud ja sotsioloogilised faktorid on toonud radikaalseid muutusi autoriõiguste kaitse õiguslikku raamistikku.⁶ Eelmisel sajandil alguse saanud infotehnoloogia areng on toimunud meeletu kiirusega ning sellega seoses tõstatanud mitmeid õiguslikke küsimusi ning vajaduse uue autoriõigusliku regulatsiooni järele. Arenenud infotehnoloogia võimaldab kasutada uudseid ja efektiivsemaid meetodeid andmete töötlemiseks ja analüüsimiseks. Lisaks tehnoloogia arengule on toimunud tohutu andmete mahu kasv. Tehnoloogia areng ja uute teenuste tekkimine on viinud vajaduseni uute autoriõiguslike erandite kehtestamise järele.

Digitehnoloogia arenguga on muutunud teoste ja muu kaitstud materjali loomine, tootmine, levitamine ja kasutamine, samuti on esile kerkinud uued kasutusviisid ja ärimudelid. Digitehnoloogia peaks lihtsustama piiriülest juurdepääsu teostele ja muule sisuline, kuid reaalses elus esineb takistusi nende kasutusviiside ja teoste puhul, mille kasutusloa saamine on keerukas.⁷ Tänapäeva tehnoloogia on viinud uue teaduskeskkonnani, milles teadlased toetuvad erinevatele uusi teadmisi automaatselt loovatele vahenditele, mille abil kaevata ja rekombineerida meeletuid andmete hulki ja kirjandust. Spetsiaalsed tehnikad võimaldavad linkida artikleid kollektsioonides ja luua asjakohaseid otsingutulemusi, mis teevad omakorda võimalikuks ehitada spetsiifilisi teaduslike andmete hoidlaid ja tehnilist informatsiooni ning rakendada neile valitud keskkonnas andmekaeve vahendeid.⁸

Selleks, et kasutada otsingumootoreid, andmekaeve tehnikaid ja teisi automatiseeritud õppimisel põhinevaid vahendeid, vajavad teadlased piiramatu ligipääsu laialdasele hulgale ajakirjadele ja andmebaasidele ning piiramatu õigust teha väljavõtteid ja uuesti kasutada avaldatud teadustöö tulemusi tulevaste uurimuste tegemiseks. Teadlased, olenemata nende asukohast, peaksid saama otsida, analüüsida ja levitada teadustööst saadud informatsiooni ja andmeid peale seda, kui need on digitaalselt edastatud ja tehtud avalikkusele kättesaadavaks. Paraku tuleb reaalsuses arvestada intellektuaalse omandi õigusi reguleerivate õigusaktidega, mis takistavad nimetatud eesmärkide saavutamist.⁹

⁶ T.-E. Synodinou. Codification of European copyright law. Challenges and perspectives. Austin [etc.] : Wolters Kluwer Law & Business, 2012, pp. 1.

⁷ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD), edaspidi ka autoriõiguse direktiivi eelnõu. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (01.07.2017).

⁸ J. H. Reichman, R. L Okediji. When copyright law and science collide: empowering digitally integrated research methods on a global scale. - Minnesota Law Review 2012, No. 4, pp. 1362-1481.

⁹ J. H. Reichman, R. L Okediji. When copyright law and science collide: empowering digitally integrated research methods on a global scale. - Minnesota Law Review 2012, No. 4, pp. 1362-1481.

Teadlased soovivad kasutada kõiki olemasolevaid tehnoloogilisi vahendeid ning luua uusi. Samas seadusandlus võib blokeerida kasulikke uusi tehnoloogiaid, näiteks nagu teksti- ja andmekaeve (edaspidi TDM), lihtsalt seetõttu, et seadusi luues ei osatud selliseid tehnoloogiaid ette kujutada. Paljudel juhtudel võib tekkida olukord, kus ei ole teada, kes on artikli õiguste omajad ning tegemist võib olla ka orbesteostega.¹⁰ Erinevad piirangud on vajalikud igasugustes autoriõiguse süsteemides. Piirangud on oluliseks vahendiks tasakaalu saavutamisel: ühelt poolt aitavad arendada loomingulisust ja teiselt poolt kaitsta autorite huve.¹¹

Õigusraamistikust tulenevate piirangutega tuleb arvestada ka näiteks keeleressursside arendamisel. Keeleressursside koostamine ei taotle reeglina ärilisi eesmärke. Siiani ei ole autorid ja kirjastajad piiranud teoste kasutamist keeleressursside koostamisel.¹² TDM aitab täita muuhulgas teadus- ja keelepoliitilisi eesmärke.¹³ Keeleressursside, kultuuripärandi jm uurimisel, säilitamisel ning arendamisel on tähtis teoste ja esituste kasutamine. Kehtiva õiguse muutmise ettepanekuga soovitakse täpsustada teadustöö erandit. Muutmise eesmärgiks on tagada paremad võimalused vastavaks uurimis- ja arendustööks. Eesti keele digitaliseerimine on olulise tähtsusega eesti keele säilimise tagamisel.¹⁴

Digitaalsete keeleressursside ja keeletehnoloogiate uurimine on seotud eelkõige kahe kategooriaga, milleks on autoriõigus ja isikuandmekaitse. Digitaalsete keeleressursside loomisel kasutatakse allikaid, mis võivad sisalda või olla ise isikuandmeteks. Sellest tulenevalt võib töödeldava kirjaliku või suulise teksti osa olla isikuandmed.¹⁵ Sarnaselt digitaalsetele keeleressurssidele ja keeletehnoloogiatele on ka TDM-ga seonduvad õiguslikud probleemid lisaks autoriõiguslikele küsimustele tihedalt seotud isikuandmekaitsega. TDMi puhul võivad samuti töödeldavad tekstid olla ise isikuandmeteks või sisaldada isikuandmeid. Sellest tulenevalt on TDM lisaks autoriõiguslikele küsimustele tihedalt seotud isikuandmekaitsest tulenevate piirangutega. Teadusliku teadmuse avalikustamine on lisaks teistele seaduses

¹⁰ I. Hargreaves. Digital opportunity: a review of intellectual property and growth. An independent report, 2011, pp. 41, 47-48.

¹¹ T.-E. Synodinou. Codification of European copyright law. Challenges and perspectives. Austin [etc.] : Wolters Kluwer Law & Business, 2012, pp. 133-134.

¹² A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 317-318.

¹³ K. Nemvalts. Euroopa Liidu algatustest autoriõiguse reformimisel. - Õiguskeel 2017, nr. 2: Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kart_nemvalts_euroopa_liidu_algatustest_autorioiguse_reformimisel.pdf (04.02.2018).

¹⁴ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk 16. Arvutivõrgus:

http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (06.07.2017).

¹⁵ L. Jents, A. Kelli. Legal Aspects of Processing Personal Data in Development and Use of Digital Language Resources: the Estonian Perspective. Jurisprudence 2014, No. 21 (1), pp. 164–184. Arvutivõrgus: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/da7/JUR-14-21-1-08.pdf> (26.02.2018).

reguleeritud piirangutele seotud isikuandmete kaitsega.¹⁶ Kehtiva isikuandmete kaitse seaduse¹⁷ (edaspidi IKS) § 4 lg 1 järgi on isikuandmed mis tahes andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, sõltumata sellest, millisel kujul või millises vormis need andmed on. IKS § 5 järgi on isikuandmete töötlemine iga isikuandmetega tehtav toiming, sealhulgas isikuandmete kogumine, salvestamine, korrastamine, säilitamine, muutmine ja avalikustamine, juurdepääsu võimaldamine isikuandmetele, päringute teostamine ja väljavõtete tegemine, isikuandmete kasutamine, edastamine, riskasutamine, ühendamine, sulgemine, kustutamine või hävitamine, või mitu eelnimetatud toimingut, sõltumata toimingute teostamise viisist ja kasutatavatest vahenditest. IKS §-st 5 on näha, et TDMi puhul võib suure tõenäosusega esineda isikuandmete töötlemist ning seega on oluline järgida isikuandmete töötlemise nõudeid. IKS § 10 lg järgi on isikuandmete töötlemine lubatud üksnes andmesubjekti nõusolekul, kui seadus ei sätesta teisiti. IKS § 16 sätestab tingimused, mille korral on lubatud isikuandmete töötlemine andmesubjekti nõusolekuta teadusuuringu eesmärgil.

25. mail 2018 hakatakse Euroopa Liidus kohaldama isikuandmete kaitse üldmäärust¹⁸ (edaspidi ÜM). ÜM artikkel 4 p 1 järgi on isikuandmed igasugune teave tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku („andmesubjekti“) kohta; tuvastatav füüsiline isik on isik, keda saab otseselt või kaudselt tuvastada, eelkõige sellise identifitseerimistunnuse põhjal nagu nimi, isikukood, asukohateave, võrguidentifikaator või selle füüsilise isiku ühe või mitme füüsilise, füsioloogilise, geneetilise, vaimse, majandusliku, kultuurilise või sotsiaalse tunnuse põhjal. ÜM artikkel 4 p 2 järgi on isikuandmete töötlemine isikuandmete või nende kogumitega tehtav automatiseeritud või automatiseerimata toiming või toimingute kogum, nagu kogumine, dokumenteerimine, korrastamine, struktureerimine, säilitamine, kohandamine ja muutmine, päringute tegemine, lugemine, kasutamine, edastamine, levitamise või muul moel kättesaadavaks tegemise teel avalikustamine, ühitamine või ühendamine, piiramine, kustutamine või hävitamine. Uue IKS eelnõu § 11 kohaselt on isikuandmete töötlemine lubatud teadusuuringu ja riikliku statistika vajadusteks.¹⁹ ÜM omab mõju keeletehnoloogia uuringutele,

¹⁶ A. Kelli, T. Mets, K. Vider, I. Kull. Avatud teadus Eestis ja Euroopas: õiguslik ja majanduslik lähenemine. Tartu: Tartu Ülikool, 2017, lk. 11.

¹⁷ Isikuandmete kaitse seadus – RT I 2007, 24, 127.

¹⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus) (EMPs kohaldatav tekst) ELT L 119, 4.5.2016, lk 1-88. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&rid=1> (27.02.2018).

¹⁹ Isikuandmete kaitse seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 06.11.2017, lk. 18. Arvutivõrgus: http://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/iks_sk_9.11.17.pdf (26.02.2018).

mistõttu on oluline kindlaks teha ÜM rakendumine teaduslikele andmetele.²⁰ Eelnevast tulenevalt on TDM tihedalt seotud andmekaitsega, kuid töö mahupiirangu tõttu käesolevas magistritöös isikuandmete kaitsega seonduvaid küsimusi täpsemalt ei käsitleta.

Raamatukogud koos arhiivide, muuseumide ja galeriidega on suurepäraseks kohaks, kus ära kasutada kogu potentsiaali teksti- ja andmete analüüsimiseks. Kultuuripärandiasutused koguvad ja säilitavad üha enam ja enam kasulikke andmeid. Sellest tulenevalt on üha suurenev potentsiaal kaevandada uut väärtust kultuuripärandiasutuste struktureerimata andmetest.²¹ Akadeemilised raamatukogud on olnud pikka aega sillaks teadlaste ja kirjastajate vahel. Suurendades raamatukogude rolli tekstikaaves ja teiste arvutiõppe meetodite pakkumise abil, annaks see raamatukogudele uut institutsionaalselt tähtsust ja potsentsiaalset teenust teadlastele.²²

Eesti Rahvusraamatukogu ülesandeks kogude kujundamise ja säilitustegevuse aspektist on rahvusraamatukoguna koguda, säilitada ja teha kättesaadvaks Eestis ilmunud või Eestit puudutavad teavikud, parlamendiraamatukoguna tagada Riigikogu jt põhiseaduslike institutsioonide infoteenindus ning teadusraamatukoguna vahendada teadustööks vajalikku informatsiooni humanitaar- ja sotsiaalteaduste valdkonnas.²³ Rahvusraamatukogu kogudes on hulgate digiteeritud või säilituseksemplari seaduse²⁴ (edaspidi SäES) alusel loovutatud trükifaile. Sellest tulenevalt on Rahvusraamatukogul tekkinud märkimisväärne digitaalne kogum, mis täieneb pidevalt. Rahvusraamatukogu kogudes leidub nii autoriõigusega kaitstud teoseid kui ka vabakasutuses olevaid teoseid. Eesti keeleuurijatel on võimalik vabakasutuses olevate teoste hulgas teha autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta TDMi, kuid keeleuurimise seisukohalt on oluline teostada TDMi ka autoriõigusega kaitstud teoste hulgas. Vabakasutuses olevad teosed on aastakümneid vanad, välja arvatud intellektuaalse tegevuse tulemused, millele autoriõiguse seaduse²⁵ (edaspidi AutÕS) § 5 kohaselt autoriõiguse seadust ei kohaldata ja on samuti vabakasutuses (näiteks kohtulahendid, õigusaktid, päevauudised), ning ei võimalda uurida näiteks kaasaegset keelt. Olukorras, kus keeleuurijad soovivad vaadelda teatud sõnade

²⁰ D. Lewis, J. Moorkens, K. Fatema. Integrating the Management of Personal Data Protection and Open Science with Research Ethics. Proceedings of the First Workshop on Ethics in Natural Language Processing, 2017, pp. 60-65. Arvutivõrgus: <http://www.ethicsinnlp.org/workshop/pdf/EthNLP07.pdf> (26.02.2018).

²¹ B. Showers. Library analytics and metrics: using data to drive decisions and services. London: Facet, 2015, pp. XXV.

²² L. A. Williams, jt. Negotiating a text mining license for faculty researchers. - Information Technology and Libraries 2014, No. 3, pp. 5-21.

²³ Eesti Rahvusraamatukogu kogude kujundamise ja säilitamise tegevuskava aastani 2018. Arvutivõrgus: http://www.nlib.ee/public/documents/juhendid-eeskirjad-hinnad-jne/RR_kogude_kujundamise_ja_sailitamise_tegevuskava_aastani_2018.pdf (22.01.2018).

²⁴ Säilituseksemplari seadus – RT I, 07.07.2016, 1.

²⁵ Autoriõiguse seadus – RT I 1992, 49, 615.

kasutust või sõnapaaride esinemist tänapäevases kirjanduses või mõnesaja aasta vanustes tekstides, ei piisa ainult vabakasutuses olevate teoste uurimisest. Keeleuurijal on võimalik minna raamatukokku ning uurida tekste üksikshaaval, sealhulgas autoriõigusega kaitstud tekste. Tegemist oleks väga ajakuluka tööga. TDM aitab siinkohal oluliselt keeleteadlasi seeläbi, et võimaldab oluliselt väiksema ajakulu ja ressursiga tekste töödelda ning leida vajalikke seoseid. TDM võimaldab töödelda oluliselt lihtsamalt ja korruga väga suurt hulka teoseid, erinevalt analoogvormis olevatest teostest, mistõttu on võimalik, et kirjastajad või teoste autorid soovivad tulevikus seada piirangud TDMi tegemisele Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes.

Intellektuaalse omandi kaitsmine on Euroopa ühisturul hädavajalik element. Intellektuaalse omandi kaitsmine aitab suurenevas teadmiste põhinevas majanduses edendada innovatsiooni ja loomingulisust ning arendada konkurentsivõimelisust. Samal ajal selleks, et luua Euroopas ühtset turgu, on vaja kõrvaldada erinevaid takistusi või nende taset alandada, seejuures säilitades innovatsiooniks ja investeerimiseks vajalikku keskkonda. Selliste omavahel konkureerivate nõudmiste vahel tasakaalu leidmine on äärmiselt keerukas.²⁶ Euroopa autoriõiguses on seni vastu võetud 9 direktiivi, mille eesmärgiks on edendada siseturgu autoriõiguslike toodete ja teenuste osas. Nende eesmärgiks on kõrvaldada erinevusi siseriiklike õiguste vahel, mis takistavad piiriülest kaubandust. Põhiliseks õiguslikuks aluseks liikmesriikide siseriikliku õiguse harmoniseerimiseks on Euroopa Liidu toimimiselepingu artikkel 114.²⁷ 6. mail 2015. aastal võeti vastu Euroopa DSM strateegia²⁸. DSM strateegia kohaselt digitaalne ühtne turg on selline turg, kus on tagatud kaupade, inimeste, teenuste ja kapitali vaba liikumine ning kus üksikisikutel ja ettevõtetel on olenemata päritoluriigist või elukohast võimalus pääseda sujuvalt juurde veebis toimuvale ja ka ise veebis tegutseda õiglase konkurentsi tingimustes ja nii, et tagatud on tarbija- ja isikuandmete kaitse kõrge tase. DSM strateegia eesmärgina on muuhulgas sätestatud kaotada piiriülelset tegutsemise tõkked, sealhulgas liikmesriikide autoriõiguse erinevused.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu kohaselt muudetakse lihtsamaks teadlastele üle-Euroopa TDM tehnoloogiate kasutamine, et analüüsida suuri andmehulki. See annab võimaluse kasutada vajalikku uuenduslikku uurimismeetodit arvestades sellega, et enamik tänapäeva teaduslikke

²⁶ C. Seville. EU intellectual property law and policy. Second edition. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2016, pp. 398.

²⁷ A. Ramalho. The Competence of the European Union in Copyright Lawmaking. Cham: Springer International Publishing, 2016, pp. 12.

²⁸ Euroopa Komisjon. Teatis: Euroopa digitaalse ühtse turu strateegia COM(2015) 192 final. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0192&from=EN> (06.07.2017).

väljaandeid on digitaalased ning nende hulk suureneb üle maailma igal aastal 8-9%.²⁹ TDMi lubamine Euroopa Liidu autoriõiguses on uuenduslik idee. TDM on teaduse eesmärgil lubatud Euroopa kaubanduse partnerriikides: USAs, Kanadas ja Jaapanis. Selleks, et luua Euroopa kasvukeskkonda teaduse ja innovatsiooni jaoks, on oluline arendada õigusraamistikku, mis oleks sama soodne, kui teistes innovaatilistes majanduskeskkondades väljaspool Euroopa Liitu.³⁰ Suurbritannia õiguses on samuti lubatud teose kopeerimine TDMi eesmärgil teatud tingimustel ning õiguste omajal ei ole võimalik vältida või piirata seda õigust mõne võlaõigusliku lepingu abil.³¹

Autoriõiguse direktiivi eelnõu³² artikkel 3 näeb ette TDMi erandi. Autoriõiguse direktiivi artikkel 3 lg 1 järgi näevad liikmesriigid ette erandi õigustest, mis on sätestatud direktiivi 2001/29/EÜ artiklis 2, direktiivi 96/9/EÜ artikli 5 punktis a ja artikli 7 lõikes 1 ning käesoleva direktiivi artikli 11 lõikes 1, reproduktsioonide ja väljavõtete puhul, mida teadusorganisatsioonid teevad teksti- ja andmekaevaks teoste või muu materjali puhul, millele neil on seaduslik juurdepääs teadusuuringute eesmärgil. Eestis kehtib TDMi erand alates 01.01.2017. AutÕS § 19 lg 3¹ näeb ette TDMi erandi. Nimelt on AutÕS § 19 lg 3¹ järgi autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamisega lubatud õiguste objekti töötlemine TDMi eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Puudub ühtne arusaam, kas TDMi erandile tuginedes on võimalik teha TDMi raamatukogude digitaalsetes kogudes.

Eelnevast tulenevalt on käesoleva töö eesmärgiks kindlaks teha, kas Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes on lubatud teha TDMi tuginedes kehtivas AutÕS-s ja autoriõiguse direktiivi eelnõus sätestatud TDMi erandile ning kas õiguste omajatel on võimalik sellist vabakasutust lepinguga piirata. See valdkond on eriti aktuaalne, sest 01.01.2017 hakkas AutÕS-s kehtima TDMi erand, samuti on Euroopa Liidus toimumas autoriõiguse reform, millega soovitakse kehtestada TDM-i erand. Käesolevas töös on käsitletud TDMi erandist tulenevaid probleeme Eesti Rahvusraamatukogu näitel.

²⁹ Commission proposes modern EU copyright rules for European culture to flourish and circulate. - EU Focus 2016, No. 348, pp. 21-22.

³⁰ C. Geiger, jt. The Resolution of the European Parliament of July 9, 2015: paving the way (finally) for a copyright reform in the European Union? – European Intellectual Property Review 2015, No. 37, pp. 683-701.

³¹ M. Borghi, S. Karapapa. Contractual restrictions on lawful use of information: sole-source databases protected by the back door? - European Intellectual Property Review 2015, No. 37, pp. 505-514.

³² Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD), edaspidi ka autoriõiguse direktiivi eelnõu. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (12.07.2017).

Magistritöö eesmärkide saavutamiseks on töö jaotatud kolmeks suuremaks peatükiks. Selleks, et mõista TDMi olemust, selgitab esimene peatükk TDMi olemust, eesmärgi ja meetodeid. Töö teises peatükis analüüsitakse teose autoriõigusliku kaitse aluseid. Uuritakse, milliseid autori varalisi õigusi TDMi tehes rikutakse. Tuginedes autoriõiguse direktiivi artikkel 3 ja AutÕS § 19 lg 3¹ eeldustele uurib magistritöö teine peatükk, millistel juhtudel on lubatud teose vabakasutus TDMi eesmärkidel ning kas sellist teose vabakasutust on lubatud lepinguga piirata. Töö kolmandas osas uuritakse, millised on TDMi tegemise autoriõiguslikud väljakutsed Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude kasutamise korral, lähtudes autoriõiguse direktiivi artikkel 3 ja AutÕS § 19 lg 3¹ eeldustest, nimetatud normide eesmärgist ning paiknemisest teose vabakasutust reguleerivas peatükis.

Kuna töö eesmärgiks oli välja selgitada, kas Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes on lubatud teha TDMi tuginedes kehtivas AutÕS-s ja autoriõiguse direktiivi eelnõus sätestatud TDMi erandile ning kas õiguste omajatel on võimalik sellist vabakasutust lepinguga piirata, on töö põhiallikaks autoriõiguse direktiivi eelnõu ja selle seletuskiri, AutÕS ja selle seletuskiri. Töös kasutatakse teisest allikatena Eesti ning asjakohase Euroopa Liidu õiguse alast õiguskirjandust (teadusartikleid, kogumikke ja raamatuid). TDMi erandi näol on tegemist niivõrd uudse regulatsiooniga, mistõttu puudub antud teema kohta asjakohane Eesti ja Euroopa Liidu kohtupraktika. Autorile teadaolevalt ei ole TDMi erandit Eesti õiguskirjanduses raamatukogude vaatenurgast varem sellises mahus käsitletud, samuti ei ole antud teemat varasemalt Eesti Rahvusraamatukogu aspektist süvitsi Eesti teaduskirjanduses käsitletud.

Eesmärkidest ja töös lahendatavatest probleemidest lähtuvalt püstitab autor töö hüpoteesi, et kehtiv Eesti autoriõigus ja autoriõiguse direktiivi eelnõu ei võimalda õiguspäraselt teostada TDMi Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes ning õiguste omajatel on võimalik keelata TDMi teostamine võlaõigusliku lepingu alusel teostes, mille autoriõigused neile kuuluvad. Hüpoteesi kontrollimiseks püstitab töö autor järgnevad uurimisküsimused. Esiteks, mis on TDM, selle eesmärgid ja meetodid? Teiseks, millised on teose autoriõigusliku kaitse alused ja milliseid autori varalisi õigusi TDMi tehes riivatakse? Kolmandaks, millised on teose vabakasutuse eeldused TDMi tegemiseks Eesti ja Euroopa Liidu õiguses? Neljandaks, kas on võimalik lepinguga piirata teose vabakasutust TDMi eesmärkidel? Viiendaks, millised on TDMi tegemise väljakutsed Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude kasutamise korral ja millised erisused tulenevad TDMi tegemiseks säilituseksplaride kasutamise korral?

Et vastata püstitatud õiguslikele probleemidele on töös kasutatud kahte liiki meetodeid. Esiteks püütakse autoriõiguse direktiivi artiklile 3 ja AutÕS § 19 lg-le 3¹ anda sisu lähtudes viidatud normide paiknemisest vastavalt direktiivi või seaduse struktuuris ning normi enda sõnastusest. Seega kasutatakse töös õigusnormi teleoloogilist ning grammatilist tõlgendamismeetodit. Samuti kasutatakse analüütilist uurimismeetodit.

Käesoleva töö autor soovib tänada oma juhendajat Aleksei Kellit ja Tartu Ülikooli Keeletehnoloogia õppetooli teadur Kadri Viderit kasulike näpunäidete eest.

Käesolevat tööd iseloomustavad enim järgnevad märksõnad: intellektuaalne omand, autoriõigus, digiteerimine.

I TEKSTI- JA ANDMEKAEVE OLEMUS

1.1. Teksti- ja andmekaeve mõiste

Autoriõiguse direktiivi eelnõu³³ artikkel 2(2) sätestab TDMi mõiste, mille kohaselt TDM on mis tahes automatiseeritud analüüsimeetod, mille eesmärk on analüüsida digivormingus teksti ja andmeid, et saada teavet näiteks mustrite, suundumuste ja korrelatsioonide kohta. Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul (edaspidi JURI raport)³⁴ kohaselt võimaldab TDM lugeda ja analüüsida suurel hulgal digitaalselt salvestatud teavet, et saada ja avastada uusi teadmisi.

Tekstikaeve kontseptsioonid ja tehnikad on põhiliselt tuletatud töödest andmekaeves, töödest tehisintellektiga ja masinõppest. Tekstikaeve ühendab endas analüütilisi võtteid numbrilistest ja sümbolilistest lähenemisviisidest, mis põhineb keelelelisel tekstitöötlusel.³⁵ TDMi defineeritakse kirjanduses erineval viisil. TDMi defineeritakse kui tähenduse väljavõtmist (faktid ja arvamused) ning kaevandamine kui andmete suundumuste ja mustrite hankimine. Samuti TDM kui suurte digitaalsete andmehulkade automatiseeritud töötlemine informatsiooni otsimiseks, väljavõtmiseks, tõlgendamiseks ja analüüsiks. Tekstikaevet saab määratleda kui poolstruktureeritud või struktureerimata teksti analüüsimist. Tekstikaeve eesmärgiks on muuta tekstist pärit informatsioon numbriteks, millele oleks võimalik rakendada andmekaeve algoritme. Tekstikaeve on arenenud andmekaevest, tehisintellektist, statistikast, andmebaasidest, raamatukogundusest ja keeleteadustest.³⁶

³³ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD), edaspidi ka autoriõiguse direktiivi eelnõu. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (12.07.2017).

³⁴ Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. COM(2016) 0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD), lk. 47-48. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET> (08.08.2017).

³⁵ Text mining and information retrieval. - The Canadian Journal of Information and Library Science 2011, No. 3, pp. 223-227.

³⁶ S. Dyas-Correia, M. Alexopoulos. Text and data mining: searching for buried treasures. - Serials Review 2014, No. 3, pp. 210-216.

1.2. Teksti- ja andmekaeve eesmärgid

Enamus inimeste teadmistest ja ajaloost säilitatakse tekste sisaldavates dokumentides ning sellest tulenevalt on tekstid väärtusliku informatsiooni säilitajad.³⁷ Kiired muutused digitaalsetes tehnoloogiates on viinud informatsiooni hulga kasvuni. Informatsiooni säilitatakse andmebaasides, andmekogudes ja internetis multimeedia formaadis. Digitaalses formaadis olev informatsioon on enamasti mittestruktureeritud, välja arvatud andmebaasides olev informatsioon.³⁸ Juurdepääsu lihtsustamine digitaalsetele ressurssidele ning kodeerimise ja metaandmete kvaliteedi suurendamine on motiveerinud arendama uusi efektiivseid tehnikaid teadustööks ja tekstilise informatsiooni analüüsimiseks.³⁹ Olenevalt dokumendi tüübist, peitub neis olulist informatsiooni. Suuri koguseid struktureerimata tekste on keeruline analüüsida ning selleks, et leida kasulikke mustreid, on vaja spetsiaalseid teksti töötlemismeetodeid. Suurtes dokumentide kogudes kaevamiseks on vaja eelnevalt teksti dokumente töödelda ning edaspidiseks töötlemiseks hoiustada andmeid sobivamates andmete struktuurides.⁴⁰ TDM on vahendiks teadustöö tegemisel. Tegemist on tehnikaga, mis kogub informatsiooni piiritlemata andmete hulgast ehk niinimetatud „*Big Data*” hulgast ning keskendub konkreetsetele sõnadele või teemadele automatiseeritud vahendi abil. Läbi andmete analüüsimise või andmeid kombineerides aitab TDM luua uut teadmist.⁴¹

Big data tõus algas üle kümne aasta tagasi. Interneti, mobiiltelefonide, nutiandmete, sotsiaalandmete jne tõus on viinud andmete mahu kasvuni nii andmete koguses kui ka mahus ning suurendanud töödeldavate andmete mahtu. Üha enam andmeid toodetakse automaatselt. *Big Data*’t defineeritakse kui üüratult suurt andmete hulka, mida on võimatu või väga keeruline töödelda olemasolevate süsteemidega või igasugune andmete hulk, mida ei ole võimalik oma organisatsiooniga töödelda.⁴² *Big Data*’ks peetakse tavaliselt andmekogu, mis on nii suur ja kompleksne, et neid andmeid on keeruline töödelda kasutades tavalist andmebaasi korraldust

³⁷ Y.-L. Chen, jt. A text mining approach to assist the general public in the retrieval of legal documents. - Journal of the American society for information science and technology 2013, No. 2, pp. 280-290.

³⁸ S. P. Nagarkar, R. Kumbhar. Text mining An analysis of research published under the subject category ‘Information Science Library Science’ in Web of Science Database during 1999-2013. - Library Review 2015, No. 3, pp. 248-262.

³⁹ Text mining and information retrieval. - The Canadian Journal of Information and Library Science 2011, No. 3, pp. 223-227.

⁴⁰ Y.-L. Chen, jt. A text mining approach to assist the general public in the retrieval of legal documents. - Journal of the American society for information science and technology, 2013, No. 2, pp. 280-290.

⁴¹ I. A. Stamatoudi. New developments in EU and international copyright law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, pp. 251-252, 260-263, 280.

⁴² J. Fishleigh. A non-technical journey into the world of Big Data: an introduction. - Legal Information Management 2014, No. 14, pp. 149-151.

ja töötlemisvahendeid. *Big Data*'ks võib pidada ka andmete hulka, millega organisatsioon tavalises mahus ei suuda toime tulla.⁴³

TDM-st võib olla kasu nii Euroopa tööstusele kui ka mitteäriilistele uurimustele. USA-s näiteks on TDM seadustatud, mis viib omakorda selleni, et USA ettevõtted on Euroopa ettevõtetega võrreldes oluliselt soodsamas seisus. Esineb seisukohti, mille kohaselt TDMi ei peaks vaatama üldse autoriõiguste rikkumisena. Autoriõigus kaitseb väljendust, mitte ideid, ning TDM kasutab ära andmeid ja metaandmeid, mitte teksti kujul väljendatud või esitatud väärtust.⁴⁴

Autoriõiguse direktiivi eelnõu preambula p 8 kohaselt võimaldab TDM digivormis teabe automatiseeritud analüüsi. TDM võimaldab teadlastel töödelda suurtes kogustes andmeid, et saada uusi teadmisi ja avastada uusi suundumusi.⁴⁵ TDMi abil on võimalik muuhulgas täita riiklike teadus- ja keelepoliitilisi eesmärke.⁴⁶ Tekstikaeve üritab koguda teavet tavakeelest.⁴⁷ TDMi näol on tegemist suhteliselt uue analüüsimeetodiga, mis võimaldab ligi pääseda suurele hulgale digitaalsele informatsioonile arvuti abil, luues seeläbi uut teadmist (põhiliselt luues seoseid ja suundumusi). TDMi kasutatakse väga erinevates valdkondades: sotsiaalteadused, humanitaarteadused ja loodusteadused, samuti erasektoris, näiteks rahanduses või turuuringute läbiviimiseks.⁴⁸ TDM on oluliseks abivahendiks teadlastele tudengitest akadeemikuteni, samuti meditsiiniettevõtetele ja valitsusorganisatsioonidele.⁴⁹

Andmekaeve puutub kokku väga erinevate distsipliinidega, teiste hulgas statistika, raamatukogunduse, infoteaduste ja arvutiteadustega. Selleks, et aru saada tekstikaeve olulisusest, võiks omale ette kujutada olukorda, kus raamatukogu raamatud ei ole teatud

⁴³ B. Showers. Library analytics and metrics: using data to drive decisions and services. London: Facet, 2015, pp. XXV.

⁴⁴ M. Kretschmer, jt. The European Commission's public consultation on the review of EU copyright rules: a response by the CREATE Centre - European Intellectual Property Review 2014, No. 36, pp. 547-553.

⁴⁵ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD), edaspidi ka autoriõiguse direktiivi eelnõu. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (12.07.2017).

⁴⁶ K. Nemvalts. Euroopa Liidu algatustest autoriõiguse reformimisel. - Õiguskeel 2017, nr. 2: Kättesaadav veebis: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kart_nemvalts._euroopa_liidu_algatustest_autorioiguse_reformimisel.pdf (04.02.2018).

⁴⁷ I. H. Witten, jt. Text mining in a digital library. - International Journal on Digital Libraries 2004, No. 1, pp. 56-59.

⁴⁸ R. M. Hilty, H. Richter. Position statement of the Max Planck institute for innovation and competition on the proposed modernisation of European copyright rules. PART B. Exceptions and limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition 2017, pp. 1-27. Arvutivõrgus: https://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (27.02.2018).

⁴⁹ I. A. Stamatoudi. New developments in EU and international copyright law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, pp. 251-252, 260-263, 280.

süsteemi alusel organiseeritud. Olukord, kus raamatukogus oleks sadu tuhandeid raamatuid ning samal ajal puuduks elektronkataloog, raamatutel puuduks pealkiri ja autorite nimi, kohaviidad jne.⁵⁰ Sellises süsteemitus olukorras on praktiliselt võimatu leida endale vajalikku ja sobivat raamatut. Sama keeruline on TDM-ta töödelda digitaalsel kujul olevaid allikaid. TDMi abil on võimalik oluliselt kiiremini ja efektiivsemalt töödelda suurel hulgal allikaid.

Avalikustatud on meeletu hulk kirjandust. Paljud allikad on sündinud digitaalsetena ning allikad, mis ei ole sündinud digitaalsetena, on digiteeritud. Digiteerimiseks on kasutatud OCR vahendit (*optical character recognition*). Teadlastele on TDM oluline eelkõige seetõttu, et aitab teha süstemaatilist kirjanduse ülevaadet ning avastada või läbi viia keeleteaduslikke teadustöid. Õigusteades on kasutatud tekstikaevet näiteks selleks, et automaatselt profileerida dokumente ning välja tuua argumente kaasuste jaoks.⁵¹ Andmekaeve hõlmab endas erinevaid arvutitehnikaid, mis võimaldavad avastada andmete struktuuri ja analüüsida mustreid. Selliseid mustreid kasutades saab andmekaeve abil avastada erinevaid mudeleid, asju klassifitseerida või identifitseerida erinevaid grupe ja hulki. Andmekaeve on uus, kuid jõudsalt arenev haru. Andmekaevet saab kasutada väga erinevatel aladel: visuaalsete andmete puhul, käekirja lugemisel või digitaalsetel pildidel näotuvastuseks, samuti on võimalik digitaliseeritud helist tekstikaevet kasutades tuvastada sõnu. Andmekaeve sobib eriti väga suurte andmehulkade analüüsimiseks, mis on erinevate muutujatega ning *Big Data* korral. Andmekaeveks kasutatakse spetsiaalseid arvutiprogramme.⁵²

Tänaseks päevaks on enamus tekstikaevest tehtud teadlaste poolt avatud materjalide hulgas või koostöös kirjastajate või edasimüüjate loaga. Vabalt kättesaadava materjali hulgas TDMi tegemine on viinud nõudluse järgi teha TDMi litsentsiandmebaasides, kus asuvad teadusajakirjad. Probleem seisneb selles, et tekstikaeve toob tavaliselt endaga kaasa kopeerimise või allalaadimise ja suurte tekstide hoidmise. Ilma õiguste omaja loata, võib selline tegevus rikkuda autoriõigusi enamikes jurisdiktsioonides. Selleks, et saada erapooletuid tulemusi, vajavad teadlased ligipääsu kogu asjakohasele informatsioonile. Sellest tulenevalt vajavad teadlased tavaliselt tekstikaeviks dokumente erinevatelt kirjastajatelt ja erinevatest kollektioonidest.⁵³

⁵⁰ T. W. Miller. *Data and text mining: a business applications approach*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall, 2005, pp. 1-2, 103-104, 106-108.

⁵¹ S. Dyas-Correia, M. Alexopoulos. *Text and data mining: searching for buried treasures*. - *Serials Review* 2014, No. 3, pp. 210-216.

⁵² P. Attewell, D. B. Monaghan. *Data mining for the social sciences*. University of California Press, 2015, pp. 3-5, 7.

⁵³ S. Dyas-Correia, M. Alexopoulos. *Text and data mining: searching for buried treasures*. *Serials Review*, 2014, No. 3, pp. 210-216.

1.3. Teksti- ja andmekaeve meetodid

Tekstikaeve on valdkond, mis hõlmab endas teabeotsingut, tekstianalüüsi, liigitamist, visualiseerimist, andmebaasi tehnoloogiat, masinõppimist ja andmete kaevandamist.⁵⁴ TDMi puhul leiavad aset järgnevad tegevused: 1) analüüsitava või kaevatava sisu hankimine; 2) sisu muutmise kaevamise vahendi jaoks ühilduvaks; 3) sisu laadimine andmekogumisse või laadimine hoidlasse või sisu kogumine; 4) andmekaevandajad omandavad juurdepääsu kaevandataavatele andmetele ja kohaldavad selle kaevandamisvahenditele. Nende tegevuste puhul tuleb arvestada sellega, et enamikel juhtudel (kuid mitte alati), leiab aset kopeerimine.⁵⁵

JURI raporti järgi selleks, et TDM saaks toimuda, on vaja esmalt omada juurdepääsu teabele ning seejärel seda teavet reprodutseerida. Teabe töötlemiseks TDMi abil on esmalt vaja see normaliseerida. Normaliseerimise näol on tegemist autoriõigusega kaitstud kasutusega, kuna selle käigus toimub teabe reprodutseerimine formaadi muutmise näol läbi selle andmebaasist väljavõtmist töödeldavas formaadis.⁵⁶ Formaadi muutmise (format-shifting) korral muudetakse näiteks analoogne digitaalseks ning selle korral toimub reprodutseerimine.⁵⁷ Seega puutub TDM autoriõigusega kokku teabele juurdepääsul ning selle teabe normaliseerimisel, mis võimaldab teabe automatiseeritud analüüsi.⁵⁸ Seetõttu eeldab TDM olenevalt kasutatavast vahendist kaevatava informatsiooni töötlemist, kaevandamist ja kopeerimist. Tulenevalt autoriõiguse seadusest langevad mitmed nendest tegevustest autori ainuõiguse alla ning eeldavad autori eelnevat luba. Andmekaeve puhul toimuv kopeerimine hõlmab väga väikseid tekstiosasid, kuid isegi selliste väikeste osade kopeerimise puhul tuleb arvestada, et need osad

⁵⁴ S. P. Nagarkar, R. Kumbhar. Text mining An analysis of research published under the subject category 'Information Science Library Science' in Web of Science Database during 1999-2013. - Library Review 2015, No. 3, pp. 248-262.

⁵⁵ I. A. Stamatoudi. New developments in EU and international copyright law. Iphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, pp. 251-252, 260-263, 280.

⁵⁶ Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. COM(2016) 0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD), lk. 47-48. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONSGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET> (08.08.2017).

⁵⁷ R. M. Hilty, H. Richter. Position statement of the Max Planck institute for innovation and competition on the proposed modernisation of European copyright rules. PART B. Exceptions and limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition 2017, pp. 1-27. Arvutivõrgus: https://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (28.02.2018).

⁵⁸ Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. COM(2016) 0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD), lk. 47-48. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONSGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET> (08.08.2017).

võivad olla autoriõigusega kaitstud. Teatud juhtudel leiab kaevandamine aset sellisel kujul, et ei toimu kopeerimist, vaid ainult salvestamine. Teatud juhtudel on kopeerimine väga minimaalne, hõlmates üheaegselt vaid 1-3 sõna ning mitte tingimata ei kopeerita neid sõnu. Igasugust tegevust, mille korral paljundatakse teost, tuleb kaaluda reprodutseerimisena.⁵⁹

Pärast andmete leidmist neid uuritakse, võidakse püstitada hüpotees ning seejärel leitakse andmetest vastus hüpoteesile. Tekstikaeve tegeleb sõnadega, hõlmab endas teksti struktuuri määramist ja sellest asjakohase informatsiooni kaevandamist. Elektroonilistes failides on üles kirjutatud ja säilitatud miljoneid sõnu, mis moodustavad analüüsimiseks väga suure andmete hulga. Tekstikaeve algab dokumentide kogumisega, vahel viidatud ka kui korpus. Võrreldes tavaliste andmebaasidega, on kogutud dokumentide näol tegemist struktureerimata tekstiga.⁶⁰ Eeltötluse etapp, millega antakse korpusele struktuur, eristabki andmekaevet tekstikaevast.⁶¹ Tegemist on tavalise keelega, mitte kodeeritud või spetsiaalses arvutikeeles olevate dokumentidega. Dokumendid sisaldavad löike, need omakorda lauseid ja laused sõnu. Loomulik keel järgib grammatikareegleid, mis edastavad mitmel viisil sama ideed ning millel on palju erandeid reeglitest. Sõnad ja grammatikareeglid moodustavad keelelise aluse tekstikaevaks. Keeleteadlased uurivad loomulikku keelt, sõnu ja reegleid, mida me kasutame, et luua tähenduslikke lauseid. Arvutiprogrammid kasutavad loomuliku keele töötlemiseks grammatikareegleid, mis imiteerivad inimsuhtlust ja teisendavad loomuliku keele struktureeritud tekstiks edasiseks analüüsiks. Teksti mõistmisel on võtmetähtsusega sõnade asukoht tekstis.⁶² Keeleteadlased kasutavad keelekorpuseid. Keelekorpus on elektrooniline tekstikogu, mille koostamisel on peetud silmas keeleteaduse ja arvutilingvistika vajadusi. Lihtsaimal kujul sisaldab korpus ainult tekste, kuid enamasti on korpused lisainfoga rikastatud ehk märgendatud. Lihtsaim märgendus on teksti struktuuri esitamine – märgitakse lausepiirid, pealkirjad, autorinimed, tabelid jms.⁶³

Kaevatav tekst võib olla erinevates formaatides. XML annab andmekaeve tegemiseks arvutile valmis formaadi, kuna see on struktureeritud selliselt, et võimaldab tuvastada dokumendi osasid. XML formaati nimetatakse „märgistuskeeleks”, kuna selles formaadis kasutakse

⁵⁹ I. A. Stamatoudi. New developments in EU and international copyright law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, pp. 251-252, 260-263, 280.

⁶⁰ T. W. Miller. Data and text mining: a business applications approach. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall, 2005, pp. 1-2, 103-104, 106-108.

⁶¹ A. Abbe, C. Grouin, P. Zweigenbaum, B. Falissard. - International Journal of Methods in Psychiatric Research, 2016, No. 2, pp. 86-100.

⁶² T. W. Miller. Data and text mining: a business applications approach. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall, 2005, pp. 1-2, 103-104, 106-108.

⁶³ K. Muischnek. Keelekorpused – sama mitmekesised kui keel ise. - Oma Keel 2015, No. 1, pp. 37, 39.

andmete märgistamiseks ja piiritlemiseks silte. Ajakirjade kirjastajad on vastu võtnud sisu loomise standardina XML formaadi, kuna see pakub elektroonilise meedia jaoks paindlikku formaati.⁶⁴ XML fail sidaldab metaandmeid nagu avaldamise kuupäev, ajakiri jne.⁶⁵ XML võimaldab ajakirja artiklite osi kodeerida siltidega, mis määravad pealkirja, autori ja muud osad, võimaldades artiklit elektrooniliselt edastada toimetaja ja väljaandja vahel ning seda kergesti reprodutseerida ja vormindada erinevatesse versioonidesse. Samuti võimaldab XML formaat näidata teksti olulist sisu. XML võimaldab kirjutada arvutiprogramme, mis aitab mõista iga artiklit, kasutades XML silte kui sisu näitajaid ja paigutust artiklis.⁶⁶ Käesoleva töö kirjutamise ajal on töö autorile teadaolevalt Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes teostatud vaid ühe teadustöö raames TDMi ning selle tarbeks töödeldi samuti tekstid XML formaati. Eri ajastutest pärit tekstid võivad olla trükitud erineva kirjastiiliga, mis võib teha teksti tuvastamise ja selles kaevamise programmide jaoks keeruliseks – programmid ei pruugi sõnu ära tunda, kuid antud küsimus väljub käesoleva magistr töö uurimisteemast, mistõttu sellel küsimusel rohkem ei peatuta.

On arendatud tooteid, mis võimaldavad PDF dokumentidest teksti välja võtta, kuid siiski otsene juurdepääs XML formaadile võimaldab palju kasulikumaid korpuseid, sest dokumendi märgendus aitab säästa aega ja parandada tulemuste täpsust XML formaadist välja võetud dokumentide puhul. Pärast dokumendi osade ja sisu tuvastamist saab tekstikaeve tehnikaid rakendada artiklile. Tekstikaeve võimaldab võtta tekstist teksti mõtte mõistete vormis, mõistete vahelised seosed või tegevused ja esitada need faktide või väidetena.⁶⁷ Masinõppemeetodeid kasutatakse seejuures selles, et tuvastada ja võtta välja spetsiifilisi metaandmete elemente dokumendi sisust.⁶⁸ Tekstikaeve tehnikaid saab rakendada igale masinloetavale informatsioonile (ajaleheartiklid, e-raamatud jne). Tekstikaeve tulemusena koondatud andmetest moodustatakse andmekogum. Tekstikaeve põhielemendiks on kogutud teabe ühendamine, et luua uusi fakte või hüpoteese, mida tuleks edaspidi uurida tavapäraste vahenditega. Euroopal ja Põhja-Ameerikal on kõige suurem potsentsiaalne eelis

⁶⁴ L. A. Williams, jt. Negotiating a text mining license for faculty researchers. - Information Technology and Libraries 2014, No. 3, pp. 5-21.

⁶⁵ D. Westergaard, H.-H. Stærfeldt, C. Tønsgaard, L. J. Jensen, S. Brunak. - PLoS Computational Biology, 2018, Vol. 14, No. 2.

⁶⁶ L. A. Williams, jt. Negotiating a text mining license for faculty researchers. - Information Technology and Libraries 2014, No. 3, pp. 5-21.

⁶⁷ L. A. Williams, jt. Negotiating a text mining license for faculty researchers. - Information Technology and Libraries 2014, No. 3, pp. 5-21.

⁶⁸ M. Al-Digeil, A. Burk, D. Forest, J. Whitney. - OCLC Systems & Services; Bradford, 2007, Vol. 23, No. 4, pp. 403-410.

innovatsiooniks, kuna siin on hästi arenenud infrastruktuur ning suured kogud tekste ja andmeid, milles on võimalik kaevata.⁶⁹

Tehnoloogia saab keelt toetada mitmel erineval viisil. Keeletehnoloogia süsteemide loomiseks on vaja näiteid nii kirjutatud kui ka suulisest keelest. Abistatud masinõppe korral toimub õppimine näidete alusel. Keeleteadlased õpetavad masinaid treenimise teel, mille tulemusena suudab süsteem edaspidi teha sama tööd iseseisvalt. Treenimiseks kasutatavad tekstid peavad olema pärit keelevaldkonnast, milles tulemusi edaspidi kasutada soovitakse. Kui treenimiseks kasutatakse ainult autoriõigusliku kaitse all mitteolevaid tekste, siis ei suuda süsteem tulla toime kaasaegsete süsteemidega.⁷⁰ Keeleteadlased uurivad keelt eestikeelsete tekstide pealt, rakendades analüüsiks spetsiaalseid programme. Kvaliteetsete ja tulemuslike analüüsiprogrammide loomiseks on vaja neid treenida, milleks omakorda on treeningandmestikuna vaja miljardeid eestikeelseid sõnu sisaldavaid tekste. Siinkohal on oluline eristada tekste, mis ei ole autoriõigusega kaitstud ja mida on lubatud vabalt kasutada ning tekste, mis on autoriõigusega kaitstud ning mille kasutamine nõuab teatud tingimuste täitmist. Keele tulemuslikuks uurimiseks on vajalik ligipääs neist mõlemale.

⁶⁹ L. A. Williams, jt. Negotiating a text mining license for faculty researchers. - Information Technology and Libraries 2014, No. 3, pp. 5-21.

⁷⁰ A. Kelli, A. Tavast, H. Pisuke. Copyright and Constitutional Aspects of Digital Language Resources: The Estonian Approach. – Juridica International 2012, No. 19, pp. 40–48. Arvutivõrgus: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2012_1_40.pdf (27.02.2018).

II TEKSTI- JA ANDMEKAEVE KUI AUTORIÕIGUSEST TULENEVATE AINUÕIGUSTE KASUTAMINE

2.1. Teksti- ja andmekaeve autoriõiguslikud tagajärjed

Töö esimeses peatükis käsitles käesoleva töö autor TDMi olemust. TDMi meetodite analüüsimise käigus selgus, et TDMi korral leiab aset teose töötlemine ja kopeerimine. Autoriõigusest tulenevate piirangute ja erandite mõistmiseks on oluline mõista, millised intellektuaalse omandi tulemused on autoriõigusliku kaitse all ja millised mitte ning autoriõigusliku kaitse territoriaalsust ja tähtaega puudutavaid küsimusi. Samuti seda, milliseid autoriõiguslikult kaitstud õigusi TDMi tehes rikutakse. Alljärgnevalt käsitleb käesoleva töö autor teose autoriõiguslikku kaitset puudutavaid küsimusi.

2.1.1. Teose autoriõiguslik kaitse

Euroopa Liit ja liikmesriigid on seotud paljude erinevate rahvusvaheliste lepingutega, mis reguleerivad autoriõigust ja autoriõigusega kaasnevat õiguseid. Olulisemateks rahvusvahelisteks lepinguteks on Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon⁷¹ (edaspidi Berni konventsioon), Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping⁷² (edaspidi TRIPS) ja WIPO^{73,74} Intellektuaalse omandi õigused on traditsiooniliselt olnud territoriaalsed, kuid kaubandus on enamasti rahvusvaheline või isegi globaalne, mis tekitab siseriiklike süsteemide vahel konflikte ja keerukusi.⁷⁵

Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 39 järgi on autoril võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi. Kitsa tõlgenduse kohaselt on paragrahv autoriõiguse põhiseaduslik alus. Laiendava tõlgenduse kohaselt annab käesolev paragrahv põhiseadusliku kaitse autori loometöö tulemustele autoriõiguse, autoriõigusega kaasnevate õiguste ja tööstusomandi valdkonnas. Lisaks PS §-le 39 seondub intellektuaalomandi kaitsega PS § 32

⁷¹ Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon. - RT II 1994, 16, 49.

⁷² Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping. – RT II 1999, 22, 123.

⁷³ WIPO Copyright Treaty. Arvutivõrgus kättesaadav:

http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=295157 (07.02.2018).

⁷⁴ T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 1-2.

⁷⁵ C. Seville. EU intellectual property law and policy. Second edition. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2016, pp. 1.

(omandikaitse). Kuna EL õigus reguleerib ulatuslikult intellektuaalomandi küsimusi, siis on Eestis oluline arvestada ka Euroopa Liidu kohtupraktikaga.⁷⁶

Lõppkasutajate huvide kaitsmiseks tuleb piirata teiste huviseid – see tähendab, et tegemist on samal ajal negatiivse kaitsega. Autoriõigus tegeleb traditsiooniliselt rohkem õiguste omajate ja autorite õiguste kaitsmisega. Lõppkasutajate huvide kaitsmine toimub tavaliselt seeläbi, et seatakse teatud piirangud või erandid autoriõiguse omaja ainuõigustele.⁷⁷ Autoriõiguse eesmärgiks on autoritele pakkuda stiimuleid luua ja levitada autoriõigusliku kaitse all olevat materjali ning samal ajal võimaldada teistel juurdepääsu ja seda kasutada hariduse, kultuuri ja teaduse edendamiseks. Autoriõiguse puhul tuleb leida tasakaal kahe omavahel põrkuva huvigrupi vahel – ühelt poolt õiguste omajate majanduslikud huvid ning teiselt poolt avalik huvi pääseda ligi autorite loomingule ja seda kasutada.

Berni konventsioonist tulenevad mitmed piirangud ja erandid autoriõiguste omajatele. Selleks, et hinnata, kas autoriõiguse erandid on õiguspärased, kasutatakse niinimetatud kolmeastmelist testi rahvusvahelises autoriõiguses. Testi esimene element ütleb, et selline erand peab tulenema seadusest ning tegemist peab olema piiratud erandiga. Testi teine element ütleb, et tegemist peab olema teose tavapärase kasutamisega. Antud elemendiga võib tekkida probleeme seoses tehnoloogiliste muutustega, millel on suundumus häirida tavapärast ja muuta konkurentsi mustreid. Testi kolmanda elemendi kohaselt ei tohi selline kasutamine rikkuda põhjendamatult autori huve.⁷⁸

Berni konventsiooni artikkel 2(1) annab kirjandus- ja kunstiteoste mõiste. Berni konventsiooni artikkel 2(1) järgi väljend «kirjandus- ja kunstiteosed» hõlmab igasuguseid tooteid kirjanduse, teaduse või kunsti valdkonnas, sõltumata selle väljendusviisist või -vormist, nagu näiteks raamatuid, brošüüre ja teisi kirjutisi; loenguid, pöördumisi, jutlusi ja teisi samalaadseid teoseid; draama- või muusikalisi draamateoseid; koreograafiateoseid ja pantomiimateoseid; muusikateoseid tekstiga või ilma tekstita; kinematograafiateoseid, millega võrdsustatakse kinematograafia analoogsel viisil valminud teosed; joonistus-, maalikunsti-, arhitektuuri-, skulptuuri-, graveerimis- ja litograafiateoseid; fotograafiateoseid, millega võrdsustatakse

⁷⁶ Ü. Madise, jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Neljas, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinna: Juura, 2017, lk. 468-470.

⁷⁷ A. Ramalho. The Competence of the European Union in Copyright Lawmaking. Cham : Springer International Publishing, 2016, pp. 50.

⁷⁸ I. A. Stamatoudi. New developments in EU and international copyright law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, pp. 5-9.

fotograafia analoogsel viisil valminud teosed; kujutava kunsti teoseid; illustratsioone, kaarte, plaane, visandeid ja kolmemõõtmelisi teoseid geograafia, topograafia, arhitektuuri või teaduse valdkonnas.

Berni konventsiooni valguses kerkivad esile küsimused, et kuidas on kaitstud teised kategooriad, mida ei ole nimekirjas loetletud. Eriti teravalt on küsimus esile kerkinud näiteks arvutimängude ja andmebaaside kaitstuse puhul. Praeguseks hetkeks ollakse arvamusel, et kahtluse korral on liikmesriikidel vaba valik uusi teoseid autoriõigusega kaitsta või jätta nad kaitstuse alt välja.⁷⁹

Direktiivid ei ole kehtestanud ühtset originaalsuse kriteeriumit, mida saaks rakendada kõikide autoriõiguslikult kaitstavate tööde osas. Euroopa Kohus on üritanud läbi kohtupraktika harmoniseerida originaalsuse kriteeriumit Euroopa autoriõiguses.⁸⁰

Berni konventsiooni Artikkel 2(3) järgi tõlkeid, adaptatsioone, muusikalisi töötusi ja teisi kirjandus- ja kunstiteoste teisendusi kaitstakse kui originaalteoseid, ilma et see autoriõigust originaalteosele kitsendaks. Artikkel 2(4) järgi ametlike seadusandlike, haldus- või juriidiliste tekstide ja selliste tekstide ametlike tõlgete kaitstuse määraks kindlaks liitu kuuluvate riikide seadusandlus. Artikkel 2(5) kohaselt kirjandus- ja kunstiteoste kogumikke, nagu näiteks entsüklopeediaid ja antoloogiaid, mis sisu valiku ja korraldamise tõttu moodustavad intellektuaalse loominguga, kaitstakse sellistena, ilma et see kitsendaks autoriõigust iga sellises kogumikus sisalduvale teosele.

Berni konventsiooni artikkel 3(1)(a) kohaselt konventsioonis ettenähtud kaitse kehtib Liitu kuuluva riigi kodanikeks olevatele autoritele, nende teoste osas, sõltumata sellest, kas teosed on avaldatud või mitte. See tähendab, et autoriõigusliku kaitse tekkimiseks ei pea olema teos avaldatud, ka avaldamata teosed on autoriõigusega kaitstud.

AutÕS § 4 lg 1 sätestab, et autoriõigus tekib kirjandus-, kunsti- ja teadusteosele. AutÕS § 4 lg 2 kohaselt loetakse teoseks mis tahes originaalset tulemust kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas, mis on väljendatud mingisuguses objektiivses vormis ja on selle vormi kaudu tajutav ning reprodutseeritav kas vahetult või mingi tehnilise vahendi abil. Teos on originaalne, kui see on autori enda intellektuaalse loominguga tulemus. Seega omab teose autoriõigusliku kaitse tekkimisel olulist rolli originaalsuse kriteerium. Näidisloetelu teostest, millele tekib

⁷⁹ T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 14.

⁸⁰ T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 438.

autoriõigus, on toodud AutÕS §-s 4 lg-s 3. Tegemist ei ole ammendava loeteluga. AutÕS § 7 lg 1 kohaselt tekib autoriõigus teosele teose loomisega. AutÕS § 5 sätestab intellektuaalsed tegevuse tulemused, millele ei kohaldata autoriõiguse seadust. Selle kohaselt ei ole autoriõigusega kaitstud ideed, kujundid, mõisted teooriad jms intellektuaalse tegevuse resultaadid, mis on kirjeldatud, selgitatud või muul viisil väljendatud teoses. Autoriõigusega ei ole kaitstud ka rahvaloominguteosed, õigusaktid ja haldusdokumendid ning nende ametlikud tõlked, kohtulahendid ning nende ametlikud tõlked, riigi ametlikud sümbolid ja organisatsioonide sümboolikad, päevauudised, faktid ja andmed, ideed ja põhimõtted, millele rajanevad arvutiprogrammi elemendid, kaasa arvatud programmi kasutajaliidese aluseks olevad ideed ja põhimõtted. Riigikohtu⁸¹ seisukoha järgi on teose tunnuseks muuhulgas autori loomingulise tegevuse väljendusvorm, mis annab edasi sisu. Väljendusvorm võib olla nii kujunduslik kui sõnastuslik. AutÕS § 29 lg 1 järgi isiku, kes avaldab teose oma nime all või oma üldtuntud pseudonüümi või autorimärgi all, autorsust eeldatakse, kuni pole tõendatud vastupidist. Tõendamiskohustus lasub autorsuse vaidlustajal. Seega kehtib autorsuse presumptsioon.

Teoseid kasutades tuleb eelnevast tulenevalt silmas pidada, millised teosed on autoriõigusega kaitstud ning millised mitte. Mitte kõik intellektuaalse tegevuse tulemused ei ole autoriõigusega kaitstud. AutÕS § 7 lg 3 kohaselt ei nõuta autoriõiguse tekkimiseks ning teostamiseks teose registreerimist, deponeerimist või muude formaalsuste täitmist. Nimetatud sätte järgi ei eksisteeri riiklikke registreid või andmebaase, millest võiks leida teoste nimestikke, mis on autoriõigusega kaitstud.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas⁸² (edaspidi infoühiskonna direktiiv) sooviti harmoniseerida autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste õigusraamistikku infoühiskonnas. Infoühiskonna direktiiv harmoniseerib kolm põhilist ainuõigust: reprodutseerimisõigust, õigust teoseid üldsusele edastada ja muid objekte üldsusele kättesaadavaks teha ning levitamisoõigust.⁸³ Infoühiskonna direktiivi artikkel 1(1) järgi käsitleb infoühiskonna direktiiv autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste õiguskaitset siseturu piires, rõhutades eelkõige infoühiskonna aspekti.

⁸¹ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 8. detsember 2004. aasta otsus nr 3-2-1-128-04, p. 26.

⁸² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. EÜT L 167, 22.06.2001, 10-19, eestikeelne eriväljaanne: ptk 17, kd 001, lk. 230-239.

⁸³ C. Seville. EU intellectual property law and policy. Second edition. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA : Edward Elgar, 2016, pp. 61-62.

Teoste autoriõigusliku kaitse puhul tuleb lisaks silmas pidada autoriõigusliku kaitse tähtajalisust ja territoriaalsust. Berni konventsiooni artikkel 7(1) järgi kehtib konventsiooniga tagatud kaitse autori eluajal ja 50 aastat pärast tema surma. Artikkel 7(5) kohaselt autori surmale järgneva kaitse kestvuse tähtaeg ja 2., 3. ja 4. lõikes sätestatud tähtaeg kulgeb alates autori surma kuupäevast või nendes lõigetes nimetatud sündmusest, kuid nimetatud tähtaja kulgemise alguseks loetakse alati autori surmale või sellisele sündmusele järgneva aasta 1. jaanuar. Artikkel 7(6) kohaselt võivad Liitu kuuluvad riigid kehtestada kaitse pikema kestvuse tähtaja võrreldes nendega, mis on sätestatud konventsioonis.

AutÕS § 38 lg 1 järgi kehtib autoriõigus autori kogu eluaja jooksul ja 70 aastat pärast tema surma, olenemata kuupäevast, millal teos on õiguspäraselt avalikustatud, välja arvatud AutÕS §-des 39-42 ettenähtud juhud. AutÕS § 43 lg 1 järgi algab tähtaja kulgemine autori surma-aastale järgneva aasta (§-d 38 lg 1 ja 39) või teose õiguspärasele avalikustamisele või loomisele järgneva aasta (§ 38 lg 2; §-d 40, 41 ja 42) 1. jaanuarist. AutÕS §-st 45 tulenevalt võib teost, mille suhtes autoriõiguse kehtivuse tähtaeg on lõppenud, kasutada vabalt kõik isikud, kuid seejuures tuleb arvestada, et tulenevalt AutÕS §-st 44 lg-st 1 kaitstakse isiku konkreetse teose autoriks olemist (teose autorsust), autori nime ning autori au ja väarikust tähtajatult. Sama sätte lg-st 2 tulenevalt ei ole lubatud autoriõiguse tähtaja lõppemisel teose pealkirja (nimetuse) kasutamine teise autori poolt samaliigilisel teosel, kui selline kasutamine võib kaasa tuua üldsust eksitava autorite samastamise.

Siseriiklik autoriõigus, mis annab teose autorile ainuõigused, omab efekti ainult selle riigi territooriumil, kus vastav seadus on vastu võetud. Ühelgi riigil ei ole kohustust kaitsta välisautorite autoriõigusi.⁸⁴ Autoriõigusliku kaitse territoriaalsuse printsiibi kohaselt kehtib igal maal oma autoriõiguse normistik. Rahvusvaheliste lepingute sõlmimise ja nendega ühinemise teel laiendatakse autoriõigusliku kaitse territoriaalsuse printsiipi. Euroopa Liidu liikmesriikide puhul tulenevad ühtlustamise ja vastastikuse kaitse kohustused Euroopa Liidu direktiividest.⁸⁵ Liikmelisuseta rahvusvahelistes konventsioonides laieneksid autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste normid vaid sama riigi kodanikest autoritele.⁸⁶

⁸⁴ T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 7.

⁸⁵ A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 321-322.

⁸⁶ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk 10. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (29.01.2018).

Eelpool toodust tuleneb, et teoste kasutamisel tuleb silmas pidada, kas tegemist on teostega, mis on autoriõigusliku kaitse all või on tegemist intellektuaalse tegevuse tulemiga, millele autoriõiguslik kaitse ei laiene. Neist viimaste puhul autoriõiguslikud probleemid esile ei kerki. Teoste puhul, millele laieneb autoriõigusliku kaitse, tuleb silmas pidada, kas teose autoriõigus kehtib või on lõppenud. Juhul, kui autoriõiguslik kaitse on lõppenud, siis on tegemist vabakasutuses oleva teosega, kuid teose kasutamisel tuleb seadusest tulenevalt siiski viidata teose autorile, samuti arvestada, et autori au ja väärikut kaitstakse tähtajatult. Kui tegemist on autoriõiguslikult kaitstud teosega, siis tuleb teose kasutamisel arvestada autori isiklike ja varaliste õigustega. Järgnevas peatükis vaatlebki käesoleva töö autor autori isiklike ja varalisi õigusi.

2.1.2. Teksti- ja andmekaeve kui autori varaliste õiguste rikkumine

Eelnevas peatükis analüüsis autor, millised teosed on autoriõigusega kaitstud, samuti autoriõiguse territoriaalsuse ja tähtajaga seonduvaid küsimusi. Järgnevalt uurib töö autor teose autori isiklike ja varalisi õigusi ning milliseid õigusi riivatakse TDMi tegemise puhul.

Autori isiklikud õigused tulenevad Berni konventsioonist. Berni konventsiooni artikkel 6bis lg 1 järgi sõltumata autori majanduslikest õigustest, ja isegi pärast nimetatud õiguste üleandmist, on autoril õigus nõuda autorsust teosele ja vaidlustada nimetatud teose mistahes moonutamine, lühendamise või muu muutmine või teose väärtust kahandav muu tegevus, mis haavab autori au ja väärikut. Sama paragrahvi lg 2 järgi eelmise lõike kohaselt autorile tagatud õigused kestavad edasi pärast autori surma, vähemalt kuni tema majanduslike õiguste kehtivuse lõppemiseni, ning neid õigusi teostavad isikud või organisatsioonid, keda selleks volitab seadusandlus selles riigis, kus kaitset nõutakse. Kuid need riigid, kelle seadusandlus käesoleva akti ratifitseerimise või sellega ühinemise hetkel ei näe ette kõikide eelmises lõikes nimetatud õiguste kaitset pärast autori surma, võivad sätestada, et mõned neist õigustest ei jää kestma peale autori surma.

Berni konventsiooni artikkel 8 järgi kaitstavate kirjandus- ja kunstiteoste autoritele kuulub ainuõigus teha ja lubada teha tõlkeid nende teostest kogu originaalteoste suhtes kehtivate õiguste kaitse kestvuse tähtaja jooksul. Artikkel 9(1) järgi kaitstavate kirjandus- ja kunstiteoste autoritele kuulub ainuõigus lubada nende teoste reprodutseerimist igal viisil ja igas vormis. Artikkel 9(2) järgi Liitu kuuluvate riikide seadusandlus otsustab, kas lubada selliste teoste reprodutseerimist teatud erijuhtudel, kuid tingimusel, et selline reprodutseerimine ei ole

vastuolus teose tavapärase kasutamisega ja ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve. Berni konventsiooni artikkel 11 lg 1 järgi kuulub draamateoste, muusikaliste draamateoste ja muusikateoste autoritele ainuõigus lubada nende teoste avalikku esitamist, kaasa arvatud sellist avalikku esitamist igasuguste vahenditega või viisidel ning nende teoste esituse mistahes avalikustamist. Sama paragrahvi lg 2 järgi kuuluvad draama- või muusikaliste draamateoste autoritele nende originaalteoste suhtes kehtivate õiguste kestvuse kogu tähtaja jooksul samasugused õigused ka nende teoste tõlgetele. Berni konventsiooni artikkel 12 kohaselt kuulub kirjandus- ja kunstiteoste autoritele ainuõigus lubada teha nende teoste kohandusi, seadeid ja teoste muid töötlusi.

Infoühiskonna direktiivi artikkel 2 järgi liikmesriigid näevad ette, et ainuõigus lubada või keelata otsest või kaudset ajutist või alalist reprodutseerimist mis tahes viisil või vormis, osaliselt või täielikult, on: a) autoritel nende teoste osas; b) esitajatel nende esituste salvestuste osas; c) fonogrammitootjatel nende fonogrammide osas; d) filmide esmasalvestuste tootjatel nende filmide originaali ja koopiate osas; e) ringhäälinguorganisatsioonidel nende kaabel- või kaablita sidevahendite, sh kaabli või satelliidi kaudu edastatavate saadete salvestuste osas.

AutÕS § 11 lg 1 sätestab, et teose autoril tekib teose loomisega autoriõigus sellele teosele. Autoriõiguse sisu moodustavad isiklikud õigused ja varalised õigused. Sama paragrahvi lg 4 kohaselt võib autori isiklike ja varaliste õiguste piiramine toimuda ainult AutÕS-s ettenähtud juhtudel. AutÕS § 12 lg 1 kohaselt on autori isiklikud õigused õigus autorsusele, õigus autorinimele, õigus teose puutumatusse, õigus teose lisadele, õigus autori au ja väärkuse kaitsele, õigus teose avalikustamisele, õigus teose täiendamisele, õigus teos tagasi võtta ning õigus nõuda oma autorinime kõrvaldamist kasutatavalt teoselt. AutÕS § 13 lg 1 järgi on autori varalised õigused õigus teose reprodutseerimisele, õigus teose levitamisele, õigus teose tõlkimisele, õigus teose töötlemisele, õigus teoste kogumikele, õigus avalikule esitamisele, õigus teose eksponeerimisele, õigus teose edastamisele ja õigus teose üldsusele kättesaadavaks tegemisele. TDM tegemise puhul riivatakse eelkõige autori õigust teose terviklikkusele, õigust teose reprodutseerimisele ja teose töötlemisele, mistõttu alljärgnevalt käsitleb käesoleva töö autor neid õigusi lähemalt.

Berni konventsiooni artikkel 9(2) võimaldab liikmesriikidel sätestada erandeid reprodutseerimisõiguses, kuid selleks peavad olema täidetud 3 tingimust: 1) selline erand on seaduses sätestatud; 2) selline reprodutseerimine ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ja; 3) ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve. Tegemist on nõndanimetatud 3-

astmelise testiga. Kolme astmelise testi näol on tegemist liikmesriikide kompromissiga, mis lubab liikmesriikidel sisse viia mitmeid siseriiklikke erandeid. Tegemist on autorite huve minimaalselt rikkuvate eranditega. 3-astmeline test on formuleeritud sellisel viisil, et kolm astet on kumulatiivsed, mis tähendab, et erand peab vastama kõigile kolmele tingimusele. Reprodutseerimisõiguse näol on tegemist autori ainuõigusega, mis tähendab, et autor on ainus isik, kes võib oma teost reprodutseerida ning teistel isikutel keelata oma teose reprodutseerimise. Euroopa Liidus on reprodutseerimisõigus harmoniseeritud Infoühiskonna direktiivi artiklis 2(a) nimetatud teoste osas.⁸⁷

Infoühiskonna direktiivi artikkel 5(1) järgi artiklis 2 osutatud ajutine reprodutseerimine, mis on vajalik siirdamiseks või toimub juhuslikult, mis on tehnilise protsessi lahutamatu ja oluline osa ning mille eesmärk on teha võimalikuks teose või muu objekti: a) edastamine vahendaja võrgu kaudu kolmandatele isikutele või b) seaduspärane kasutamine ning millel puudub iseseisev majanduslik tähtsus, ei kuulu artiklis 2 sätestatud reprodutseerimisõiguse alla. Kopeerimisõigus on fundamentaalne ainuõigus. Digitaalsed tehnoloogiad loovad automaatseid koopiad erinevate operatsioonide jaoks ning seetõttu on nähtud ette artiklis 5(1) sätestatud erand.⁸⁸

Reprodutseerimisõigus hõlmab reprodutseerimist nii analoog- kui ka digitaalses vormis. Ei oma tähtsust, milliste vahenditega või millises viisil reproduktsoon luuakse. Reprodutseerimisega on tegemist ka juhul, kui teose vorm muutub reprodutseerimise käigus. Digitaalse versiooni loomine analoogversioonist on samuti reprodutseerimine. Reprodutseerimine võib olla otsene või kaudne, ajutine või alaline, osaline või terviklik töö reprodutseerimine.⁸⁹

Berni konventsiooni artikkel 12 sätestab, et kirjandus- ja kunstiteoste autoritele kuulub ainuõigus teha nende teoste kohandusi, seadeid ja teoste muid töötusi. Tegemist on autori ainuõigusega. Teose kohandused võivad ka ise olla autoriõigusega kaitstud, kui nad vastavad originaalsuse kriteeriumitele. Kuigi töötlemisõigus ei ole Euroopa Liidu õiguses harmoniseeritud, leidub töötlemisõiguse regulatsioon kõikides liikmesriikide autoriõigustes.⁹⁰

Teose kopeerimine ja töötlemine ei ole sünonüümid. Reprodutseerimine puudutab teatud konkreetse teose vormi kopeerimist, mille talle on andnud teose autor. Töötlemine katab

⁸⁷ T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 44-46.

⁸⁸ C. Seville. EU intellectual property law and policy. Second edition. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2016, pp. 63.

⁸⁹ T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 439-440.

⁹⁰ T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 60-61.

muutuseid teose *corpus musticum*-s, teose intellektuaalseks substantsiks. Sellist seisukohta toetab ka Berni konventsioon, milles reprodutseerimisõigus ei sisalda endas reprodutseerimist transformeeritud kujul.⁹¹

Isiklikul eesmärgil teose kopeerimine kujutab endast kasutaja vabadust. Kõikides autoriõiguse süsteemides leidub niinimetatud vaba ala, milles isikud võivad teha isiklikuks kasutamiseks koopiaid, seejuures kartmata vastutust õiguste rikkumise eest. Sellist vaba tsooni nimetatakse USA-s „*fair-use*“ doktriiniks, common law süsteemides „*fair dealing*“ ja kontinentaal Euroopa süsteemis spetsiifiliseks kopeerimise erandiks. Kõik sellised õiguslikud instumendid halvendavad õiguste omajatele antud õiguskaitset ning võimaldavad lõppkasutajatele õiguspärast autoriõigustega kaitstud sisu kasutamist.⁹²

Käesoleva töö alapeatükis 1.3. käsitleb käesoleva töö autor TDMi meetodeid, millest selgus, et TDMi tegemise ajal leiab aset teose kopeerimine. AutÕS § 13 lg 1 järgi kuulub autorile ainuõigus igal moel ise oma teost kasutada, lubada ja keelata oma teose samaviisilist kasutamist teiste isikute poolt ja saada tulu oma teose sellisest kasutamisest, välja arvatud käesoleva seaduse IV peatükis ettenähtud juhud. Sealhulgas kuulub autorile õigus lubada ja keelata reprodutseerida oma teost (õigus teose reprodutseerimisele). Reprodutseerimiseks loetakse teosest või teose osast ühe või mitme ajutise või alalise koopia otsest või kaudset tegemist mis tahes vormis või mis tahes viisil.

Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskirja⁹³ § 14 sätestab kopeerimisõiguse sisu. Eelnõu § 14 lg 1 kohaselt loetakse kopeerimiseks teosest või selle osast ühe või mitme ajutise või alalise koopia otsest või kaudset tegemist mis tahes vormis või mis tahes viisil. Kopeerimisõigus hõlmab kõiki kopeerimise viise nii analoog- kui ka digitaalses vormis. Eelnõu seletuskirja kohaselt on reprodutseerimine muuhulgas arvutifailist koopia tegemine, erinevad internetiga seotud toimingud, materjalide üleslaadimine ja allalaadimine. Eelnõu § 14 lg 3 kohaselt loetakse kopeerimiseks ka teose või selle osa salvestamist ajutise või alalise säilitamise eesmärgil elektroonilisel, optilisel või muul masinloetaval kujul.

⁹¹ J. P. Quintais. Copyright in the age of online access. Alternative compensation systems in EU law. Kluwer Law International B.V., 2017, pp. 228.

⁹² S. Karapapa. Private Copying. London; New York: Routledge, 2012, pp. 1.

⁹³ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk. 39-40. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (29.01.2018).

Töötlemiseks loetakse teosest kohanduste (adaptsioonide) tegemist, töötlusi (arranžeringuid) ja teisi töötlusi (õigus teose töötlemisele). Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskirja⁹⁴ kohaselt loetakse teose töötlemiseks teosest kohanduste, arranžeringute, tuletatud teoste ja teiste töötluste tegemist. Seletuskirja kohaselt ei erine seaduse eelnõus olev teose töötlemise mõiste kehtivas õiguses oleva vastega, kuid eelnõu kohaselt on sõnaselgelt määratletud ka tuletatud teoste tegemise lubamine.

AutÕS § 12 lg 1 p 3 järgi on teose autoril õigus vaidlustada ilma autori nõusolekuta tehtud muudatusi (õigus teose puutumatusse). See tähendab, et TDMi kontekstis on oluline silmas pidada autori õigust teose terviklikkusele. Kehtiva õiguse kohaselt kuulub õigus teose puutumatusse autori isiklike õiguste alla, mistõttu võib tekkida küsimus, kas vabakasutus, mis eeldab teose muutmist, on üldse lubatud. Autoriõiguse seaduse kohaselt piirab seaduse IV peatükk autori varalisi õigusi. Igasugune teose muutmine kuulub autori isiklike õiguste alla, mis võib tekitada vastuolu autori isiklike õiguste kataloogi ja vaba kasutuse regulatsiooni vahel. Uues autoriõiguse seaduse eelnõus ületatakse see vastuolu läbi isiklike õiguste kataloogi piiramise. Kehtivas autoriõiguse seaduses seondub igasugune teose muutmine autori isikliku õigusega teose puutumatusse, kuid Berni konventsioonis on see seotud autori au ja väärkuse kaitsega. Uue autoriõiguse seaduse eelnõuga on pöördutud tagasi Berni konventsiooni isiklike õiguste kaitse miinimumstandardi poole.⁹⁵ Berni konventsiooni artikkel 6bis lg 1 järgi sõltumata autori majanduslikest õigustest, ja isegi pärast nimetatud õiguste üleandmist, on autoril õigus nõuda autorsust teosele ja vaidlustada nimetatud teose mistahes moonutamine, lühendamise või muu muutmine või teose väärtust kahandav muu tegevus, mis haavab autori au ja väärkust. Käesoleva töö kirjutamise ajal ei ole uut autoriõiguse seadust vastu võetud, mistõttu esialgu selline vastuolu jätkub.

Eelnevalt tuleneb, et selleks, et kasutada TDMi tegemisel autoriõiguslikult kaitstud teoseid peab selleks olema teose autoriõiguste omaja luba või peab kasutamine langema AutÕS IV peatükis sätestatud teose vaba kasutamise erandi alla, st seaduses peab olema teose vaba kasutamise erandite all kehtestatud teose vaba kasutamise TDMi eesmärkidel.

⁹⁴ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk. 39-40. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (30.01.2018).

⁹⁵ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk. 35-36. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (27.02.2018).

2.2. Autoriõiguslik teksti- ja andmekaeve ning teadustöö erand kui teose lubatud vabakasutus

Erinevad piirangud ja erandid on kehtestatud viisil, mis püüab tagada tasakaalu õiguste omajate ja avalikkuse huvide vahel, lubades kasutada õigustega kaitstud sisu teatud kindlatel tingimustel.⁹⁶ Terminitel piirangud ja erandid on väga palju erinevaid tähendusi ning need rakenduvad erinevatele õiguslikele mehhanismidele. Laiemas mõttes hõlmavad need mõisted endis negatiivsete õiguste kontseptsiooni. Erand võib viidata ilma tasu maksmata lubatud kasutusele. Piirang võib viidata tasustatud kasutusele, sisule, mida ei kaitsta autoriõigusega või ainuõiguste piiridele.⁹⁷

14.09.2016 avaldas Euroopa Komisjon autoriõiguse direktiivi eelnõu⁹⁸, mille artikkel 3 sätestab TDMi erandi teadusorganisatsioonidele teadusuuringute eesmärgil. Autoriõiguse direktiivi eelnõu seletuskirja kohaselt direktiivi teine jaotis käsitleb meetmeid, millega kohandatakse erandeid ja piiranguid digitaalse ja piiriülese keskkonna jaoks.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu kohaselt on lubatud TDMi viia läbi teaduslike uuringute eesmärgil. Eeldus sellele on see, et vastav teadusasutus omab seadusliku juurdepääsu kaevatavale materjalile.⁹⁹ Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 2(2) järgi on TDM mis tahes automatiseeritud analüüsimeetod, mille eesmärk on analüüsida digivormingus teksti ja andmeid, et saada teavet näiteks mustrite, suundumuste ja korrelatsioonide kohta. Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 3 lg 1 järgi liikmesriigid näevad ette erandi õigustest, mis on sätestatud direktiivi 2001/29/EÜ artiklis 2, direktiivi 96/9/EÜ artikli 5 punktis a ja artikli 7 lõikes 1 ning käesoleva direktiivi artikli 11 lõikes 1, reproduktsioonide ja väljavõtete puhul, mida teadusorganisatsioonid teevad TDM-ks teoste või muu materjali puhul, millele neil on seaduslik

⁹⁶ B. J. Jütte. *Reconstructing European copyright law for the digital single market*. [Oxford]: Hart Publishing; Baden-Baden: Nomos, 2017, pp. 231.

⁹⁷ J. P. Quintais. *Copyright in the age of online access. Alternative compensation systems in EU law*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, pp. 191.

⁹⁸ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (31.01.2018).

⁹⁹ R. M. Hilty, H. Richter. Position statement of the Max Planck institute for innovation and competition on the proposed modernisation of European copyright rules. PART B. Exceptions and limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition 2017, pp. 1-27. Arvutivõrgus: https://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (28.02.2018).

juurdepääs. Antud sättest tuleneb, et TDMi tegijateks erandi kohaselt peavad olema teadusorganisatsioonid ning neil peab olema seaduslik juurdepääs teadusuuringute eesmärgil.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 3 lg 3 järgi on õiguste omajatel õigus kohaldada meetmeid, et tagada nende võrkude ja andmebaaside turvalisus ja terviklikkus, kus majutatakse nende teoseid või muud materjali. Kõnealused meetmed ei tohi minna kaugemale sellest, mis on vajalik nimetatud eesmärgi saavutamiseks. Direktiivi artikkel 3 lg 4 kohaselt kutsutakse õiguste omajaid ja teadusorganisatsioone üles määratlema ühiselt kokkulepitud parimad tavad seoses lõikes 3 osutatud meetmete rakendamisega.

Infoühiskonna direktiivi artikkel 5(2)(b) kohaselt on keelatud igasugune kopeerimine ärilisel eesmärgil. Antud sätte puhul tuleb silmas pidada seda, et mitteärilisel eesmärgil teose kasutamine ei tähenda ilmtingimata, et selline kasutamine on isiklikul otstarbel. Ärilisel eesmärgil teose õiguste omaja õiguste rikkumine sisaldab endas kahte elementi. Esiteks on vajalik autoriõigust rikkuvate tegevuste olemasolu. Selleks on teose reprodutseerimine ja levitamine õiguste omaja loata. Ärilisel eesmärgil teose kasutamine sisaldab endas kauplemiselementi, see tähendab autoriõiguse mõistete kohaselt levitamist või muul viisil teose kättesaadavaks tegemist avalikkusele. Teine vajalik element, millega eristada ärilist ja mitteärilist eesmärki, on tulu teenimine.¹⁰⁰

Autoriõiguse direktiivi eelnõu seletuskirja¹⁰¹ kohaselt on ettepanek kooskõlas kehtiva Euroopa Liidu autoriõiguse õigusraamistikuga, teiste seas toetub ettepanek eeskirjadele, mis on sätestatud infoühiskonna direktiivis. Sellest tulenevalt leian, et infoühiskonna direktiivi mõttes teose ärilisel eesmärgil kasutamine on üle kantav autoriõiguse direktiivi eelnõule. Hindamaks, kas TDM tegemine toimub teadusuuringute või ärilisel eesmärgil, tuleks käesoleva töö autori hinnangul hinnata igal konkreetsel juhul samuti kahte elementi: 1) kas leiab aset autoriõigust rikkuv tegevus; 2) kas teose kasutamine sisaldab endas kauplemise eesmärki? TDMi puhul leiab aset teose reprodutseerimine, mistõttu autoriõigust rikkuv element on igal juhul olemas. Selleks, et TDMi tegemine oleks kooskõlas autoriõiguse direktiivi eelnõus sätestatud erandiga, ei tohi olla täidetud teine element, see tähendab, et peab puuduma kauplemise element.

¹⁰⁰ S. Karapapa. Private Copying. London; New York: Routledge, 2012, pp. 79-80, 84-85.

¹⁰¹ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (10.02.2018).

10.03.2017 avaldatud JURI raportimuudatusettepanek 32¹⁰² kohaselt on direktiivi artikkel 3 alusel lubatud teha reproduktsioone ja väljavõtteid isikutele, kellel on seaduslik juurdepääs teostele ja muule materjalile tingimusel, et reproduktsiooni või väljavõtet kasutatakse TDMi jaoks. Käesoleva töö autor leiab, et on märkimisväärne, et JURI raporti muudatusettepaneku kohaselt ei ole TDMi erand piiratud teadusorganisatsioonidega. Nõutav on kahe tingimuse täitmine: 1) reproduktsioone ja väljavõtteid teeks isik, kellel on seaduslik juurdepääs teosele ja muule materjalile; 2) reproduktsioone ja väljavõtteid kasutatakse ainult TDMi jaoks. Sellisel kujul sõnastatuna oleks tegemist TDMi erandi märkimisväärse laiendamisega.

JURI raporti¹⁰³ muudatusettepanek 33 kohaselt artikkel 3(1)(a) järgi liikmesriigid sätestavad, et õiguste omajad, kes turustavad teoseid või muid materjale peamiselt teadusuuringute eesmärgil, oleksid kohustatud andma teadusasutustele, kellel ei ole seaduslikku juurdepääsu neile teostele või muudele materjalidele, juurdepääsu andmestikele, mis võimaldaks neil viia läbi ainult TDMi.

Käesoleva töö autor leiab, et väga oluline on JURI raporti¹⁰⁴ muudatusettepanek 34, mille kohaselt liikmesriigid määravad asutuse, kus teadusuuringutes TDMi tehnoloogiaga kasutatud andmestikke turvaliselt hoitakse ning tagatakse, et need andmestikud on kättesaadavad ainult kontrollimiseks. Selgituse kohaselt tuuakse välja, et teaduses on sageli oluline, et uuringu aluseks olnud andmestikud, millele tuginedes järeldustele jõuti, peavad jääma tulemuste kontrollimiseks kättesaadavaks. Leian, et tegemist on olulise tähelepanekuga ning vajaliku täpsustusega. Ekspertid Max Plancki instituudist leiavad oma arvamuses samuti, et oluline küsimus on, kas TDM-ks kasutatud andmestikke on vaja hoida alles peale TDMi tegemist. Teadustööde valdkonnas on väga suur huvi, et oleks võimalik teadustöö tulemusi kontrollida. See omakorda tähendab, et teadustöö tulemuste kontrollimiseks on vaja andmestikke säilitada ning teha kättesaadavaks ehtsuse tõestamiseks, v.a olukorras, kus on võimalik kindlustada, et andmete uue normaliseerimise ja korratud TDMi korral on võimalik saada identsed tulemused. Andmestike säilitamiseks on sellisel juhul vaja, et kõikides Euroopa Liidu liikmesriikides oleksid kohased asutused andmestike säilitamiseks ning igal Euroopa Liidu liikmesriigi

¹⁰² Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. COM(2016) 0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD), lk. 26. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET> (22.01.2018).

¹⁰³ Samas, lk. 27-28.

¹⁰⁴ Samas, lk. 27.

kodanikul peaks olema võimalik omada ligipääsu nendele andmetele, et kontrollida teadustöö tulemusi ning sellise ligipääsu võimaldamise korral ei tohiks olla diskrimineerimist.¹⁰⁵

JURI raportis¹⁰⁶ välja toodud muudatusettepanek 5 põhjendus 8 kohta ütleb, et uued tehnoloogiad võimaldavad digivormis teabe (näiteks teksti, heli, piltide või andmete) automatiseeritud analüüsi, mida tuntakse TDM-na. TDM võimaldab lugeda ja analüüsida suurel hulgal digitaalselt salvestatud teavet, et saada uusi teadmisi ja avastada uusi suundumusi. TDMi teostamiseks on vaja juurdepääsu teabele ja seejärel saab seda reprodutseerida. Tavaliselt saab teavet TDMi abil töödelda peale selle normaliseerimist. Teabe normaliseerimiseks on vajalik seaduslik juurdepääs teabele ning toimub selle autoriõigusega kaitstud kasutamine, kuna see toob kaasa reprodutseerimine kas teabe formaadi muutmise või selle andmebaasist väljavõtmisega formaadis, mida saab TDM-ks kasutada. Autoriõigusega seotud protsessid TDMi tehnoloogia kasutamisel ei ole seega mitte TDM ise, mis kujutab endast digitaalselt salvestatud ja normaliseeritud teabe lugemist, vaid juurdepääsu protsess ning protsess, mille käigus teave normaliseeritakse, et võimaldada selle digivormis automatiseeritud analüüsi.

JURI raporti¹⁰⁷ muudatusettepanek 6 põhjendus 9 kohta ütleb, et Liidu õigusaktides on juba sätestatud teatavad erandid ja piirangud, mis hõlmavad kasutamist teadustöö eesmärgil ning mida võiks kohaldada TDMi suhtes. Oluline on siinjuures see, et need erandid ja piirangud on vabatahtlikud ja neid ei ole täielikult kohaldatud tehnoloogia kasutamisega teadusuuringutes. Isegi, kui on olemas seaduslik juurdepääs infosisule, nt publikatsioonide tellimuste kaudu või avatud juurdepääsu litsentsiga (Rahvusraamatukogu puhul SäES-st tulenevalt kirjastajad loovutavad algmaterjali, seega on seaduslik ligipääs infosisule olemas), võivad litsentside tingimused välistada TDMi (Rahvusraamatukogu puhul toimub algmaterjali loovutamine seaduse alusel, eraldi litsentsi kirjastajatega ei sõlmita). Kuna teadustegevus toimub üha enam digitehnoloogia abil, tekib oht, et Liidu konkurentsipositsioon teadusruumina kannatab, kui ei

¹⁰⁵ R. M. Hilty, H. Richter. Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation and Competition on the Proposed Modernisation of European Copyright Rules. PART B. Exceptions and Limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition, 1–27. Arvutivõrgus: http://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (28.02.2018).

¹⁰⁶ Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. COM(2016) 0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD), lk. 9-10. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONSGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET> (22.01.2018).

¹⁰⁷ Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. COM(2016) 0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD), lk. 10-11. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONSGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET> (22.01.2018).

võeta meetmeid, et lahendada õiguskindlusetus seoses TDM-ga. JURI rõhutab raportis, et on oluline tunnustada TDM tehnoloogiate potentsiaali uute teadmiste, innovatsiooni ja avastuste võimaldamiseks kõikides valdkondades ning nende tehnoloogiate rolli digitaalmajanduse jätkuvas arengus, ning juhtudeks, kui on olemas seaduslik juurdepääs, tuleb sätestada erandid teabe reprodutseerimiseks ja väljavõtteks TDM eesmärgil. Juurdepääs juba normaliseeritud teabele võimaldab autoriõiguse omanikul taotleda hüvitist, kuid see ei tohiks takistada seadusliku juurdepääsuloaga inimestel endil seda normaliseerida ning viia läbi TDM analüüsi.

14.06.2017 avaldas siseturu- ja tarbijakaitsekomisjon arvamuse projekti, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul (edaspidi arvamuse projekt).¹⁰⁸ Arvamuse projekti muudatusettepanek 5 põhjendus 8 kohaselt soovitakse Komisjoni ettepanekus olev lause teadusorganisatsioonid, nagu ülikoolid ja teadusasutused, seisavad Euroopa Liidus silmitsi õiguskindlusetusega küsimuses, mil määral tohib teostada TDMi sisus asendada lausega üksikisiku ning avaliku ja erasektori asutused, kellel on seaduslik juurdepääs sisule. Muudatusettepanekuga soovitakse lisada lause, mille kohaselt lugemisõigus on tegelikult sama kui õigus kaevele.

Käesoleva töö autor ei nõustu kummagi arvamuse projekti ettepanekuga. TDMi erandi näol on tegemist teadustöö erandiga, mille eesmärgiks on võimaldada teadusorganisatsioonidele TDMi tegemist. Autoriõiguse direktiivi eelnõus on eraldi välja toodud teadusorganisatsiooni mõiste, mille kohaselt teadusorganisatsioon direktiivi mõttes on ülikool, instituut või muu organisatsioon, mille peamine eesmärk on teha teadusuuringuid või teha teadusuuringuid ja pakkuda haridusteenuseid mittetulunduslikul alusel või reinvesteeringutes kogu kasumi oma teadusuuringutesse või täites liikmesriigi poolt tunnustatud avaliku huvi ülesandeid nii, et juurdepääsu teadusuuringute abil saadud tulemustele ei saa soodustingimustel ettevõtja, kellel on otsustav mõju sellise organisatsiooni üle. Autoriõiguse direktiivi eelnõu eesmärgiks ei ole laiendada TDMi erandit üksikisikutele ning avaliku ja erasektori asutustele, mistõttu ei ole asjakohane selline sõnastuse muutmine. Autoriõiguse direktiivi eelnõu seletuskirjas¹⁰⁹ on ettepaneku põhjuste ja eesmärkide all välja toodud, et hoolimata sellest, et eesmärgid ja põhimõtted, mis on sätestatud Euroopa Liidu autoriõiguse raamistikus, on endiselt asjakohased,

¹⁰⁸ Siseturu- ja tarbijakaitsekomisjon arvamuse projekti, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul COM(2016)0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FNONSGML%2BCOMPARL%2BPE-599.682%2B02%2BDOC%2BPDF%2BV0%2F%2FET> (11.02.2018).

¹⁰⁹ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (02.03.2018).

on vaja seda kohandada uute oludega. Autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste erandid ja piirangud on ühtlustatud ELi tasandil. Mõne erandi eesmärk on saavutada avaliku poliitika eesmärged, nagu teadusuuringud või haridus. Kuna hiljuti on kerkinud esile uued kasutusviisid, ei ole selge, kas need erandid on endiselt sobivad, et saavutada õiglane tasakaal autorite ja muude õiguste omajate huvide ning kasutajate huvide vahel. Lisaks on need erandid riigisisised ja õiguskindlus seoses piiriülese kasutusega ei ole tagatud. Sellega seoses määratles komisjon kolm sekkumise põhivaldkonda, millest üks on TDM teadusuuringute valdkonnas. Tänu erandidele ja piiranguid käsitlevale ajakohastatud raamistikule saavad teadlased kasu selgemast õigusruumist uuenduslike TDMi kasutamisel. Seega leian, et autoriõiguse direktiivi eelnõu eesmärk ei ole laiendada TDMi erandit üksikisikutele ning avaliku ja erasektori asutustele. Üksikisikutel ning avaliku ja erasektori asutustel on võimalik õiguste omajatelt taotleda litsentse seaduses ettenähtud korras ning litsentsis sätestatud alustel teha TDMi.

Samuti ei nõustu käesoleva töö autor täpsustusega, mille kohaselt lugemisõigus on tegelikult sama kui õigus kaevele. Eksperdid Max Plancki instituudist leiavad oma arvamuses sarnaselt arvamusprojektile, et kui kasutajal on seaduspärane juurdepääs sisule (olukorras, kus kasutaja on taotlenud asjakohastele andmetele juurdepääsu või on saanud ligipääsu lepingu alusel), peaks olema lubatud sisu automaatne analüüs, kuna ka sisu lugemine isiku poolt ei nõua mingisugust eraldi kokkulepet õiguste omajaga.¹¹⁰ Autoriõigusega seotud protsessid TDMi tehnoloogia kasutamisel ei ole mitte TDM ise, mis kujutab endast digitaalselt salvestatud ja normaliseeritud teabe lugemist, vaid juurdepääsu protsess ning protsess, mille käigus teave normaliseeritakse, et võimaldada selle digivormis automatiseeritud analüüsi.¹¹¹ Sellest tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et ei ole õige samastada TDMi tegemist lugemisõigusega. TDMi tegemise puhul ei riivata õiguste omajate õigusi mitte TDMi enda kui sellisega, vaid TDMi käigus teabe normaliseerimisega ning teabe töötlemise ja kopeerimisega. Lugemise käigus ei toimu teabe töötlemist ja kopeerimist.

¹¹⁰ R. M. Hilty, H. Richter. Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation and Competition on the Proposed Modernisation of European Copyright Rules. PART B. Exceptions and Limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition, 2017, 1–27. Arvutivõrgus: http://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (28.02.2018).

¹¹¹ Euroopa Parlamendi õiguskomisjon (JURI) raporti projekti, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul COM(2016)0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD). Kättesaadav veebis: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONSGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET>. (11.02.2018).

Arvamuse projekti¹¹² muudatusettepanekus 40 on tehtud ettepanek, mille kohaselt artikkel 3 lg 1 võiks lisaks teadusorganisatsioonidele sisaldada kultuuripärandiasutusi. Käesoleva töö autor on samuti seisukohal, et TDMi erand võiks hõlmata lisaks teadusasutustele kultuuripärandiasutusi (Eesti Rahvusraamatukogu kuulub samuti kultuuripärandiasutuste alla), mille kohaselt neil on lubatud teha TDMi teostes või muus materjalis, millele neil on saadud või seaduslikult omandatud juurdepääs teadusuuringute eesmärgil.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu ei ole käesoleva töö kirjutamise ajal vastu võetud, mistõttu ei ole käesoleval hetkel võimalik anda lõplikku vastust, milliseks kujuneb TDMi õiguslik regulatsioon Euroopa Liidus.

AutÕS IV peatükk sätestab teose vaba kasutamise tingimused, mille korral on lubatud teose kasutamine autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta. Teose vaba kasutamise puhul tuleb silmas pidada nõndanimetatud 3-astmelist testi vaba kasutamise juhtude õiguspärasuse hindamisel (AutÕS § 17): 1) ainult seaduses sätestatud juhtudel; 2) ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega; 3) selline kasutamine ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve.

Seega teose vaba kasutamine autori nõusolekuta on lubatud, kui tegemist on erandiga, mis on seaduses sätestatud. TDMi erand Eesti autoriõiguses hakkas kehtima 01.01.2017, mistõttu selline erand autori õiguste piiramiseks on seaduses sätestatud. Teiseks ei tohi selline kasutamine olla vastuolus tavapärase kasutamisega. Kolmandaks ei tohi kasutamine kahjustada põhjendamatult autori seaduslikke huve. Autori huvideks võivad olla nii majanduslikud kui ka isiklikud huvid.¹¹³

SäES eelnõu kohaselt oli algselt kavandatud andmekaeve erand sätestada SäES-s, kuid vastav erand tõsteti AutÕS-sse. Muutmise ettepanekuga sooviti täpsustada teadustöö erandit ja tagada õigusselgus.¹¹⁴ Kehtiv AutÕS § 19 lg 3¹ sätestab, et autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamiseega on lubatud õiguste objekti töötlemine TDMi eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Sellest tulenevalt on kehtiva õiguse kohaselt lubatud TDMi eesmärgil õiguste objekti töötlemine. Oluline on

¹¹² Siseturu- ja tarbijakaitsekomisjon arvamuse projekti, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul COM(2016)0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD). Kättesaadav veebis: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FNONSGML%2BCOMPARL%2BPE-599.682%2B02%2BDOC%2BPDF%2BV0%2F%2FET> (11.02.2018).

¹¹³ A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 326.

¹¹⁴ Säilituseksemplari seaduse eelnõu seletuskiri lk. 38.

seejuures, et selline kasutamine ei tohi taotleda ärilisi eesmärke. AutÕS § 19 sätestab teose vaba kasutamise tingimused teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel ja õigusemõistmise eesmärkidel. Eelnevast tuleneb, et kehtiva AutÕS seaduse kohaselt on TDMi tegemine lubatud, kui see vastab järgmistele tingimustele:

- 1) teose kasutamisel näidatakse ära autor, teose nimetus ja avaldamisallikas. TDMi erand ei nõua, et teos oleks õiguspäraselt avaldatud;
- 2) teose töötlemine TDMi eesmärgil toimub teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel või õigusemõistmise eesmärkidel ning selline kasutamine ei tohi taotleda ärilisi eesmärke. Seega tuleb igal konkreetsel juhul vaadelda, et TDMi tegija ei taotleks lisaks teaduslikele, hariduslikele, informatsioonilistele või õigusemõistmise eesmärkidele ärilisi eesmärke;
- 3) töötlemine ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega. Hindamisel tuleks vaadelda, kas õiguste omaja loodab konkreetse kasutusega tulu teenida. Teose vaba kasutus on lubatud, kui see ei konkureeri majanduslikult õiguste omaja huvidega. Seejuures tuleks hindamiseks arvesse võtta ka võimalikke tulevikus tulu looma hakkavaid kasutusviise¹¹⁵;
- 4) töötlemine ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve. Autori seaduslike huvide kahjustamine on lubatud, kui selline vaba kasutus on seaduses ette nähtud ega ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ning on proportsionaalne. Huvide kaalumisel tuleks hinnata, millistel eesmärkidel antud erandile tuginetakse.¹¹⁶ TDMi puhul tuleks hinnata, millistel eesmärkidel TDMi erandile tuginetakse ning selle põhjal hinnata teose kasutamise seaduspärasust.

Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu § 44 punkti 3 kohaselt on lubatud õiguste objekti kopeerimine ja töötlemine TDMi eesmärkidel ning tingimustel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Tegemist on teadustöö erandi täpsustamisega.¹¹⁷ Seaduse eelnõus oleva TDMi erandi kohaselt on lubatud õiguste objekti kopeerimine ja töötlemine TDMi eesmärkidel, samal ajal ei luba kehtiv õigus teose reprodutseerimist TDMi eesmärgil.

¹¹⁵ A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 327-328.

¹¹⁶ A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 328.

¹¹⁷ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk. 77. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (30.01.2018).

TDMi tegemise korral toimub teose kopeerimine ja töötlemine ning seetõttu on kehtiva TDMi erandi sidumine õiguste objekti töötlemisega probleemne. Seega ei ole kehtiva autoriõiguse seaduse kohaselt TDMi tegemine ainult TDMi erandile tuginedes õiguspärane ning TDMi kontekstis tuleb tugineda autoriõiguslikule teadustöö erandile.¹¹⁸

AutÕS § 19 kohaselt on autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamisega lubatud:

- 1) õiguspäraselt avaldatud teose kasutamine illustreeriva materjalina õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke (AutÕS § 19 p 2);
- 2) õiguspäraselt avaldatud teose reprodutseerimine õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus haridus- ja teadusasutustes, mille tegevus ei taotle ärilisi eesmärke (AutÕS § 19 p 3).

Teose kasutamine teadustöö eesmärgil peab seega vastama järgmistele tingimustele:

- 1) teose kasutamisel näidatakse ära autor, teose nimetus ja avaldamisallikas. Teos peab olema õiguspäraselt avaldatud. AutÕS § 8 lg 1 järgi tekib autoriõigus nii avalikustamata kui ka avalikustatud (avaldatud, üldsusele suunatud) teostele. AutÕS § 9 lg 1 järgi loetakse teos avaldatuks, kui teos või teose mis tahes vormis reprodutseeritud koopiad on autori nõusolekul antud üldsusele kasutamiseks koguses, mis võimaldab üldsusel sellega tutvuda või seda omandada. Teose avaldamiseks loetakse muu hulgas teose trükise väljaandmist, teose eksemplaride panemist müügile, jaotamist, laenutamist, rentimist ja muul viisil tasuta või tasu eest kasutada andmist. Erinevalt teadustöö erandist ei ole TDMi erandi puhul oluline, et teos oleks õiguspäraselt avaldatud, mistõttu tekib teatud vastuolu TDMi tehes lisaks TDMi erandile teadustöö erandile tuginedes;
- 2) teost tohib kasutada õppe- ja teaduslikel eesmärkidel. Küsimus võib tekkida seoses sellega, kas õppe- ja teaduslikud eesmärgid peavad esinema samaaegselt või on tegemist alternatiivsete alustega. Eelduslikult võivad õppe ja teaduslikud eesmärgid esineda ka eraldi¹¹⁹;

¹¹⁸ A. Kelli, T. Mets, K. Vider, I. Kull. Avatud teadus Eestis ja Euroopas: õiguslik ja majanduslik lähenemine. Tartu: Tartu Ülikool, 2017, lk. 17.

¹¹⁹ A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 327.

- 3) teost kasutatakse või reprodutseeritakse motiveeritud mahus (AutÕS § 19 p 2 ja p 3). Motiveeritud mahu tõlgendamine võib osutada keeruliseks, kuna seaduses ei ole motiveeritud mahtu sätestatud. Reprodutseerimine motiveeritud mahus tähendab, et ei tohi reprodutseerida rohkem kui on minimaalselt vaja algse teose autori originaalse idee, seisukoha vms edasiandmiseks uues loodavas teoses. Erinevate teose liikide puhul on motiveeritud maht erinev, mistõttu ei ole võimalik seaduses motiveeritud mahtu sätestada.¹²⁰ Üheks võimaluseks on lähtumine teadustöö eesmärgist.¹²¹
- 4) teose kasutamine ei tohi taotleda ärilisi eesmärke.

Lisaks peab teose vaba kasutamine teadustöö erandile tuginedes vastama nn kolmeastmelisele testile, see tähendab, et AutÕS §-st 17 tulenevalt teose vaba kasutamine ei tohi olla vastuolus teose tavapärase kasutamisega ega kahjustada põhjendamatult autori seaduslikke huve ning võib toimuda ainult seaduses otseselt ette nähtud juhtudel.

2.3. Teose vabakasutuse lepinguline piiramine

Eelnevates peatükkides leidis käsitlemist TDMi erand nii Euroopa Liidu autoriõiguse direktiivi eelnõus kui ka kehtivas AutÕS-s. Autoriõigus kuulub eraõiguse valdkonda. Euroopa Liidu autoriõiguses on endiselt lahtine küsimus, kas autoriõiguses sätestatud eranditest on võimalik erinevalt kokku leppida lepinguliste kokkulepetega.¹²²

Autoriõiguslikud erandid ja piirangud aitavad raamatukogudel täita nende ülesandeid, sh sotsiaalset rolli. Väga terav küsimus puudutab seda, kuidas suhestuvad omavahel seadusandlusega kehtestatud autoriõiguslikud erandid ja eraõiguslik lepinguvabadus piirata selliseid seaduses kehtestatud erandeid. Põhiline probleem tuleneb sellest, et autoriõiguslikud erandid on vastuolus üldise lepinguvabaduse printsiibiga. Vabakasutuse lepinguline piiramine raamatukogude kontekstis tähendab eelkõige seda, et õiguste omaja keelab sõnaselgelt teatud tegevust, mis on lubatud asjakohase autoriõigusliku õigusnormiga.¹²³ Sellises olukorras

¹²⁰ A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 325, 327.

¹²¹ A. Kelli, T. Mets, K. Vider, I. Kull. Avatud teadus Eestis ja Euroopas: õiguslik ja majanduslik lähenemine. Tartu: Tartu Ülikool, 2017, lk. 17.

¹²² T. Dreier, P. B. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 455.

¹²³ O. F. Afori. The battle over public e-libraries - taking stock and moving ahead. - International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2013, No. 4, pp. 392-417.

kasutavad ainuõiguste omajad lepingulisi mehhanisme, et piirata autoriõigusega kaitstud teoste kasutamist, vaatamata sellele, et selline kasutamine on seadusest tulenevalt õiguspärane.¹²⁴

Raamatukogud on läbi aegade olnud avaliku teenuse pakkujaks, kes võimaldavad tasuta juurdepääsu informatsioonile. Digitaalses formaadis publikatsioonide suurenev hulk on viinud olukorrani, kus raamatukogudelt nõutakse nõustumist lepingutingimustega, mis kontrollivad informatsioonile juurdepääsu.¹²⁵ Digitaalvaldkonnas omavad just avalikud ja akadeemilised raamatukogud võtmetähtsust teadmisele juurdepääsu võimaldamisel. Seadusega kehtestatud autoriõiguslikud piirangud on valdavalt kehtestatud viisil, mis annavad suurema kaalu avalikule huvile. On muutunud tavaliseks praktikaks olukord, et raamatukogudega sõlmitud erinevad litsentsid piiravad teoste sellist kasutust, mis on autoriõigusega lubatud. Tihti puudub raamatukogudel võimalus läbi rääkida lepingulistest tingimustes, mille tulemusena kirjastajad kehtestavad lepingulised tingimused, mis ületavad autoriõiguses tunnustatud ainuõiguste piire.¹²⁶

Autoriõigus on tihedalt põimunud digitaalse sisuga. Digitaalse sisu lepingud on enamasti seotud teose ainuõiguste üleandmisega ning selliseid õiguste üleminekuid opereeritakse enamasti litsentsilepingutega. Litsentsilepinguga kehtestatakse erinevad lepingulised kohustused ning sellised lepingud sõlmitakse üldjuhul otse digitaalse sisu kasutaja ja õiguste omaja vahel.¹²⁷

Üldjuhul võivad õiguste omajad ja teose kasutajad läbi rääkida lepingutingimused vastavalt oma vajadustele, et tagada võimalikult efektiivne autoriõigusega kaitstud sisu kasutamine. Teose kasutajatel on võimalus valida, kas nad soovivad tugineda teatud teose vabakasutuse erandile või soovivad sellisest võimalusest loobuda vabakasutust piirava lepingu sõlmimisega. Massturu tehingutes on individuaalne litsentsisüsteem väga kulukas ning igal üksikjuhul erinevate litsentsitingimuste läbirääkimine on asendatud ühepoolse lepinguga. Näiteks võidakse selline litsents lisada raamatu kaane siseküljele. Nii võivad massturu jaoks loodud litsentsid sisaldada klausleid, mis piiravad näiteks lõpptarbija õigust teha koopiaid isiklikul otstarbel. Tekkinud olukord tõstatab küsimuse, kas sellised piiravad klauslid on kehtivad ja

¹²⁴ E. M. Kenneally. *Commandeering copyright*. *Notre Dame Law Review*, 2012, No. 3, pp. 1179-1244.

¹²⁵ P. Davies. *Access v contract: competing freedoms in the context of copyright limitations and exceptions for libraries*. - *European Intellectual Property Review*, 2013, No. 7, pp. 402-414.

¹²⁶ O. F. Afori. *The battle over public e-libraries - taking stock and moving ahead*. - *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 2013, No. 4, pp. 392-417.

¹²⁷ R. Schulze, D. Staudenmayer, S. Lohsse. *Contracts for the supply of digital content : regulatory challenges and gaps* : Munster colloquia on EU law and the digital economy II. Baden-Baden, Germany: Nomos, 2017, pp. 212.

õiguslikult siduvad või on autoriõiguslikud erandid ülimuslikud lepingus sätestatud piirangute üle.¹²⁸

Lepinguvabaduse piiramise eesmärgiks on eelkõige tagada olukord, mille korral ei oleks võimalik piirata teatavaid lubatud teose kasutamise visse. Näiteks Suurbritannia autoriõiguses on lubatud TDMi tegemine teatud tingimustel ning õiguste omajad ei saa ennetada või piirata sellist lubatud kasutust lepingu abil. Loogiline oleks eeldada, et sellised lepingutingimused on tühised ka selliste teoste puhul, millele autoriõiguslik kaitse ei laiene (näiteks teostele, mis ei täida originaalsuse kriteeriumit või teostele, mis on teise teose koopiad). Normi eesmärgiks on, et keegi ei saaks keelata TDMi tegemist teostes olenemata sellest, kas tegemist on autoriõigusega kaitstud teostega või vabakasutuses olevate teostega.¹²⁹

SäES eelnõu seletuskirja kohaselt SäES-ga kehtestatakse Eesti Vabariigis avaldatud, levitatud või üldsusele kättesaadavaks tehtud väljaande ja väljaande algmaterjali säilituseksemplari loovutamise, arhiveerimise, pikaajalise säilitamise ja kättesaadavaks tegemise kord ning nõuded loovutatavale säilituseksemplarile. Säilituseksemplar on väljaanne või väljaande algmaterjal, mida loovutatakse ja kogutakse SäES § 1 lg-s 2 nimetatud eesmärkide täitmiseks. Elektrooniline loovutussüsteem on e-teenuste keskkond, mille vahendusel väljaandja või tootja edastab võrguväljaande või väljaande algmaterjali salvestamiseks arhiivi. Säilituseksemplari digitaalarhiiv asub Rahvusraamatukogus, mis koondab Eesti Rahvusraamatukogus väljaandjatele suunatud e-teenused ja suhtluse ühte e-teenuste keskkonda.¹³⁰ E-teenuste keskkonda nimetatakse Kirjastajaportaaliks¹³¹.

SäES § 1 lg 3 järgi SäES-s ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse haldusmenetluse seaduse sätteid, arvestades kõnealuse seaduse erisusi. Tegemist on haldusõiguse valdkonda kuuluva regulatsiooniga. SäES-s nimetatud säilituseksemplaride loovutamise kohustus tuleneb seadusest. Tegemist on seaduse alusel pandud kohustusega ning Eesti Rahvusraamatukogu ja loovutaja vahel ei sõlmita eraldi lepingut säilituseksemplari loovutamiseks. Säilituseksemplarid võivad olla kasutuspiirangutega või kasutuspiiranguteta. Autoriõigusega kaitstud teoste õiguste omajatel on seega samuti kohustus seaduse alusel loovutada säilituseksemplar, vaatamata sellele, et autoriõigus ise kuulub eraõiguse valdkonda. Õiguste omaja ei saa valida, kas ta

¹²⁸ S. Karapapa. *Private Copying*. London; New York: Routledge, 2012, pp. 160-161.

¹²⁹ M. Borghi, S. Karapapa. Contractual restrictions on lawful use of information: sole-source databases protected by the back door? - *European Intellectual Property Review* 2015, No. 37, pp. 505-514.

¹³⁰ Säilituseksemplari seaduse eelnõu seletuskiri, lk. 3, 12, 14.

¹³¹ Kirjastajaportaali aadress: <http://kirjastaja.digar.ee/> (03.02.2018).

loovutab säilituseksemplari või mitte, vaid tal on seaduse alusel kohustus säilituseksemplar Rahvusraamatukogule loovutada.

Säilituseksemplari loovutades jäävad teose autorile ja õiguste omajale alles autoriõigused teosele. Säilituseksemplari loovutamise ei lähe teose ainuõigused üle Rahvusraamatukogule. Rahvusraamatukogule loovutatud säilituseksemplaride puhul kerkib samuti esile eelpool kirjeldatud küsimus, kas SäES alusel loovutatud säilituseksemplarides võib keelata TDMi tegemise, st piirata teose vabakasutust lepinguga. Osades teavikutes on näiteks otseselt kirjutatud, et antud teoses on TDMi tegemine keelatud. Sellist klauslit võib võrrelda eelpool nimetatud olukorraga, mille puhul raamatu sisekaanele on kirjutatud teose kasutust piiravad tingimused. Selleks tuleb hinnata nii Euroopa Liidu õiguses kui ka AutÕS-es sätestatud TDMi erandi puhul, kas seaduses sätestatust on lubatud kõrvale kalduda.

Kõige selgem on õiguslik olukord siis, kui seaduses on õigusnormist erinev kokkulepe sõnaselgelt piiratud või välistatud. Kõige keerulisem on nende normide määratlemine, mille puhul kõrvalekalde keeld tuleneb sätte olemusest, kuna kõrvalekalde keeldu ei ole normis endas ega ka mujal seaduses otse sätestatud. Vastus tuleb leida tõlgendamise teel. Oluliseks tõlgendamise võtteks on normi eesmärgi kaudu normi olemuse selgitamine.¹³²

Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 3 lg 2 sätestab, et mis tahes lepinguline säte, mis on vastuolus lõikes 1 sätestatud erandiga, jäetakse kohaldamata. Antud säte annab teadusorganisatsioonidele sisuliselt topeltkaitse. Ühelt poolt on direktiivis ette nähtud teadusorganisatsioonidele TDMi erand, kuid kui mõni õiguste omaja soovib piirata sellist vabakasutust, siis direktiiv annab siinkohal kaitse teadusorganisatsioonidele ja nimetatud punkt lepingus, mis on vastuolus direktiivi artiklis 3 lg-s 1 sätestatuga, jäetakse kohaldamata. Antud õigusnormi kohaselt jäetakse kohaldamata punkt lepingus, mis on vastusolus direktiivi artiklis 3 lg-s 1 sätestatuga ning normi sõnastusest tulenevalt peab tegemist olema lepingus oleva punktiga. Rahvusraamatukogule loovutatakse säilituseksemplare seaduse alusel, mitte lepingu alusel, ning seejuures ei sõlmita poolte vahel eraldi lepingut säilituseksemplari loovutamiseks.

Eelpool kirjeldas käesoleva töö autor olukorda, mille korral võib direktiivi artiklis 3 lg-s 1 sätestatuga vastuolus olev punkt sisalduda teose enese tekstis. Käesoleva töö autor leiab, et sellisel juhul tuleb tõlgendada direktiivi artikkel 3 lg 2 eesmärki. Normi eesmärgiks on vältida

¹³² P. Varul, jt. Võlaõigusseadus I. 1. osa (§ 5). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2016, lk. 29-30.

olukorda, mille kohaselt soovitakse takistada teadusorganisatsioonidel TDMi tegemist teoste või muu materjali puhul, millele neil on seaduslik juurdepääs teadusuuringu eesmärgil. Leian, et antud olukorras on tegemist olukorraga, mis läheb direktiivi artikkel 3 lg 2 alla ning selline klausel teose enda tekstis, vaatamata sellele, et seda ei ole eraldi lepingus välja toodud, jäetakse kohaldamata. Eelnevast tulenevalt asun seisukohale, et olukorras, kus soovitakse teostada TDMi teoses, mille tekstis on kirjas, et TDMi tegemine sellises teoses on keelatud, jäetakse selline piirav punkt kohaldamata ning direktiivis sätestatud tingimustel (st olukorras, kus TDMi tegemine vastab direktiivis sätestatud eeldustele) on sellele vaatamata TDMi tegemine lubatud.

TDMi erand Euroopa Liidu õiguses on käesoleva töö kirjutamise ajal alles eelnõu tasandil, mistõttu puudub antud teema kohta Euroopa Kohtu praktika, milles oleks tõlgendatud direktiivi artikkel 3 lg 2 ulatust. Kuna puudub praktika TDMi erandi tõlgendamise kohta, siis võib proovida sisustada antud normi analoogia korras kehtiva seadusandluse tõlgenduste kaudu.

Õiguste omajad on positsioonil, kus nad võivad lisada lepingusse klausleid, mis piiravad teose kasutamisel tegevusi, mis on seaduse alusel erandite kaudu lubatud ning ületavad seeläbi oma ainuõiguste piire. Sellised klauslid võivad näiteks keelata teose kopeerimist isiklikul otstarbel. Infoühiskonna direktiiv ei anna mitte ühelegi autoriõiguslikule piirangule imperatiivset staatust, sealhulgas kopeerimisele isiklikul otstarbel. Sätte imperatiivsus võiks väljenduda näiteks sellisel juhul, kui õigusnormis oleks selgelt kirjas, et igasugune lepinguga seadusest sätestatust kõrvalekalduv kokkulepe on tühine ja kehtetu, kuid sellist piirangut Infoühiskonna direktiivis sätestatud ei ole.¹³³ Infoühiskonna direktiivi preambula p 45 kohaselt artikli 5 lg-tes 2, 3 ja 4 osutatud erandid ja piirangud ei takista siiski määratlemast lepingulisi suhteid, mille eesmärk on tagada õiguste valdajale õiglane hüvitis siseriiklike õigusaktidega ettenähtud ulatuses. Preambula sellisest sõnastusest tuleneb, et Infoühiskonna direktiivi puhul ei ole tegemist imperatiivsete sätetega ning pooltel on lubatud seaduses sätestatust kõrvale kalduda.

Euroopa kohtupraktika on olnud pigem vastupidise suunaga ning jaatab autoriõiguslike piirangute imperatiivset staatust.¹³⁴ Infoühiskonna direktiivi üldise skeemi kohaselt on lubatud poolte dispositiivsus lepingute sõlmimise puhul. Samal ajal on Euroopa kohtupraktikas mitmeid kaasuseid, mille puhul on kohus sellist poolte dispositiivsust eranditest teisel viisil kokku leppida, eiranud. Vähemalt reprodutseerimisõiguse osas ollakse viimasel ajal seisukohal, mille kohaselt toetatakse printsiipi, et seaduses olevad piirangud asetsevad eespool poolte vabadusel

¹³³ S. Karapapa. *Private Copying*. London; New York: Routledge, 2012, pp. 159-161.

¹³⁴ S. Karapapa. *Private Copying*. London; New York: Routledge, 2012, pp. 159-161.

sõlmida lepinguid.¹³⁵ Euroopa Kohtu seisukoha järgi on autoriõiguslikud piirangud ülimaliselt pooltevahelistes lepingutes sätestatud tingimustest ning seda nii analoogselt kui digitaalse sisu osas.

Eelneva põhjal tuleb tõdeda, et Euroopa autoriõiguslike piirangute osas valitseb ebaselgus, kuna Euroopa kohtupraktika kohaselt on autoriõiguslikud piirangud imperatiivsed, samal ajal Infoühiskonna direktiivi kohaselt ei ole tegemist imperatiivsete sätetega. Üheks võimaluseks hindamaks, kas lepingus sisalduvad piirangud on rakendatavad ja siduvad, on hinnata lepingulisi klausleid tarbija seisukohast. Teoste kasutajad ja õiguste omajad autoriõiguses on sarnased tarbiaõiguse kontekstis tarbijatele ja müüjatele/levitajatele. Kasutajatel on õigus otsustada, kas nad soovivad kasutada teatud erandit või loobuda sellest. Selgust ei too antud küsimuses ka enamiku Euroopa Liidu liikmesriikide siseriiklikud õigused. Eranditeks on ainult Belgia ja Portugali õigus. Belgia autoriõiguse seadus peab kõiki piiranguid ja erandeid imperatiivseteks. Sarnaselt on ka Portugali õiguses, mille kohaselt kõik lepingulised sätted, mis erinevad seaduses sätestatust, on tühised.¹³⁶

Eesti autoriõigusega lubatud vabakasutuse, sh TDMi, lepinguline piiramine on vaieldav.¹³⁷ Kehtivas AutÕS-s puuduvad normid, mis keelaksid pooltel sõlmida omavahel lepingu tingimusega, mis keelab AutÕS §-s 19 lg 3¹ sätestatud TDMi erandi. Seetõttu tuleks normi tõlgendada, et hinnata, kas tegemist on imperatiivse või dispositiivse sättega. AutÕS § 19 lg 3¹ järgi on autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamiseega lubatud õiguste objekti töötlemine TDMi eesmärkidel ning tingimusega, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. TDMi erandi puhul ei ole eraldi välja toodud, et lepingu tingimus, mis piirab TDMi tegemist, oleks tühine. Näiteks AutÕS § 24 lg 5 järgi lepingu tingimus, mis piirab käesoleva paragrahvi 2. või 3. lõikes nimetatud õiguste teostamist, on tühine. Tegemist on samuti AutÕS IV. peatükki kuuluva erandiga (teose vaba kasutamine).

Eesti autoriõiguse kodifitseerimise üheks eesmärgiks oli suurendada autorite tasustamise määramisel privaatautonomiat (lepingute tähtsust). See tähendab liikumist imperatiivselt tasustamiselt lepingulisele mudelile. Õigusliku ja majandusliku analüüsi tulemusena eelistati kohustuslikule tasustamise süsteemile privaatautonomia lahendust. Küsimus sellest, kas

¹³⁵ J. P. Quintais. Copyright in the age of online access. Alternative compensation systems in EU law. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, pp. 397-398.

¹³⁶ S. Karapapa. Private Copying. London; New York: Routledge, 2012, pp. 159-161.

¹³⁷ A. Kelli, T. Mets, K. Vider, I. Kull. Avatud teadus Eestis ja Euroopas: õiguslik ja majanduslik lähenemine. Tartu: Tartu Ülikool, 2017, lk. 19.

autoriõiguste omajad saavad poolevahelise lepinguga vältida seaduses olevaid piiranguid ja erandeid on eelkõige asjakohane lepingute puhul, mille sisu on digitaalne. Sellised lepingud sisaldavad tihti sätteid, mis piiravad digitaalse sisu vabakasutust. Eesti kehtiv autoriõiguse seadus jätab lahtiseks küsimuse, kas sellised piiravad lepingutingimused on tühised või mitte. Puudub säte, mis reguleeriks antud küsimust otseselt. Eesti autoriõiguse kodifitseerimise käigus tehtud analüüsi põhjal pakuti välja kolm võimalust: 1) mitte midagi muuta; 2) kuulutada kõik vabakasutust piiravad lepingutingimused tühiseks; 3) kuulutada kõik vabakasutust piiravad tüüptingimused tühiseks. Kolmandat varianti peeti kõige paremaks, kuna sellisel juhul ei ole võimalik vabakasutuse piiramine standardtingimustel, kuid lepingupooltel on siiski võimalik leppida kokku sobivates lepingutingimustes.¹³⁸

Autoriõiguse seaduse eelnõu seletuskirja¹³⁹ kohaselt on vabakasutuse regulatsiooni muudatuste eesmärk täpsustada kehtivat regulatsiooni ning luua suurem õigusselgus. Seaduse eelnõuga nähakse ette, et vabakasutust ei saa piirata tüüptingimustega (läbiräägitud tingimustega saab), täpsustatakse teadustöö erandit tuues sisse TDMi erandi ning nähakse ette, et vabakasutus ei laiene võrgukeskkonnale, kui kasutatakse ilmselgelt ebaseaduslikust allikast pärit õiguste objekti.

Sarnaselt on leitud ka infoühiskonna direktiivi alternatiivse tõlgenduse kohaselt, mille järgi infoühiskonna direktiivi tuleb tõlgendada selliselt, et lepinguline piirang kohaldub ainult sellisel juhul, kui pooled on lepingutingimused eraldi kokku leppinud, mis jätaks sellisel juhul potentsiaalselt kõrval kõik tüüptingimustega online-litsentsid. Tüüptingimustega lepinguid ei saa pidada läbiräägitud tingimustega lepinguteks.¹⁴⁰

Käesoleva töö autor leiab, et Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude kasutamise vaatenurgast ei looks ka selliselt sõnastatud regulatsioon õigusselgust. Seaduse eelnõuga nähakse ette, et vabakasutust ei saa piirata tüüptingimustega, kuid läbiräägitud tingimustega saab. Probleemiks peab töö autor seda, et kirjastajad loovutavad Eesti Rahvusraamatukogule säilituseksemplare seaduse alusel, millest tulenevalt kirjastajatega eraldi lepingut säilituseksemplaride loovutamiseks ei sõlmita. Eelnevalt kirjeldatud olukorras, kus näiteks

¹³⁸ A. Kelli. The conceptual bases for codifying Estonia's IP law and the main legislative changes: From the comparative approach to embedding drafted law into the socio-economic context. *International Comparative Jurisprudence*, 2015, No. 1, pp. 44–54. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1016/j.icj.2015.10.004> (28.02.2018).

¹³⁹ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk. 127. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (28.02.2018).

¹⁴⁰ P. Davies. Access v contract: competing freedoms in the context of copyright limitations and exceptions for libraries. - *European Intellectual Property Review*, 2013, No. 7, pp. 402-414.

teaviku teksti on kirjutatud, et TDMi tegemine antud teoses on keelatud, võiks lugeda tüüptingimuseks võlaõigusseaduse¹⁴¹ (edaspidi VÕS) § 35 mõttes. VÕS § 35 järgi loetakse tüüptingimuseks lepingutingimust, mis on eelnevalt välja töötatud tüüplepingutes kasutamiseks või mida lepingupoolel muul põhjusel ei ole eraldi läbi rääkinud ja mida tüüptingimust kasutav lepingupool (tingimuse kasutaja) kasutab teise lepingupoole suhtes, kes ei ole seepärast võimeline mõjutama tingimuse sisu. Ebakindlust tekitab VÕS § 35 sõnastus, mille kohaselt tüüptingimus on lepingutingimus ning kas eelpool kirjeldatud Rahvusraamatukogu ja kirjastaja vahelisele olukorrale saab laiendada tüüptingimuste regulatsiooni.

Teiseks probleemiks peab käesoleva töö autor, et kui teadmised TDM-st levib ja selle tegemine muutub populaarsemaks, siis on oht, et kirjastajatel tekib kiusatus luua Eesti Rahvusraamatukoguga eraldi leping, milles on läbi räägitud, et TDMi tegemine nende teostes on keelatud. Tegemist oleks olukorraga, mis paneks Rahvusraamatukogu ebamugavasse olukorda ning koormaks teda ülemääraselt. Loovutatavate teavikute hulk on üpris suur ning iga teaviku puhul eraldi lepingutingimuste läbirääkimine TDMi tegemiseks paneks Rahvusraamatukogule peale suure koormuse.

Lepingud on valdavalt koostatud juristide poolt ning neis sisalduvad tingimused võivad olla segadust tekitavad. Raamatukogu seisukohast vaadatuna võib selliste lepingutingimuste üle läbirääkimiste pidamine olla keeruline, seda enam, et paljud tingimused võivad olla üldse mitte läbiräägitavad. Sellised läbirääkimised võivad raamatukogudele tuua kaasa märkimisväärsed lisakulusid. Raamatukogu positsiooni kirjastajatega selliste lepingute sõlmimisel ja tingimuste osas eraldi läbirääkimisel ei ole õiglane võrrelda tavaolukorras lepingu sõlmimisega, kuna akadeemilised raamatukogud peavad sellisel juhul sõlmima väga paljude erinevate kirjastajatega väga suure hulga teoste osas eraldi lepinguid. Selline eraldi tingimuste läbirääkimine oleks väga mahukas.¹⁴²

Rahvusraamatukogu puhul spetsiifiliselt on oluline lisaks siiski silmas pidada seda, et tegemist ei ole tüüpilise eraõigusliku lepingulise suhtega. Kirjastajad loovutavad säilituseksemplare seaduse alusel ja Rahvusraamatukogul on kohustus säilituseksemplarid vastu võtta ja neid säilitada samuti seaduse alusel. Rahvusraamatukogu näol ei ole tegemist ka teadusastutusega, vaid kultuuripärandiasutusega. Säilituseksemplari loovutamise käigus selles TDMi tegemise keelamine võtaks juba eos teadusastutustelt võimaluse Rahvusraamatukogu digitaalses

¹⁴¹ Võlaõigusseadus – RT I 2001, 81, 487.

¹⁴² D. R. Hansen. A state law approach to preserving fair use in academic libraries. *Fordham intellectual property, media & entertainment law journal*, 2011, No. 1, pp. 1-45.

kogudes TDMi tegemise. Leian, et selline vabakasutuse lepinguline piiramine peaks olema siiski teadustöö erandi puhul keelatud ning vastavad sätted lepingus tühised.

Autoriõigusega antud ainuõigused lõppevad seal, kust algavad piirangud. Selline seisukoht kehtib ka isiklikul otstarbel kopeerimisele infoühiskonna direktiivi artikkel 5(2)(b) kohta. Tegemist oleks alaga, mida õiguste omajad ei saa puutuda.¹⁴³ Leian, et sellist tõlgendust oleks mõistlik kasutada ka AutÕS-s sätestatud TDMi erandi tõlgendamisel.

Eesti autoriõigus peab olema kooskõlas Euroopa Liidu õigusega. Autoriõiguse direktiivi eelnõu ei ole veel vastu võetud, kuid kui see võetakse vastu ettepaneku sõnastuses, siis tuleks ka Eesti autoriõiguses sätestatud TDMi erandit tõlgendada viisil, mille kohaselt mis tahes lepinguline säte, mis on vastuolus seaduses sätestatud TDMi erandiga, jäetakse kohaldamata. Eelnevalt selgitas autor, et kehtiv Euroopa Liidu seadusandlus ei ole erandite osas selge. Euroopa Kohus on tõlgendanud erandeid imperatiivselt, samal ajal Infoühiskonna direktiivi preambula p 45 kohaselt artikli 5 lg-tes 2, 3 ja 4 osutatud erandid ja piirangud ei takista siiski määratlemast lepingulisi suhteid, mille eesmärk on tagada õiguste valdajale õiglane hüvitis siseriiklike õigusaktidega ettenähtud ulatuses. Käesoleva töö autor on seisukohal, et sellises olukorras tuleks AutÕS-s kehtestatud TDMi erandit tõlgendada vastavalt normi eesmärgile. TDMi erand asub peatükis, mis sätestab teose vaba kasutamise autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta. Normi eesmärgiks on võimaldada TDMi tegemine teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel ja õigusemõistmise eesmärkidel. TDMi erandi puhul on tegemist olukorraga, kus tuleb saavutada tasakaal õiguste omajate ja teose kasutajate vahel. TDMi tegemine on kehtivas õiguses lubatud väga piiratud tingimustel. Võimaldades pooltel leppida seaduses sätestatust erinevalt kokku tekiks ilmseks üpris kiirelt olukord, kus normi eesmärki ei ole võimalik täita, kuna õiguste omajad võivad keelata ära TDMi tegemise teostes, mille õigused neile kuuluvad. Eelnevalt tulenevalt asun seisukohale, et AutÕS § 19 lg 3¹ tuleb tõlgendada viisil, et nimetatud erandist erinevalt ei ole võimalik lepinguliste kokkulepetega kokku leppida.

¹⁴³ S. Karapapa. *Private Copying*. London; New York: Routledge, 2012, pp. 166.

III TEKSTI- JA ANDMEKAEVE TEGEMISE VÄLJAKUTSED EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU DIGITAALSETE KOGUDE KASUTAMISE KORRAL

3.1. Säilituseksemplari seaduse alusel säilituseksemplaride loovutamise ja säilituseksemplaride kasutamise õiguslikud alused

Autoriõigusega tagatakse autoritele nende töö eest tasu, mis võimaldab autoritele elatist ja ergutab neid teoseid looma.¹⁴⁴ Digitaalne tehnoloogia ja internet võimaldavad ka tavalistel inimestel teha kergelt ning oluliste kuludeta koopiaid teostest, seejuures kaotamata oluliselt kvaliteedis. Probleem ei tulene mitte ainult sellest, et koopiaid on kerge teha ning seejuures ei kaotata kvaliteedis, vaid ka koopiade levitamine on muutunud väga kergeks.¹⁴⁵ Raamatukogud koguvad, organiseerivad ja võimaldavad juurdepääsu maailma akumuleeritud teadmisele. Raamatukogude sellist rolli on suurel määral mõjutanud interneti tulek, otsingumootorid ja digiteerimine.¹⁴⁶

Eelnevates peatükkides leidis käsitlemist teose autori isiklikud ja varalised õigused ning nende õiguste piiramine TDMi eesmärkidel. Seejuures on oluline vahet teha teostel, mis on autoriõiguslikult kaitstud, mille autoriõiguslik kaitse on lõppenud või millele autoriõiguslik kaitse ei laiene¹⁴⁷.

Rahvusraamatukogu digiteerimiskeskuses digiteeritakse igapäevaselt suurel hulgal teoseid, mis on vastavalt autoriõigusliku piirangu puudumisel vabalt kättesaadavad läbi Rahvusraamatukogu digitaalarhiivi DIGAR¹⁴⁸ ning autoriõigusliku kaitse all olevad teosed on kättesaadavad autoriseeritud töökohal. SäES eelnõu seletuskirja kohaselt saavad digitaalarhiivi kasutuspiiranguteta loovutatud väljaandeid kasutada kõik soovijad digitaalarhiivist. Kasutuspiiranguga väljaandeid on võimalik kasutada spetsiaalsetes terminalides (autoriseeritud töökohas).¹⁴⁹ Lisaks digiteeritavatele teostele loovutavad SäES-st tulenevalt teose õiguste

¹⁴⁴ O. Stokkmo. Assessing the suitability of the EU system of limitations to copyright. - US-China Law Review 2013, No. 6, pp. 565-577.

¹⁴⁵ S. Karapapa. Private Copying. London; New York: Routledge, 2012, pp. 3.

¹⁴⁶ I. A. Stamatoudi. New developments in EU and international copyright law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, pp. 4

¹⁴⁷ Vabakasutuses olevaid Eesti autorite teoseid võib leida Eesti rahvusbibliograafia andmebaasist. Arvutivõrgus (tegemist ei ole ammendava koguga): <http://erb.nlib.ee/?vaba> (28.01.2018).

¹⁴⁸ Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv asub arvutivõrgus: <http://www.digar.ee/arhiiv> (29.01.2018).

¹⁴⁹ Säilituseksemplari seaduse eelnõu seletuskiri lk. 14.

omajad säilituseksemplare. Eelnevalt tulenevalt on Rahvusraamatukogul tekkinud märkimisväärne digitaalne kogu, mis täieneb pidevalt ja pakub teadlastele uusi võimalusi teadustöö tegemiseks. Rahvusraamatukogu digitaalne kogu on heaks võimaluseks keele uurimiseks ka näiteks keeleteadlastele, kellel on võimalus uurida TDMi abil keelt.

SäES § 1 lg 1 kohaselt nimetatakse antud seaduses Eesti Vabariigis avaldatud, levitatud või üldsusele kättesaadavaks tehtud väljaande ja selle tootmiseks kasutatud digitaalset andmekogumit algmaterjaliks. SäES § 4 kohaselt on säilituseksemplar füüsilisel teabekandjal avaldatud väljaanne ja võrguväljaanne ning füüsilisel teabekandjal avaldatud väljaande algmaterjal, mida säilitatakse SäES-i eesmärkide täitmiseks. SäES § 14 lg 1 sätestab, et säilituseksemplari võib anda kasutamiseks, kui säilitaja on veendunud säilituseksemplari nõuetekohases säilimises ja kasutamine ei kahjusta säilituseksemplari. Sama paragrahvi lg 5 kohaselt võib võrguväljaande ja trükise algmaterjali säilituseksemplari kasutada autoriseeritud töökohas. Lg-st 6 tulenevalt on aga võrguväljaande ja algmaterjali autoriõiguse omaja loa alusel lubatud säilituseksemplari teha üldsusele kättesaadavaks. 01.01.2017 kehtima hakanud SäES paneb seega õiguste omajatele seaduse alusel kohustuse loovutada säilituseksemplar. SäES-st tulenevalt võib säilituseksemplari kasutada ainult autoriseeritud töökohal. Säilituseksemplari võib anda kasutamiseks vaid juhul, kui säilitaja (antud juhul Rahvusraamatukogu) on veendunud säilituseksemplari nõuetekohases säilimises ja kasutamine ei kahjusta säilituseksemplari.

SäES § 16 defineerib autoriseeritud töökoha, mis on seaduse sõnastusest tulenevalt digitaalse säilituseksemplari kohalkasutuseks mõeldud arvutiterminal, mida kasutades on tehniliste ja füüsiliste vahenditega välistatud säilituseksemplari üldsusele kättesaadavaks tegemine või välistele andmekandjatele salvestamine. Antud sättest tuleneb, et autoriseeritud töökoht võimaldab väga piiratud säilituseksemplari kasutamist.

3.2. Autoriõiguse direktiivi eelnõu teksti- ja andmekaeve erandist tulenevatest probleemidest Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude kasutamise korral

Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 3 lg 1 kohaselt nähaks ette, et TDMi teevad teadusorganisatsioonid, kes sellel eesmärgil teevad reproduktsioone ja väljavõtteid. Järgnevalt tuleks hinnata, kas Rahvusraamatukogu on teadusasutus direktiivi mõttes, kuna käesoleva töö eesmärgiks on hinnata, kas Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes on lubatud TDMi tegemine.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu¹⁵⁰ preambula p 11 kohaselt hõlmavad teadusasutused liidust väga erinevaid üksusi, kelle peamine eesmärk on viia läbi teadusuuringuid või teha seda koos haridusteenuse osutamisega. Eri liikmesriikide teadusasutustele on üldiselt omane, et need toimivad mittetulunduslikul alusel või täites riigi poolt tunnustatud avaliku huvi ülesandeid. Avaliku huvi ülesanne võib kajastuda näiteks riiklikus rahastamises, riigi õigusnormide sätetes või hankelepungutes. Direktiivi kohaselt ei peeta teadusasutuseks organisatsioone, mille äriüühingutel on otsustav mõju, võimaldades neil teostada kontrolli struktuurilistes olukordades.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu¹⁵¹ artikkel 2 (1) sätestab direktiivi mõttes teadusorganisatsiooni mõiste, mille kohaselt teadusorganisatsioon on ülikool, instituut või muu organisatsioon, mille peamine eesmärk on teha teadusuuringuid või teha teadusuuringuid ja pakkuda haridusteenuseid. Artikkel 2 (1) (a) täpsustab, et lisaks mittetulunduslikul alusel või reinvesteerides kogu kasumi oma teadusuuringutesse või (b) täites liikmesriigi poolt tunnustatud avaliku huvi ülesandeid. Antud artiklist tuleneb, et direktiivi mõistes peab selleks, et kvalifitseeruda teadusorganisatsiooniks, sellise organisatsiooni peamiseks eesmärgiks olema teadusuuringute tegemine või teha teadusuuringuid ja lisaks pakkuda haridusteenuseid. Järgnevalt hindab käesoleva töö autor, kas Eesti Rahvusraamatukogu on teadusasutus autoriõiguse direktiivi eelnõu mõttes.

Raamatukogusõnastik¹⁵² toob välja erinevaid mõisteid raamatukogu defineerimiseks. Raamatukogu:

1. asutus, mille ülesandeks on trükiste ja muude infokandjate kogumine, töötlemine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine lugejaile;

2. trükiste korrastatud kogu

Raamatukogu organisatsioon või selle osa, mille põhieesmärk on võimaldada selliste infoallikate, -teenuste ja -vahendite kasutamist, mis on nõutavad hariduslike ja teaduslike ning info-, kultuuriliste või meelelahutuslike vajaduste rahuldamiseks.

¹⁵⁰ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (31.01.2018).

¹⁵¹ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (31.01.2018).

¹⁵² Raamatukogusõnastik. Arvutivõrgus: <http://termin.nlib.ee/termin/otsi> (07.09.2017).

Eesti Rahvusraamatukogu seaduse¹⁵³ § 2 lg 1 sätestab, et Rahvusraamatukogu on avalik-õiguslik juriidiline isik, kes tegutseb käesoleva seaduse, teiste õigusaktide ja oma põhikirja alusel. Sama seaduse § 3 lg 1 kohaselt on Rahvusraamatukogu eesmärk suurendada ühiskonnas teadmiste ja informeeritusele rajanevat algatusvõimet, teadlikkust ja vastutustunnet, edendada riiki, Euroopa ühise väärtusi, kultuuri ja demokraatiat. Sama §-i lg 2 sätestab, et Rahvusraamatukogu juhindub oma eesmärgi täitmisel UNESCO soovitud rahvus- ja parlamendiraamatukogudele. §-st 4 tulenevalt on Rahvusraamatukogu ülesanded jaotatavad ülesanneteks rahvusraamatukoguna, parlamendiraamatukoguna, humanitaar- ja sotsiaalteaduste raamatukoguna, teadus- ja arendusasutusena. Eesti Rahvusraamatukogu seaduse § 4 lg 4 sätestab, et Rahvusraamatukogu ülesanded teadus- ja arendusasutusena on raamatukogunduse, infoteaduse, raamatukoguteaduse, raamatuteaduse ja bibliograafia ning nendega seotud valdkondade teadus- ja arendustöö, Eesti raamatukogude asjakohane nõustamine, raamatukogutöötajate täienduskoolituse korraldamine ning osavõtt rahvusvahelistest ja riiklikest teadus-, arendus- ja koostööprogrammide ning infotehnoloogia arendamine Rahvusraamatukogu infovara üldkättesaadavaks tegemiseks. Antud ülesandest tulenevalt on Rahvusraamatukogu ülesanne osaleda, lisaks teistele seaduse alusel antud ülesannetele, ka teadustöös. Seaduse §-st 6 lg-st 1 tulenevalt on Rahvusraamatukogu avalikud teenused käesolevast seadusest tulenevad üldkättesaadavad infoteenused, mida osutatakse lugemissaalides, võrguteenustena ja teiste raamatukogude vahendusel. Avalikud teenused ei tohi olla vastuolus Rahvusraamatukogu eesmärkide ja ülesannetega ning nad peavad teenima avalikku huvi. Sama §-i lg 1¹ sätestab, et digitaalne teavik, teaviku digitaalne kujutis ning digitaalset teavikut, teaviku digitaalset kujutist ja teavikut kirjeldavad andmed, mille autoriõigused või autoriõigusega kaasnevad õigused kuuluvad seaduse või tehingu alusel Rahvusraamatukogule, on taaskasutatavad avaliku teabe seaduses sätestatud tingimustel ja korras, arvestades käesoleva seaduse ja autoriõiguse seadusega ettenähtud erisusi.

Eesti Rahvusraamatukogu põhikiri¹⁵⁴ sätestab, et Rahvusraamatukogu on asutatud 21. detsembril 1918. aastal ja tegutseb Eesti Rahvusraamatukogu seaduse, käesoleva põhikirja ja teiste õigusaktide alusel kooskõlas raamatukogutööd reguleerivate rahvusvaheliste normide ja põhimõtetega. Põhikirja punkt 2.2.1. kohaselt Rahvusraamatukogu kogub, töötleb, säilitab, analüüsib ja teeb kättesaadavaks eesti keeles ja Eestis ilmunud ning Eestit käsitlevaid või Eesti kohta informatsiooni sisaldavaid teavikuid, riigivalitsemiseks vajalikku ning humanitaar- ja

¹⁵³ Eesti Rahvusraamatukogu seadus – RT I, 09.03.2011.

¹⁵⁴ Eesti Rahvusraamatukogu põhikiri. Arvutivõrgus: <http://www.nlib.ee/11237/> (19.01.2018).

sotsiaalteaduste informatsiooni ning rahvusvaheliste organisatsioonide väljaandeid. Põhikirja punkt 2.2.6. kohaselt võimaldab teavikutest koopiade tegemist kooskõlas autoriõiguse seadusega. Punkt 2.2.7. kohaselt reprodutseerib teavikuid oma kogude säilimise ja parema kasutatavuse eesmärgil. Punkt 2.2.13. sätestab, et arendab infotehnoloogiat, projekteerib infosüsteeme, töötab välja arvutiprogramme ja loob andmebaase Rahvusraamatukogu digitaalse infovara kogumiseks, säilitamiseks ja kättesaadavaks tegemiseks.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 2(1) järgi on teadusorganisatsioon ülikool, instituut või muu organisatsioon, mille peamine eesmärk on teha teadusuuringuid või teha teadusuuringuid ja pakkuda haridusteenuseid mittetulunduslikul alusel või reinvesteerides kogu kasumi oma teadusuuringutesse või täites liikmesriigi poolt tunnustatud avaliku huvi ülesandeid nii, et juurdepääsu teadusuuringute abil saadud tulemustele ei saa soodustingimustel ettevõtja, kellel on otsustav mõju sellise organisatsiooni üle.

Eelnevast tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et Rahvusraamatukogu näol ei ole tegemist teadusorganisatsiooniga autoriõiguse direktiivi eelnõu mõttes. Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 2(3) järgi on kultuuripärandisasutus avalik raamatukogu, muuseum, arhiiv või filmi- või audiopärandi säilitamisega tegelev asutus. Sellest tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et Rahvusraamatukogu on direktiivi mõttes kultuuripärandisasutus.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu kohaselt on TDMi teostamiseks esmalt vaja juurdepääsu teabele ja seda reprodutseerida. Rahvusraamatukogu digitaalsed kogud võimaldavad juurdepääsu teabele, milles teostada TDMi. Teavet saab TDMi abil töödelda alles pärast selle teabe normaliseerimist. Eeldades, et juurdepääs teabele on seaduslik, on normaliseerimise näol tegemist autoriõigusega kaitstud kasutusega, kuna see kujutab endast teabe reprodutseerimist. Reprodutseerimine toimub formaadi muutmisel seeläbi, et teave võetakse andmebaasist välja töödeldavas formaadis.¹⁵⁵ Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude puhul tähendab eelnev seda, et digiteeritud teoseid või säilituseksemplare tuleb esmalt töödelda vormi, mis võimaldab neis teha TDMi. Autoriõigusega seotud protsess TDMi kasutamiseks ei ole seega TDM ise, mis on ainult normaliseeritud teabe lugemine ja analüüsimine, vaid juurdepääs ning teabe normaliseerimine, et võimaldada selle automatiseeritud analüüsi.¹⁵⁶ Sellest tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et TDMi ei saa võrrelda analoogvormis oleva teose lugemisega, kuna

¹⁵⁵ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (31.01.2018).

¹⁵⁶ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (31.01.2018).

TDMi tegemine ei seisne ainult teabe automaatses lugemises ja analüüsimises, vaid TDMi protsessis toimub esialgse teose töötlemine formaati, milles oleks võimalik automatiseeritud analüüsi teha ning hiljem tulemuste väljavõtmine. TDMi erandit on vaja selleks, et oleks lubatud normaliseerimise käigus toimuv reprodutseerimnet või väljavõtmine.¹⁵⁷

Rahvusraamatukogu omab seaduslikku juurdepääsu oma kogudele, seda nii digiteeritud kogude puhul kui ka seaduse alusel loovutatavate säilituseksemplaride puhul. Autoriõiguse direktiivi eelnõu kohaselt võib tekkida olukord, et Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes ei ole võimalik TDMi teha. Tegemist on kogudega, mis asuvad Rahvusraamatukogu serverites. Autoriõiguse direktiivi eelnõu kohaselt on TDMi tegemine lubatud ainult teadusorganisatsioonidele. Nagu eelnevalt selgus, siis Rahvusraamatukogu näol on tegemist kultuuripärandiasutusega, kellele TDMi erand ei laiene. Teadusasutused omavad seaduslikku juurdepääsu teabele läbi Rahvusraamatukogu, samas neil ei ole võimalik ilma Rahvusraamatukogu sekkumiseta teostada TDMi Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes.

Sellises sõnastuses olev autoriõiguse direktiivi eelnõu tekitab Rahvusraamatukogu seisukohalt õiguskindlusetust. Direktiiviga jääb lahendamata ka küsimus, kas juhul, kui TDMi teostamine on lubatud teadusorganisatsiooni poolt Rahvusraamatukogu kogudes viisil, et Rahvusraamatukogu teeb vajalikud teosed teadusorganisatsioonile kättesaadavaks sobivas formaadis, kas sellisel juhul tuleb TDMi teostada ikkagi Rahvusraamatukogus füüsiliselt koha peal või piisab Rahvusraamatukogu serveris olemisest ning teadlane võib asuda TDMi tehes ka näiteks enda töökohal. Sama küsimust saab vaadelda veelgi laiemalt, näiteks olukorras, kus Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes soovib TDMi teha teadlane väljastpoolt Eestit, kuid Euroopa Liidu piires. On väga võimalik olukord, kus nimetatud kogud pakuvad huvi teadlastele väljastpoolt Eestit.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu ettepanekuga jääb selgusetuks küsimus ka ülikoolide, üldhariduskoolide jms asutuste tudengite, õpilaste kohta. Üliõpilased koostavad õppetöö raames uurimistöid, lõputöid, üldhariduskoolides tehakse samuti uurimistöid. Küsitavaks jääb, kas näiteks olukorras, kus Tartu Ülikoolis õppiv üliõpilane soovib teha TDMi Rahvusraamatukogu kogudes eesmärgiga uurida keelt, on samuti käsitletav teadusorganisatsioonina ning talle peab võimaldama TDMi tegemise teadustöö eesmärgil või

¹⁵⁷ Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (31.01.2018).

on direktiivi mõttes teadusorganisatsioonina käsitletavat seal vaid lepingu alusel töötavad teadlased. Eelnevast tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et TDMi autoriõiguse direktiivi eelnõus jätab praeguses sõnastuses väga paljud küsimused lahtiseks ning tekitab õiguskindlusetust.

3.3. Kehtiva autoriõiguse seaduse teksti- ja andmekaeve regulatsiooni probleemid Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsete kogude kasutamise korral

AutÕS § 20 sätestab teose vaba kasutamise avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu poolt. AutÕS § 20 lg 1 järgi on autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta avalikul arhiivil, muuseumil või raamatukogul õigus oma kogusse kuuluvat teost reprodutseerida selleks, et: 1) asendada kadunud, hävinud või kasutamiskõlmatuks muutunud teos; 2) teha koopia teose säilimise tagamiseks; 3) asendada mõne teise avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu püsikollektsiooni kuulunud teos juhul, kui see on kadunud, hävinud või muutunud kasutamiskõlmatuks; 4) digiteerida kogu säilitamise eesmärgil; 5) teha koopia füüsilise isiku jaoks käesoleva seaduse §-s 18 nimetatud eesmärgil; 6) teha koopia kohtu- või riigiasutuse tellimusel käesoleva seadus § 19 punktis 6 nimetatud eesmärgil.

Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt seaduse eelnõus võrreldes kehtiva õigusega sisulisi muudatusi ei tehta. Rahvusvahelistes õigusaktides puuduvad normid, mis reguleeriks õiguste objektide vaba kasutuse viise spetsiifiliselt raamatukogudele, kuid sellele vaatamata peavad rahvusvahelise õiguse kohaselt õiguste objektide vaba kasutuse viisid vastama nn kolmeastmelisele testile. Infoühiskonna direktiivi artikli 5 lõike 2 punkti c kohaselt on lubatud erandeid ja piiranguid ette näha juhul, kui kõne all on konkreetsed reproduktsioonid, mida teevad avalikud raamatukogud, haridusasutused, muuseumid või arhiivid ning mis ei ole otseselt ega kaudselt ette nähtud majandusliku või kaubandusliku tulu saamiseks.¹⁵⁸

Kehtiv AutÕS sisaldab küll õigusnorme, mis lubavad teose vaba kasutamist avaliku raamatukogu poolt ja spetsiifiliselt teose reprodutseerimist, kuid seadus näeb ette ammendava loetelu olukordadest, millal raamatukogul on lubatud teose reprodutseerimine tuginedes teose vaba kasutamise erandile ning TDM ei lange ühegi nende loetelus oleva olukorra alla. Sellest

¹⁵⁸ Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk. 79-81. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf (24.03.2018).

tulenevalt ei ole võimalik Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes toimuvat TDMi tegemist ja sellega kaasnevat teose reprodutseerimise lubatavust hinnata AutÕS § 20 valguses.

01.01.2017 hakkas kehtima Eesti AutÕS-s TDMi erand, mille kohaselt on lubatud õiguste objekti töötlemine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Käesoleva töö autor leiab, et sellisel kujul sõnastatuna ei võimalda kehtiv AutÕS Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes õiguspäraselt TDMi läbi viia ning seda järgmistel põhjustel:

- 1) kehtiv seadus lubab õiguste objekti töötlemist TDMi eesmärgil, kuid mitte kopeerimist.

TDMi puhul leiab enamasti aset ka teose kopeerimine. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu § 44 punkti 3 kohaselt on lubatud õiguste objekti kopeerimine ja töötlemine TDMi eesmärkidel ning tingimustel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Eelnõu sõnastuse kohaselt on lubatud ka õiguste objekti kopeerimine.

Teose kopeerimine ja töötlemine ei ole sünonüümid. Reprodutseerimine puudutab teatud konkreetse teose vormi, mille talle on andnud teose autor, kopeerimist. Töötlemine katab muutuseid teose *corpus musticum*-s, teose intellektuaalseks substantsiks. Sellist seisukohta toetab ka Berni konventsioon, milles reprodutseerimisõigus ei sisalda endas reprodutseerimist transformeeritud kujul.¹⁵⁹ Õiguste objekti töötlemise lubamine ei kata ära õiguste objekti kopeerimise lubamist. Sellest tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et ainult kehtivale TDMi erandile tugineda ei võimalda TDMi läbi viia Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes, vaid jätkuvalt tuleb lisaks tugineda teadustöö erandile;

- 2) SäES kohaselt on lubatud säilituseksemplare kasutada vaid autoriseeritud töökohal või anda kasutamiseks, kui säilitaja on veendunud säilituseksemplari nõuetekohases säilimises ja kasutamine ei kahjusta säilituseksemplari. Rahvusraamatukogule antud säilituseksemplari kasutamise andmine ei ole mõeldav, kuna TDMi tegemine tähendaks nimetatud säilituseksemplari töötlemist ning tõenäoliselt ka selle osade kopeerimist, mistõttu sellisel juhul ei oleks tõenäoliselt tagatud säilituseksemplari säilimine ja kahjustamise vältimine. Kehtiv seadus ei võimalda säilituseksemplare kopeerida, et koopiaid anda TDMi eesmärgil kasutamiseks. Selleks, et

¹⁵⁹ J. P. Quintais. Copyright in the age of online access. Alternative compensation systems in EU law. Alphen aan den Rijn : Wolters Kluwer, 2017, pp. 228.

säilituseksemplare kopeerida TDMi eesmärgil, on lisaks vajalik tugineda teadustöö erandile;

- 3) SäES eelnõus seletuskirja kohaselt on digitaalarhiivis arhiveeritud säilituseksemplarides lubatud teostada TDMi teadus- ja uurimistöö eesmärgil, kui on tagatud kasutajate autoriseerimine.¹⁶⁰ TDMi tegemiseks on vaja kaevatavat teksti töödelda spetsiaalsete programmide abil, kuid autoriseeritud töökohal ei ole võimalik kasutada erinevaid TDMi tegemiseks mõeldud programme. Programmide kasutamine eeldaks, et autoriseeritud töökohale oleks võimalik installida spetsiaalseid programme, kuid tulenevalt autoriseeritud töökohale esitatavatest nõuetest, ei ole see võimalik. Üheks võimaluseks oleks olukord, kus autoriseeritud töökohale oleks lisatud statsionaatselt spetsiaalsed programmid, kuid seejuures tuleb arvestada, et mainitud programmid arenevad pidevalt ning selliste programmide arendamine ületab raamatukogu suutlikkuse. Samuti tekib probleem seoses sellega, et autoriseeritud töökohal puudub võimalus väljavõtete-väljatrükkide tegemiseks, mistõttu ei oleks võimalik TDMi tulemusi sellisel juhul kätte saada. SäES eelnõu seletuskirja kohaselt ei ole autoriseeritud töökoht ühendatud avaliku internetiga ja sellel puudub nii printimise kui ka väliste andmekandjate ühendamise võimalus.¹⁶¹

Eelnevast tulenevalt leiab käesoleva töö autor, et ainult kehtivale TDMi erandile tugineda ei võimalda Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes seaduspäraselt teostada TDMi autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta teadustöö eesmärgil. Vajalik on tugineda nii teadustöö erandile kui ka TDMi erandile. Kuna autoriõiguslikult kaitstavad teosed on kättesaadavad ainult autoriseeritud töökohal, siis on teadlastel võimalik oma teadustööd teha vaid nendes valitud raamatukogudes koha peal, kus on olemas autoriseeritud töökoht. SäES § 16 lg 2 järgi asuvad autoriseeritud töökohad Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus, Eesti Rahvusraamatukogus, Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogus, Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus ja Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Eestis kehtiv AutÕS ja autoriõiguse direktiivi eelnõu lähevad teatavates küsimustes käesoleva töö autori seisukohal lahku. Kehtiva AutÕS kohaselt on lubatud õiguste objekti töötlemine TDMi eesmärkidel ja tingimustel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Sellest tulenevalt võib kehtiva regulatsiooni kohaselt Eesti õiguse järgi Rahvusraamatukogu teostada TDMi oma kogudes. Oluline on vaid see, et selline kasutamine ei tohi taotleda ärilisi eesmärke.

¹⁶⁰ Säilituseksemplari seaduse eelnõu seletuskiri lk. 38.

¹⁶¹ Säilituseksemplari seaduse eelnõu seletuskiri lk. 14.

Käesoleva töö autor leiab, et selline säte on siiski väga piirav, kuna nagu eelpool käsitletud, siis TDM teostamiseks on vaja lisaks töötlemisele õiguste objekti reprodutseerida. Hetkel kehtiva AutÕS kohaselt on lubatud vaid õiguste objekti töödelda, kuid mitte reprodutseerida ning TDMi tegemisel on vajalik tuginemine ka teadustöö erandile. Siiski tuleb märkida seda, et on olemas TDMi meetodeid, millega ei kaasne koopiaste valmistamine. Töö esimeses peatükis kirjeldas käesoleva töö autor, et kõik TDM meetodid ei eelda õiguste objekti kopeerimist, küll aga töötlemist. Selliseid meetodeid on lubatud kehtiva AutoÕS kohaselt kasutada.

Vaadates autoriõiguse direktiivi eelnõud, siis eelnõu järgi on lubatud õiguste objekti töödelda ja reprodutseerida, kuid selline õigus on antud ainult teadusorganisatsioonidele. Eelpool jõudis käesoleva töö autor järeldusele, et Rahvusraamatukogu ei ole teadusorganisatsioon autoriõiguse direktiivi eelnõu mõttes, vaid kultuuripärandiasutus. Kultuuripärandiasutustele aga sellist erandit direktiivi eelnõus sätestatud ei ole. Seega asub käesoleva töö autor seisukohale, et juhul kui autoriõiguse direktiivi eelnõu võetakse vastu praegusel kujul, siis Rahvusraamatukogul ei ole õigust lubada teostada TDMi enda kogudes.

AutÕS § 19 lg 3¹ kohaselt on lubatud õiguste objekti töötlemine TDMi eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Samuti on antud sätte puhul tegemist teadustöö erandiga, mistõttu TDMi on lubatud teha teadustöö eesmärkidel. Erandipõhine mudel ei luba TDMi tegemist ärilisel eesmärgil, kuid TDMi võidakse soovida teha ka ärilisel eesmärgil. Ärilisel eesmärgil TDMi tegemiseks on vajalik autori nõusolek ja olenevalt tingimustest võibolla vajalik tasu maksmine. AutÕS VII peatükk sisaldab sätteid teose kasutamise kohta. AutÕS § 46 lg 1 järgi teose kasutamist teiste isikute poolt ei lubata teisiti kui autori poolt oma varaliste õiguste üleandmise (loovutamise) korral või autori poolt antud loa (litsentsi) alusel, välja arvatud käesoleva seaduse IV peatükis ettenähtud juhud. VÕS § 368 järgi annab litsentsilepinguga üks isik (litsentsiandja) teisele isikule (litsentsisaaja) õiguse teostada intellektuaalsest varast tulenevaid õigusi kokkulepitud ulatuses ja kokkulepitud territooriumil, litsentsisaaja aga kohustub maksma selle eest tasu (litsentsitasu). VÕS § 370 lg 1 järgi võib lihtlitsentsilepingu puhul litsentsiandja ka ise lepingu esemeks olevat õigust kasutada või anda kasutusõiguse teistele isikutele peale litsentsisaaja. VÕS § 370 lg 2 kohaselt ainulitsentsileping annab litsentsisaajale õiguse kasutada intellektuaalsest varast tulenevaid õigusi kokkulepitud ulatuses ja välistada teiste isikute ja litsentsiandja kasutusõiguse selles ulatuses.

Litsentsipõhise mudeli korral on vajalik autoriõiguse, autoriõigusega kaasnevate õiguste omaja ja andmesubjekti nõusolek. Litsentsipõhise mudeli puuduseks on see, et vajalik on tuvastada isikud, kelle nõusolekut on vaja küsida. Võib olla olukordi, kus ei õnnestu teose autorit

tuvastada, autorid ei anna nõusolekut või on õigustatud isikute arv liiga suur.¹⁶² AutÕS § 13 lg 1 järgi kuulub autorile põhimõtteliselt ainuõigus igal mole ise oma teost kasutada, lubada ja keelata oma teose samaviisilist kasutamist teiste isikute poolt ja saada tulu oma teose sellisest kasutamisest. Seega on põhimõtteliselt autori otsustada, kellele ja millistel tingimustel ta oma teost kättesaadavaks teha lubab.¹⁶³

¹⁶² A. Kelli, K. Vider, H. Pisuke, K. Lindén. Digitaalsete keeleressursside loomist ja kasutamist määrav õiguslik raamistik Eestis ja selle ühildumine CLARIN-i infrastruktuuriga. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. 12. Tallinn, 2016, lk. 84.

¹⁶³ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 29. mai 2013. aasta otsus nr 3-2-1-50-13, p. 22.

KOKKUVÕTE

01.01.2017 hakkas kehtima AutÕS-s TDMi erand, mille kohaselt on lubatud õiguste objekti töötlemine teksti- ja andmekaeve eesmärkidel ning tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke, samal ajal on Euroopa Liidus käimas autoriõiguse reform. TDMi erandi näol on tegemist nii Euroopa Liidu õiguses kui ka Eesti autoriõiguses väga uudse regulatsiooniga. Käesoleva töö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, kas Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes on lubatud teha TDMi tuginedes kehtivas AutÕS-s ja autoriõiguse direktiivi eelnõus sätestatud TDMi erandile ning kas õiguste omajatel on võimalik sellist vabakasutust lepinguga piirata. Töö hüpoteesiks on seatud, et kehtiv Eesti autoriõigus ja autoriõiguse direktiivi eelnõu ei võimalda õiguspäraselt teostada TDMi Eesti Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes ning õiguste omajatel on võimalik keelata TDMi teostamine võlaõigusliku lepingu alusel teostes, mille ainuõigused neile kuuluvad.

TDMi teostamiseks on esmalt vaja juurdepääsu teabele ja seda reprodutseerida. Rahvusraamatukogu digitaalsed kogud võimaldavad juurdepääsu teabele, milles teostada TDMi. Teavet saab TDMi abil töödelda alles pärast selle teabe normaliseerimist. Eeldades, et juurdepääs teabele on seaduslik, on normaliseerimise näol tegemist autoriõigusega kaitstud kasutusega, kuna see kujutab endast teabe reprodutseerimist formaadi muutmisel läbi selle andmebaasist väljavõtmist töödeldavas formaadis.

TDMi tegemise puhul toimub teose töötlemine ja reprodutseerimine, millest tulenevalt riivatakse eelkõige autori õigust teose terviklikkusele, õigust teose reprodutseerimisele ja teose töötlemisele. Autoriõigusega seotud protsessid TDMi tehnoloogia kasutamisel ei ole mitte TDM ise, mis kujutab endast digitaalselt salvestatud ja normaliseeritud teabe lugemist, vaid juurdepääsu protsess ning protsess, mille käigus teave normaliseeritakse, et võimaldada selle digivormis automatiseeritud analüüsi. Teose kasutamisel TDMi eesmärkidel tuleb arvestada, kas tegemist on autoriõigusliku kaitse all oleva teosega või teosega, mis ei ole autoriõigusega kaitstud. Kõik intellektuaalse tegevuse tulemused ei ole autoriõigusliku kaitse all. Olukorras, kus teose autoriõiguslik kaitse on lõppenud, tuleb siiski arvestada, et autori isiklikud õigused on aegumatud. Autoriõigusliku kaitse all olevaid teoseid TDMi eesmärgil kasutades peavad olema täidetud TDMi erandist tulenevad eeldused.

TDMi tegemise korral toimub teose kopeerimine ja töötlemine ning seetõttu on kehtiva TDMi erandi sidumine õiguste objekti töötlemisega probleemne. Sellest tulenevalt ei ole kehtiva AutÕS kohaselt TDMi tegemine ainult TDMi erandile tuginedes õiguspärane ning TDMi

kontekstis tuleb lisaks tugineda autoriõiguslikule teadustöö erandile. Seejuures peab teose kasutamine vastama nn kolmeastmelisele testile. AutÕS seaduse kohaselt on TDMi tegemine niisiis lubatud, kui on täidetud järgnevad eeldused:

- 1) teose kasutamisel näidatakse ära autor, teose nimetus ja avaldamisallikas. Teos peab olema õiguspäraselt avaldatud;
- 2) teose töötlemine TDMi eesmärgil toimub teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel või õigusemõistmise eesmärkidel ning selline kasutamine ei tohi taotleda ärilisi eesmärke. Eelduslikult võivad õppe ja teaduslikud eesmärgid esineda ka eraldi;
- 3) töötlemine ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega;
- 4) töötlemine ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve;
- 5) teost kasutatakse või reprodutseeritakse motiveeritud mahus;
- 6) teose kasutamine võib toimuda ainult seaduses otseselt ette nähtud juhtudel.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 3 lg 1 järgi peavad TDMi tegijateks erandi kohaselt olema teadusorganisatsioonid ning neil peab olema seaduslik juurdepääs teadusuuringute eesmärgil. Selleks, et TDMi tegemine oleks kooskõlas autoriõiguse direktiivi eelnõus sätestatud erandiga, peab puuduma kauplemise element. Autoriõiguse direktiivi eelnõu ettepanekuga jääb selgusetuks küsimus teadusorganisatsiooni mõiste ulatuse osas, kas nimetatud mõiste hõlmab ka ülikoolide, üldhariduskoolide jms asutuste tudengeid, õpilaste jne. Teadusorganisatsiooni mõiste täpsem ulatus tuleks tulevikus sisustada tekkiva praktika põhjal.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu vastuvõtmisel muutmata kujul võib tekkida olukord, et Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes ei ole võimalik TDMi teha, vaatamata sellele, et Rahvusraamatukogul on seaduslik juurdepääs oma digitaalsetes kogudes olevatele teostele. Autoriõiguse direktiivi eelnõu kohaselt on TDMi tegemine lubatud ainult teadusorganisatsioonidele. Rahvusraamatukogu ülesannete hulka kuulub teadustööle kaasaaitamine, kuid direktiivi mõttes on Rahvusraamatukogu kultuuripärandiasutus, mitte teadusorganisatsioon.

Rahvusraamatukogu digitaalarhiivis arhiveeritud säilituseksemplarides on lubatud teostada TDMi teadus- ja uurimistöö eesmärgil, kui on tagatud kasutajate autoriseerimine. SäES kohaselt on lubatud säilituseksemplare kasutada vaid autoriseeritud töökohal või anda kasutamiseks, kui säilitaja on veendunud säilituseksemplari nõuetekohases säilimises ja kasutamine ei kahjusta säilituseksemplari. Kehtiv seadus ei võimalda ainult TDMi erandile tuginedes säilituseksemplare kasutada TDMi eesmärgil. SäES-st ja AutÕS-st tuleneva

regulatsiooni koosmõjust tuleneb, et selleks, et säilituseksemplare kasutada TDMi eesmärgil, on lisaks vajalik tuginemine teadustöö erandile.

Kehtiv seadusandlus Eesti autoriõiguses jätab lahtiseks küsimuse, kas TDMi erandi näol on tegemist imperatiivse sättega või mitte. Euroopa Kohtu seisukoha järgi on autoriõiguslikud piirangud ülimuslikud pooltevahelistes lepingutes sätestatud tingimustest ning seda nii analoogse kui digitaalse sisu osas, samal ajal Infoühiskonna direktiivi kohaselt ei ole tegemist imperatiivsete sätetega. AutÕS-ses puudub eraldi säte, mis selgesõnaliselt sätestaks, et pooltevahelise lepinguga seadusest sätestatust kõrvaldekalduv kokkulepe loetakse tühiseks. Autoriõiguse direktiivi eelnõu kohaselt mis tahes lepinguline säte, mis on vastuolus seaduses sätestatud TDMi erandiga, jäetakse kohaldamata.

Kirjastajad loovutavad Eesti Rahvusraamatukogule säilituseksemplare seaduse alusel, millest tulenevalt kirjastajatega eraldi lepingut säilituseksemplaride loovutamiseks ei sõlmita. Sellest tulenevalt ei toimu kirjastaja ja Rahvusraamatukogu vahel eraldi läbirääkimisi lepingutingimuste üle. Samal ajal võivad teosed ise sisaldada tüüptingimusi, mis keelavad teoses TDMi tegemist.

Käesoleva töö autor on seisukohal, et AutÕS-s kehtestatud TDMi erandit tuleks tõlgendada vastavalt normi eesmärgile. TDMi erand asub peatükis, mis sätestab teose vaba kasutamise autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta. Normi eesmärgiks on võimaldada TDMi tegemine teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel ja õigusemõistmise eesmärkidel.

Autoriõiguse direktiivi artikkel 3 lg 2 sätestab, et mis tahes lepinguline säte, mis on vastuolus lõikes 1 sätestatud erandiga, jäetakse kohaldamata. Normi eesmärgiks on vältida olukorda, mille kohaselt soovitakse takistada teadusorganisatsioonidel TDMi tegemist teoste või muu materjali puhul, millele neil on seaduslik juurdepääs teadusuuringu eesmärgil. Käesoleva töö autor leiab, et antud sätet tuleks laiendada ka olukorrale, kus selline piirav klausel on teose enda tekstis, vaatamata sellele, et seda ei ole lepingus eraldi välja toodud. Samuti tuleks sarnaselt tõlgendada olukordi, kus poolte vahel eraldi lepingut ei sõlmita ning teose loovutamine toimub seaduse alusel.

TDMi tehakse tavaliselt suurtes kogudes, spetsiifilisemalt eesti keele uurimise puhul võib TDM-ks kasutatavate teoste hulk ulatuda sadade teosteni. Teadustöö tulemuste kontrollimiseks oleks vaja omada ligipääsu kõigile teostele, mida kasutati TDMi tegemiseks. Autoriõiguse direktiivi eelnõu ega kehtiv AutÕS ei näe ette sätteid, mis võimaldaks ligipääsu teostele

teadusuuringute tulemuste kontrollimiseks. Samas on teadustööde tulemuste puhul nende kontrollitavus väga oluline kriteerium.

Käesoleva töö tulemusel jõuti järgmiste põhijäreldusteni:

- Töö autor teeb ettepaneku, et Eesti õiguses ja Euroopa Liidu õiguses tuleks sätestada TDMi erand viisil, et pooltevahelise lepinguga ei oleks võimalik piirata teose vabakasutust TDMi eesmärgil juhul, kui teose vabakasutuse eeldused TDMi eesmärgil on täidetud. AutÕS-s võiks TDMi erand olla kehtestatud autoriõiguse direktiivi eelnõus sõnastatud viisil, st et igasugune lepinguline säte, mis on vastuolus TDMi erandiga, on tühine. Taoline sõnastamine on vajalik, et TDMi erandi osas valitseks õigusselgus, ei oleks võimalik mitmeti tõlgendamine ja ei oleks võimalik lepinguga piirata teose vabakasutust TDMi eesmärkidel.
- Kehtivas AutÕS-s on lubatud õiguste objekti töötlemine TDMi eesmärkidel. TDMi puhul leiab aset teose töötlemine ning enamasti kopeerimine. Teose kopeerimine ja töötlemine ei ole samastatavad, tegemist on erinevate tegevustega. Kehtivas sõnastuses TDMi erand tekitab olukorra, kus ei ole üheselt selge, kas hetkel AutÕS-s kehtiva TDMi erandi kohaselt on võimalik TDMi autoriõigusega kaitstud teostes teha või mitte ning see tekitab õigusselgusetust. Töö autor teeb ettepaneku, et selleks, et saavutada antud küsimuses õigusselgus, oleks vaja AutÕS § 19 lg 3¹ sõnastada viisil, mille kohaselt on lubatud õiguste objekti töötlemine ja kopeerimine TDMi eesmärkidel või õiguste objekti kasutamine TDMi eesmärkidel.
- Teadustööde valdkonnas on väga suur huvi, et oleks võimalik teadustöö tulemusi kontrollida. See omakorda tähendab, et teadustöö tulemuste kontrollimiseks on vaja andmestikke säilitada ning teha kättesaadavaks ehtsuse tõestamiseks, v.a olukorras, kus on võimalik kindlustada, et andmete uue normaliseerimise ja korratud TDMi korral on võimalik saada identsed tulemused. Käesoleva töö autori leiab, et andmestike säilitamiseks on vaja, et kõikides Euroopa Liidu liikmesriikides oleksid asutused andmestike säilitamiseks ning tagatud peaks olema ligipääs nendele andmetele, et kontrollida teadustöö tulemusi ning sellise ligipääsu võimaldamise korral ei tohiks olla diskrimineerimist. Andmestikke tuleks hoida turvaliselt. Seetõttu leiab käesoleva töö autor, et on oluline luua liikmesriikides asutused, kus kasutatud andmestikke turvaliselt hoitakse ning tagatakse, et need andmestikud on kättesaadavad ainult teadustöö tulemuste kontrollimiseks. Sellise sätte võiks kehtestada nii Euroopa Liidu autoriõiguses kui ka Eesti autoriõiguses.

- Lähtudes püstitatud hüpoteesist, on käesoleva töö autor seisukohal, et on oluline, et autoriõiguse direktiivi eelnõu hõlmaks lisaks teadusorganisatsioonidele ka kultuuripärandiasutusi. Autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 3 lg 1 järgi liikmesriigid näevad ette erandi õigustest, mis on sätestatud direktiivi 2001/29/EÜ artiklis 2, direktiivi 96/9/EÜ artikli 5 punktis a ja artikli 7 lõikes 1 ning käesoleva direktiivi artikli 11 lõikes 1, reproduktsioonide ja väljavõtete puhul, mida teadusorganisatsioonid teevad TDM-ks teoste või muu materjali puhul, millele neil on seaduslik juurdepääs teadusuuringute eesmärgil. Nimetatud erand ei hõlma kultuuripärandiasutusi. Kultuuripärandiasutused omavad teadustöö tegijate jaoks hindamatuid kogusid ning kaasaegsete tehnoloogiate ja uurimisviisidega on võimalik kultuuripärandiasutuste kogusid kasutades viia efektiivselt läbi tulemuslikke teadustöid. Käesoleva töö autor on seisukohal, et selleks, et saavutada õigusselgus kultuuripärandiasutuste vaatenurgast ning, et oleks võimalik maksimaalselt kasutada kultuuripärandiasutuste digitaalseid kogusid teadusuuringute eesmärgil, tuleks TDMi erandit laiendada kultuuripärandiasutustele.

Kokkuvõtlikult võib seega asuda seisukohale, et ainult kehtivale AutÕS §-s 19 lg-s 3¹ sätestatud TDMi erandile tuginemine ei võimalda Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes teostada TDMi seaduspäraselt autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta teadustöö eesmärgil. Vajalik on tuginemine nii teadustöö erandile kui ka TDMi erandile. Kuna autoriõiguslikult kaitstavad teosed on kättesaadavad ainult autoriseeritud töökohal, siis on teadlastel võimalik TDMi teha oma teadustöö eesmärkidel vaid nendes valitud raamatukogudes koha peal, kus on olemas autoriseeritud töökoht. Samuti asub käesoleva töö autor seisukohale, et kui autoriõiguse direktiivi eelnõu võetakse vastu eelnõus sätestatud sõnastuses, siis ei ole võimalik Rahvusraamatukogu digitaalsetes kogudes TDMi tegemine autoriõiguse direktiivi eelnõu artikkel 3 alusel. AutÕS § 19 lg 3¹ ja autoriõiguse direktiivi eelnõu artiklit 3 lg 2 tuleks tõlgendada viisil, mille kohaselt igasugune lepinguline säte, millega piiratakse teose vabakasutust TDMi eesmärkidel, kui on täidetud teose vabakasutuse eeldused, tuleks lugeda tühiseks. Seda ka juhul, kui poolte vahel ei ole eraldi lepingut sõlmitud, näiteks asub tüüptingimus teose kaanel.

LEGAL ASPECTS OF TEXT AND DATA MINING IN USING LIBRARIES DIGITAL RESOURCES.

Summary

Despite the fact that the vast majority of European Union Member States have transposed copyrights for the personal use into their national copyright, the exceptions of the various countries are quite different. Such legal uncertainty may lead to a situation in which end users may be liable for the conduct in one country while at the same time it might be legitimate copying in another country. The freedom of users to copy works is even more unclear in the case of digitization. The development of information technology, which began in the last century, has come a dizzy pace and has raised a number of legal issues in this respect and the need for a new copyright regulation. Advanced information technology enables the use of innovative and more efficient methods for data processing and analysis. In addition to the development of technology, there has been an enormous increase in data volumes. The development of technology and the emergence of new services has led to the need for new copyright exemptions. With the development of digital technology, the creation, production, distribution and use of works and other protected material has changed, as well as new uses and business models have emerged. Digital technology should facilitate cross-border access to works and other content, but in real life there are obstacles to the uses and works that are difficult to obtain when authorizing them.

Today's technology has led to a new scientific environment in which scientists rely on various automatically generating tools to dig up new knowledge and recombine the tremendous amount of data and literature. Special techniques allow to link articles in collections and create relevant search results that in turn makes it possible to build specific scientific data repositories and technical information and apply data mining tools to them in the chosen environment. Unfortunately, in reality, intellectual property rights legislation that impedes the achievement of these goals must be taken into account.

Constraints arising from the legal framework must also be taken into account, for example, in the development of language resources. Generating language resources does not usually acquire business goals. So far, authors and publishers have not restricted the use of works to create language resources. TDM helps to meet, inter alia, research and language policy goals. The study of digital language resources and language technologies is primarily related to two main categories, namely copyright and personal data protection. When creating digital language resources, sources are used that may include personal data. Consequently, the part of the written

or oral text being processed can be personal information. As a consequence, TDM, in addition to copyright issues, is closely tied to restrictions resulting from personal data protection. According to § 4 (1) of the current Personal Data Protection Act, personal data is any data relating to an identified or identifiable natural person, regardless of the form or form in which such data are. The General Data Protection Regulation will also have impact on language technology research. As a result, TDM is closely linked to data protection, but due to the volume limitations of this Master's thesis, personal data protection issues are not addressed more specifically.

Academic libraries have long been a bridge between scholars and publishers. By increasing the role of libraries in the TDM and providing other methods of computer teaching, it would provide libraries a new institutional significance and a social service for researchers. National Library of Estonia has significant digital collections, which is constantly expanding. The collections of the National Library contain both copyrighted works and free-use works. Among the Estonian language researchers, it is possible to do without the author's permission and without the consent of the author and without paying the TDM, but it is important for the language study to implement TDM among copyrighted works.

According to the draft copyright directive, the use of sTDM technologies will be made easier for researchers to analyze large volumes of data. This provides the opportunity to use the necessary innovative research methods. Most of today's scientific publications are digital, and their number is increasing by 8-9% every year. According to Article 3 (1) of the Copyright Directive, Member States shall provide for the derogation from the rights provided for in Article 2 of Directive 2001/29 / EC, in Article 5 (a) and Article 7 (1) of Directive 96/9 / EC and in Article 11 (1) of this Directive, reproductions and Excerpts from research organizations for text and data mining for works or other material that they have legal access to for research purposes. Estonia has a TDM derogation from 01.01.2017. § 19 (3¹) of the Copyright Act provides TDM exemption. Namely, pursuant to § 19 (3¹) of the Copyright Act, the following is permitted without the authorisation of the author and without payment of remuneration if mention is made of the name of the author of the work, if it appears thereon, the name of the work and the source publication and processing of an object of rights for the purposes of text and data mining and provided that such use does not have a commercial objective. There is no consensus on whether TDM can be made in digital collections of libraries.

As a result, the aim of this work is to determine whether it is permitted in the digital collections of the National Library of Estonia to do TDM on the basis of current copyright and the draft copyright law and whether rights holders can restrict such free use with the contract.

Two types of methods have been used to answer to the legal problem. First, Article 3 of the Copyright Directive and Paragraph 19 (31) of the Copyright Act seeks to provide content based on the location of the norms referred to in the structure of the directive or law and the wording of the norm itself. Thus, the teleology and grammatical method of interpretation are used in the work. An analytical research method is also used.

The author hypothesizes that current Estonian copyright and draft copyright law do not allow the legitimate exercise of TDM in the digital collections of the National Library of Estonia, and it is possible for rightholders to prohibit the implementation of TDM by virtue of a law of obligations under an agreement to which they own the copyright.

In order to carry out TDM, access to information is first needed and the reproduction of the content. The National Library's digital collections provide access to TDM information. Data can be processed using TDM only after this information is normalized. Assuming that access to information is legal, normalization is a copyright-protected use, since it involves the reproduction of information by re-formatting it from its database in a format that can be processed. In the case of the TDM, the work is reproduced, which results, in particular, in the author's right to the integrity of the work, the right to reproduce the work and the processing of the work. Copyrighted processes in TDM technology is not itself a TDM itself, which is a reading of digitally stored and normalized information, but an access process and a process where information is normalized to enable automated analysis in its digitized form. When using a work for TDM purposes, it must be considered whether it is a work under copyright protection or a work that is not copyright protected. All intellectual property results are not protected by copyright. In the event when the copyright protection of a work is ended, however, it must be taken into account that the author's personal rights are time-barred. Copyright-protected works for TDM purposes must fulfill the prerequisites for TDM exemption.

When making a TDM, the copying and processing of the work takes place, and therefore it is problematic to link the current TDM exception to the processing of the rights object. As a result, according to the current Copyright Act, TDM is not legal under the TDM exception, in the context of TDM it is also necessary to rely on a copyright research exception. In this case, the use of a work must correspond to the so-called three-step test. According to the Copyright Act, TDM is authorized if the following assumptions are met:

- 1) if the work is used, the author, title of the work and source of publication shall be indicated. The work must be lawfully published;
- 2) the processing of a work for the purpose of TDM is for scientific, educational, informational or judicial purposes, and such use must not be used for commercial purposes. Learning and academic goals can also be expected to occur separately;
- 3) the processing does not contravene the normal use of the work;
- 4) processing does not unduly damage the legitimate interests of the author;
- 5) the work is used or reproduced in a motivated volume;
- 6) the use of a work may only take place in cases provided for by law.

According to Article 3 (1) of the draft copyright law, under the exception of those who make TDM, they must be research organizations and must have legal access to the content. In order to make TDM compliant with the exception in the draft copyright directive, there should be no element of trading. With the proposal for a draft directive on copyright, the issue of the scope of the concept of a research organization remains unclear whether this concept also includes students from universities, pupils from schools schools etc. A more precise scope for the concept of a research organization should, in future, be motivated on the basis of emerging practices.

When the draft copyright directive is adopted unchanged, it may not be possible to do TDM in digital collections of the National Library, despite the fact that the National Library has legal access to works in its digital collections. According to the draft copyright directive, TDM is only allowed for research organizations. The tasks of the National Library include the facilitation of research, but in the sense of the Directive, the National Library is the cultural heritage institution and not a research organization.

The archival conservation records of the National Archives of the Digital Archives are allowed for TDM research and research purposes, when providing user authorization is ensured. According to the Legal Deposit Copy Act it is allowed to use legal deposit copy only in an authorized workplace or to be used if the maintainer is convinced that the legal deposit copy is kept in good condition and use does not damage the legal deposit copy. The current law does not allow legal deposit copies to be used for TDM purposes solely on the basis of TDM exemption. The combined effect of the regulation resulting from the Legal Deposit Copy Act and Copyright Act implies that, in order to use legal deposit copies for TDM purposes, there is, in addition, the need to rely on the research exception.

The current legislation in Estonian copyright leaves open the question of whether TDM's derogation is an imperative provision or not. According to the Court of Justice, copyright constraints take precedence over the conditions laid down in the agreements between the parties, both in analogy and in digital content, while under the Information Society Directive there are no mandatory provisions. There is no specific provision in the Copyright Act that explicitly stipulates that an agreement that eliminates the provisions of the agreement between the parties is deemed null and void. According to the draft copyright law, any contractual provision that is in conflict with the TDM exemption provided by law is not applicable.

Publishers transfer legal deposit copies to the National Library of Estonia on the basis of the Legal Deposit Copy Act, which means, that there is in no agreement made between publishers and National Library of Estonia. Consequently, there is no negotiation between the publisher and the National Library about the terms of the contract. At the same time, the works themselves may include standard terms prohibiting TDM.

The author of this paper is of the opinion that the TDM derogation stipulated in the Copyright Act must be interpreted in accordance with the purpose of the norm. The TDM exception is contained in the chapter that provides free use of the work without the consent of the author and without payment of the fee. The purpose of the exemption is to enable TDM to be made for scientific, educational, informational and judicial purposes.

Article 3 (2) of the Copyright Directive provides that any contractual provision which contravenes the exception provided for in paragraph 1 shall not be applied. The purpose of the standard is to avoid the possibility of preventing from making research organizations TDM in the case of works or other material for which they have legal access to research. The author of the current work is of the opinion that this provision should be extended to a situation where such a clause is in the text of a work itself, even though it is not specifically mentioned in the contract. Similarly, situations where there is no separate agreement between the parties and the assignment of the work is based on the law should be interpreted.

TDM is usually done in large collections, more specifically in the studies of the Estonian language, the volume of works used for TDM can reach hundreds of works. To test the results of the research, it would be necessary to have access to all the works used to make TDM. The draft copyright directive or the current Copyright Act does not provide for provisions to allow access to works to verify the results of research. However, in the results of research, their verifiability is a very important criterion.

This work resulted in the following main findings:

- The author of the paper suggests that the TDM exception should be set out in Estonian law and European Union law in such a way that the agreement between the parties would not be able to restrict the free use of the work for TDM purposes if the preconditions for free use of the work for TDM purposes are met. An exception to the TDM could be set out in the copyright wording of the draft copyright directive, which means that any contractual clause contrary to the TDM exception is void. Such wording is necessary in order to have a legal background for TDM's derogation, would not be possible to interpret in many ways, and it would not be possible to restrict with the agreement the use of the work for TDM purposes.
- In the current Copyright Act it is permitted to process the rights object for TDM purposes. In case of TDM, the work is processed and copied. The copying and processing of the work are not identical, they are different activities. In the current wording, the TDM exception creates a situation where it is unclear whether TDM's current TDM exception in the Copyright Act makes it possible to do TDM among copyright protected works, and this creates legal uncertainty. The author of this paper suggests that in order to reach the legal certainty in this matter, it would be necessary to word § 19 (3¹) of the Copyright Act in the way that the processing and copying of the rights object for TDM purposes or the use of the rights object for TDM purposes is permitted.
- There is a great interest in research in order to be able to test the results of the research. This in turn means that to check the results of research, it is necessary to maintain the data and make it available for proof of authenticity, except in a situation where it can be ensured that identical results can be obtained in the case of new normalization of data and repeated TDM. The author of this paper believes that, in order to maintain the records, there is a need for appropriate authorities to maintain records in all the EU Member States and that access to these data should be guaranteed in order to control the results of the research and that there should be no discrimination in access to such data. Datasheets should be kept secure. Therefore, the author of this paper considers that it is important to establish in the Member States authorities that maintain the data used safely and ensure that these records are only available for testing the results of a research. Such a provision could be established both in the copyright of the European Union and in Estonian copyright law.
- Based on the hypothesis, the author of this paper believes that it is important for the draft copyright directive to include cultural heritage institutions in addition to research

organizations. According to Article 3 (1) of the draft copyright directive, Member States provide for the derogation from the rights provided for in Article 2 of Directive 2001/29 / EC, Article 5 (a) and Article 7 (1) of Directive 96/9 / EC and Article 11 (1) of this Directive, and extracts made by research organizations to TDM for works or other material to which they have legal access for research purposes. This exemption does not cover cultural heritage institutions. Cultural heritage institutions have invaluable collections for research workers, and through efficient use of research works, cultural heritage institutions can be efficiently used through modern technology and research methods. The author of this paper believes that in order to achieve a legal clarity from the point of view of cultural heritage institutions and in order to maximize the use of digital collections of cultural heritage for research purposes, the TDM exemption should be extended to cultural heritage institutions.

In summary, therefore, it can be considered that the mere use of the TDM exemption provided for in § 19 (3¹) of the Copyright Act does not allow the National Library's to carry out TDM in its digital collections legally without the consent of the author and without remuneration for research purposes. It is necessary to rely on both the research exception and the TDM exception. Since copyright-protected works are only available at an authorized workplace, researchers will be able to do TDM for their research purposes only in selected libraries where the authorized workplace exists. The author of this paper also argues that if the draft copyright directive is adopted in the wording of the draft, it will not be possible to make TDM in the digital collections of the National Library on the basis of Article 3 of the draft copyright law. Art. 19 (3¹) of the Copyright Act and Article 3 (2) of the draft copyright law should be interpreted that any contractual clause restricting the free use of a work for purposes of the TDM, when the preconditions for the free use of the work are met, should be considered null and void. This is also in the case if there is no separate agreement between the parties, for example, the standard contract is on the cover of the book.

KASUTATUD LÜHENDID

Arvamuse projekt - siseturu- ja tarbijakaitsekomisjon arvamuse projekti, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul

Autoriõiguse direktiivi eelnõu - Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD)

AutÕS – autoriõiguse seadus

Berni konventsioon - Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon

DSM – Digitaalne ühtne turg

IKS – isikuandmete kaitse seadus

Infoühiskonna direktiiv - Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. EÜT L 167, 22.06.2001, 10-19, eestikeelne eriväljaanne: ptk 17, kd 001, lk. 230-239

JURI raport - Euroopa Parlamendi õiguskomisjon (JURI) raporti projekti, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul

SäES – säilituseksemplari seadus

TDM – teksti- ja andmekaeve

VÕS – võlaõigusseadus

ÜM - Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus)

KASUTATUD KIRJANDUS

1. A. Abbe, C. Grouin, P. Zweigenbaum, B. Falissard. - International Journal of Methods in Psychiatric Research, 2016, No 2, pp. 86-100.
2. A. Franceschi. European contract law and the digital single market. The implications of the digital revolution. Cambridge [etc.]: Intersentia, 2016, pp. 1-2.
3. A. Kelli. The conceptual bases for codifying Estonia's IP law and the main legislative changes: From the comparative approach to embedding drafted law into the socio-economic context. International Comparative Jurisprudence, 2015, No. 1, pp. 44–54. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.1016/j.icj.2015.10.004> (28.02.2018).
4. A. Kelli, A. Tavast, H. Pisuke. Copyright and Constitutional Aspects of Digital Language Resources: The Estonian Approach. – Juridica International 2012, No. 19, pp. 40–48. Arvutivõrgus: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2012_1_40.pdf (27.02.2018).
5. A. Kelli, K. Vider, H. Pisuke, K. Lindén. Digitaalsete keeleressursside loomist ja kasutamist määrav õiguslik raamistik Eestis ja selle ühildumine CLARIN-i infrastruktuuriga. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. 12. Tallinn, 2016, lk. 84.
6. A. Kelli, T. Mets, K. Vider, I. Kull. Avatud teadus Eestis ja Euroopas: õiguslik ja majanduslik lähenemine. Tartu: Tartu Ülikool, 2017, lk. 11, 17, 19.
7. A. Ramalho. The Competence of the European Union in Copyright Lawmaking. Cham: Springer International Publishing, 2016, pp. 2, 12, 50.
8. A. Tavast, H. Pisuke, A. Kelli. Õiguslikud väljakutsed ja võimalikud lahendused keeleressursside arendamisel. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat. 9. Tallinn, 2013, lk. 317-318, 321-322, 325-328.
9. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 02.02.2014, lk. 10, 16, 35-36, 39-40, 77, 79-81, 127. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_seaduse_seletuskiri_0.pdf. (24.03.2018).
10. B. J. Jütte. Reconstructing European copyright law for the digital single market. [Oxford]: Hart Publishing; Baden-Baden: Nomos, 2017, pp. 231.
11. B. Showers. Library analytics and metrics: using data to drive decisions and services. London: Facet, 2015, pp. XXV.

12. C. Geiger, jt. The Resolution of the European Parliament of July 9, 2015: paving the way (finally) for a copyright reform in the European Union? – European Intellectual Property Review 2015, No. 37, pp. 683-701.
13. Commission proposes modern EU copyright rules for European culture to flourish and circulate. - EU Focus 2016, No. 348, pp. 21-22.
14. C. Seville. EU intellectual property law and policy. Second edition. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2016, pp. 1, 61-63, 398.
15. DIGAR. Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv asub veebis aadressil: <http://www.digar.ee/arhiiv> (29.01.2018).
16. D. Inguanez. Considerations on the modernization of EU copyright: where is the user? – Journal of Intellectual Property Law & Practice 2017, No. 8, pp. 660-668.
17. D. Lewis, J. Moorkens, K. Fatema. Integrating the Management of Personal Data Protection and Open Science with Research Ethics. Proceedings of the First Workshop on Ethics in Natural Language Processing, 2017, pp. 60-65. Arvutivõrgus: <http://www.ethicsinnlp.org/workshop/pdf/EthNLP07.pdf> (26.02.2018).
18. D. R. Hansen. A state law approach to preserving fair use in academic libraries. - Fordham intellectual property, media & entertainment law journal, 2011, No. 1, pp. 1-45.
19. D. Westergaard, H.-H. Stærfeldt, C. Tønberg, L. J. Jensen, S. Brunak. - PLoS Computational Biology, 2018, Vol. 14, No. 2.
20. Eesti rahvusbibliograafia. Vabakasutuses olevaid Eesti autorite teoseid võib leida Eesti rahvusbibliograafia andmebaasist. Kättesaadav veebis: <http://erb.nlib.ee/?vaba> (28.01.2018).
21. Eesti Rahvusraamatukogu kogude kujundamise ja säilitamise tegevuskava aastani 2018. Arvutivõrgus: http://www.nlib.ee/public/documents/juhendid-eeskirjad-hinnad-jne/RR_kogude_kujundamise_ja_sailitamise_tegevuskava_aastani_2018.pdf (22.01.2018).
22. Eesti Rahvusraamatukogu põhikiri. Arvutivõrgus: <http://www.nlib.ee/11237/> (19.01.2018).
23. Euroopa Komisjon. Teatis: Euroopa digitaalse ühtse turu strateegia COM(2015) 192 final. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0192&from=EN> (06.07.2017).
24. E. M. Kenneally. Commandeering copyright. Notre Dame Law Review, 2012, No. 3, pp. 1179-1244.

25. I. A. Stamatoudi. New developments in EU and international copyright law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2016, pp. 4, 5-9, 251-252, 260-263, 280.
26. I. Hargreaves. Digital opportunity: a review of intellectual property and growth. An independent report, 2011, pp. 41, 47-48.
27. I. H. Witten, jt. Text mining in a digital library. - International Journal on Digital Libraries 2004, No. 1, pp. 56-59.
28. Isikuandmete kaitse seaduse eelnõu seletuskiri. Seletuskirja versioon: 06.11.2017, lk. 18. Arvutivõrgus:
http://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/iks_sk_9.11.17.pdf
(26.02.2018).
29. J. Fishleigh. A non-technical journey into the world of Big Data: an introduction. - Legal Information Management 2014, No. 14, pp. 149-151.
30. J. H. Reichman, R. L. Okediji. When copyright law and science collide: empowering digitally integrated research methods on a global scale. - Minnesota Law Review 2012, No. 4, pp. 1362-1481.
31. J. P. Quintais. Copyright in the age of online access. Alternative compensation systems in EU law. Kluwer Law International B.V., 2017, pp. 191, 228, 397-398.
32. Kirjastajaportaali kättesaadav veebis: <http://kirjastaja.digar.ee/> (03.02.2018).
33. K. Muischnek. Keelekorpused – sama mitmekesised kui keel ise. - Oma Keel 2015, nr. 1, lk. 37, 39.
34. K. Nemvalts. Euroopa Liidu algatustest autoriõiguse reformimisel. - Õiguskeel 2017, nr. 2: Arvutivõrgus:
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kart_nemvalts_euroopa_liidu_algatustest_aurioiguse_reformimisel.pdf (04.02.2018).
35. L. A. Williams, jt. Negotiating a text mining license for faculty researchers. - Information Technology and Libraries 2014, No. 3, pp. 5-21.
36. L. Jents, A. Kelli. Legal Aspects of Processing Personal Data in Development and Use of Digital Language Resources: the Estonian Perspective. Jurisprudence 2014, No. 21 (1), pp. 164–184. Arvutivõrgus: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/da7/JUR-14-21-1-08.pdf> (26.02.2018).
37. M. Al-Digeil, A. Burk, D. Forest, J. Whitney. - OCLC Systems & Services; Bradford, 2007, Vol. 23, No. 4, pp. 403-410.
38. M. Borghi, S. Karapapa. Contractual restrictions on lawful use of information: sole-source databases protected by the back door? - European Intellectual Property Review 2015, No. 37, pp. 505-514.

39. M. Kretschmer, jt. The European Commission's public consultation on the review of EU copyright rules: a response by the CREATE Centre - European Intellectual Property Review 2014, No. 36, pp. 547-553.
40. M. Martin-Prat. The future of copyright in Europe. - Columbia Journal of Law & the Arts 2014, No. 1, pp. 29-48.
41. O. F. Afori. The battle over public e-libraries - taking stock and moving ahead. International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2013, No. 4, pp. 392-417.
42. O. Stokkmo. Assessing the suitability of the EU system of limitations to copyright. - US-China Law Review 2013, No. 6, pp. 565-577.
43. P. Attewell, D. B. Monaghan. Data mining for the social sciences. University of California Press, 2015, pp. 3-5, 7.
44. P. Davies. Access v contract: competing freedoms in the context of copyright limitations and exceptions for libraries. European Intellectual Property Review, 2013, No. 7, pp. 402-414.
45. P. Varul, jt. Võlaõigusseadus I. 1. osa (§ 5). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2016, pp. 29-30.
46. Raamatukogusõnastik. Arvutivõrgus: <http://termin.nlib.ee/termin/otsi> (07.09.2017).
47. R. M. Hilty, H. Richter. Position statement of the Max Planck institute for innovation and competition on the proposed modernisation of European copyright rules. PART B. Exceptions and limitations. Max Planck Institute for Innovation and Competition 2017, pp. 1-27. Arvutivõrgus: https://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position-Paper_TDM_2017-01-14-corr_def.pdf (28.02.2018).
48. R. Schulze, D. Staudenmayer, S. Lohsse. Contracts for the supply of digital content : regulatory challenges and gaps : Munster colloquia on EU law and the digital economy II. Baden-Baden, Germany: Nomos, 2017, pp. 212.
49. S. Dias-Correia, M. Alexopoulos. Text and data mining: searching for buried treasures. - Serials Review 2014, No. 3, pp. 210-216.
50. Siseturu- ja tarbijakaitsekomisjon arvamuse projekti, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul COM(2016)0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD). Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FNONSGML%2BCOMPARL%2BPE-599.682%2B02%2BDOC%2BPDF%2BV0%2F%2FET> (11.02.2018).

51. S. Karapapa. Private Copying. London; New York: Routledge, 2012, pp. 1-3, 79-80, 84-85, 159-161, 166.
52. S. P. Nagarkar, R. Kumbhar. Text mining An analysis of research published under the subject category 'Information Science Library Science' in Web of Science Database during 1999-2013. - Library Review 2015, No. 3, pp. 248-262.
53. Säilituseksemplari seaduse eelnõu seletuskiri lk. 3, 12, 14, 38.
54. T. Dreier, P. Hugenholtz. Concise European copyright law. Second edition. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2016, pp. 1-2, 7, 14, 44-46, 60-61, 438-440, 455.
55. T.-E. Synodinou. Codification of European copyright law. Challenges and perspectives. Austin [etc.]: Wolters Kluwer Law & Business, 2012, pp. 1, 133-134.
56. Text mining and information retrieval. - The Canadian Journal of Information and Library Science 2011, No. 3, pp. 223-227.
57. T. W. Miller. Data and text mining: a business applications approach. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall, 2005, pp. 1-2, 103-104, 106-108.
58. Õiguskomisjoni raportiprojekt, mis käsitleb ettepanekut võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. COM(2016) 0593 – C8-0383/2016 – 2016/0280(COD), lk. 9-11, 27, 47-48. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fNONGML%2bCOMPARL%2bPE-601.094%2b01%2bDOC%2bPDF%2bV0%2f%2fET> (22.01.2018).
59. Ü. Madise, jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Neljas, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinna: Juura, 2017, lk. 468-470.
60. Y.-L. Chen, jt. A text mining approach to assist the general public in the retrieval of legal documents. - Journal of the American society for information science and technology 2013, No. 2, pp. 280-290.

KASUTATUD NORMATIIVAKTID

61. Autoriõiguse seadus – RT I 1992, 49, 615.
62. Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon – RT II 1994, 16, 49.
63. Eesti Rahvusraamatukogu seadus – RT I, 09.03.2011.
64. Euroopa Komisjon. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul. Brüssel, 14.09.2016. COM(2016) 593 final 2016/0280(COD), edaspidi ka autoriõiguse direktiivi eelnõu. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN> (02.03.2018).
65. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. EÜT L 167, 22.06.2001, 10-19, eestikeelne eriväljaanne: ptk 17, kd 001, lk. 230-239.
66. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus) (EMPs kohaldatav tekst) ELT L 119, 4.5.2016, lk 1-88. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&rid=1> (27.02.2018).
67. Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping. – RT II 1999, 22, 123.
68. Isikuandmete kaitse seadus – RT I 2007, 24, 127.
69. Säilituseksemplari seadus – RT I, 07.07.2016, 1.
70. Võlaõigusseadus – RT I 2001, 81, 487.
71. WIPO Copyright Treaty. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=295157 (07.02.2018).

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

72. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 8. detsember 2004. aasta otsus nr 3-2-1-128-04, p. 26.

73. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 29. mai 2013. aasta otsus nr 3-2-1-50-13, p. 22.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elena Rattur (sünnikuupäev: 02.08.1984)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Raamatukogude digitaalsetes kogudes teksti- ja andmekaeve tegemise õiguslikud probleemid“, mille juhendaja on prof Aleksei Kelli,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.04.2018